

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Α΄.

ΝΟΕΜΒΡΗΣ 1926

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 30

Νὰ λέγειςαι δημοτικιστὴς καὶ νὰ γράφης τὴν
καθαρεύουσα εἶναι μιὰ ἀσυγχώρητη πιά ἠθικὴ
ἀντίφαση, γιατί βλάπτει ὀλόκληρο τὸ ἔθνος σου.

Δ. ΓΛΗΝΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΡΩΣΤΕΙΑ

Ὁ «Ἐλεύθερος Τύπος» θέλοντας νὰ διαφωτίσῃ μερικὰ «φλέγοντα προβλήματα» τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, τώρα, πὺν ἔπεσε ἡ τυφλὴ καὶ βάνανση δυσχερορία καὶ ἡ σκέψη ἀπολυτρώθηκε καὶ οἱ πολιτικοὶ καταγίνονται νὰ ξαναφέρουν σὲ κανονικὴ λειτουργία τὸ μηχανισμό τῆς πολιτείας, δημοσιεύει ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτώβρη μιὰ μεγάλη ἔρευνα. Ὁ κ. Κ. Μπαστιάς ἔθεσε σὲ πολιτικούς, καθηγητὲς, κριτικούς, δημοσιογράφους καὶ ἄλλους, πὺν καταγίνονται μὲ τὰ δημόσια πράματα τρεῖς ἐρωτήματα. α) ὑπάρχει σήμερα κρίση σὲ ἓνα ἢ πολλὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς μας; β) ποιά εἶναι τὰ αἷτια αὐτῆς τῆς κρίσης; γ) μὲ ποιά μέσα εἶναι δυνατὴ ἡ θεραπεία; Στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἀπάντησε καὶ ὁ κ. Δ. Γληνὸς μὲ τὶς ἀκόλουθες ἀποκρίσεις.

— Σὰς εὐχαριστῶ πολύ, πὺν ἀποτείνετε καὶ σὲ μένα τὰ σπουδαιότατα ἐρωτήματά σας. Σὰς βεβαιῶ ὅμως, πὺς μοῦ εἶναι δύσκολο ν' ἀπαντήσω σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα. Ἐπειτα εἶναι καὶ μιὰ ἄλλη δυσκολία. Ἐννοοῦμε ἄραγε ὅλοι τὸ ἴδιο πράμα, ὅταν μιλάμε γιὰ πολιτισμὸ, γιὰ φλέγοντα ζητήματα τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, γιὰ κρίση τοῦ πολιτισμοῦ, γιὰ νεοελληνικὴ πραγματικότητα, γιὰ νεοελληνικὰ ἰδανικά καὶ γενικά γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς ὑψηλὲς ἔννοιες; Ἐχει γίνεοι τόση λίγη ἔρευνα καὶ συζήτηση στὸν τόπο μας ἀπάνω σ' αὐτὲς τὶς ἔννοιες, ὥστε καταντάει ὁ καθένας, πὺν τὶς μεταχειρίζεται, ἢ νὰ λὲη μερικὰ «κατὰ συνθήκη» σύμβολα μὲ γενικὸ καὶ ἀόριστο νόημα ἢ νὰ τοποθετῇ ὁ καθένας καὶ δικὸ του νόημα. Ὁ κίνδυνος τῆς ἀσυνενοησίας εἶναι πολὺν μεγάλος. Ἐτοι γινόμεσπε ὅλοι δογματικοὶ καὶ ἀπόλατοι καὶ μονολογοῦμε.

Βέβαια τὸν τελευταῖο καιρὸ γίνεται κάμποσος λόγος στὶς ἐφημερίδες γιὰ διαφορὲς «κρίσεις». Μιλᾶν γιὰ κρίση οικονομική, κρίση πολιτική, κρίση ἠθική. Αὐτὸ σημαίνει, πὺς κάποια ἀνησυχητικά σημάδια, γενικότερα αἰσθητά, εἶναι στὸν ὄριζοντα. Μὰ ὅπως συνήθως συμβαίνει σὲ μᾶς, αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ παρατηρήσεις καὶ οἱ ἀνησυχίες σταματοῦν στὰ ἐπιφανειακά φαινόμενα καὶ δὲν πηγαίνουν βαθύτερα. Ἐπιμένουν σὲ κάποια ἐξωτερικά γνωρίσματα καὶ δὲν πηγαίνουν σὲ βαθύ-

τερη ανάλυση και συσχέτιση και αναζήτηση ουσιαστικών αιτίων. Για αυτό και οι γνώμες για τη θεραπεία μοιάζουν τις περισσότερες φορές με τα συμπτωματολογικά γιατροσόφια της παλιότερης γιατρικής. Έτσι π.χ. οικονομική κρίση βλέπουν μερικοί στο γεγονός, ότι λίγοι ξμπροροι δυσκολεύτηκαν στις πληρωμές τους και άλλοι δὲν ἔχουν περισσέματα τόσο ἄνετα ὅσο πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ. Καὶ γι' αὐτὸ προτείνουν γιὰ μέσο θεραπείας νὰ καταργηθοῦν μερικοὶ ἐνοχλητικοὶ φόροι γιὰ τὸ κεφάλαιο. Ἐνῶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐθνικῆς οικονομίας, τῆς ἰκανότητος δηλαδὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ νὰ ἐκμεταλλεῖται ἐντατικὰ τὴ χώρα του, νὰ χρησιμοποιοῖ τὴ θέσιν της, νὰ ἐπεξεργάζεται τις πρώτες ἴλεις, εἶναι πρόβλημα κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Καὶ ἀκόμη εἶναι πρόβλημα ἐργασίας καὶ διάθεσης δημιουργικῆς. Σχετίζεται μὲ τὴν ἰκανότητά μας νὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης καὶ μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν ψυχικῶν ἰκανοτήτων τοῦ λαοῦ. Εἶναι δηλ. στὸ βάθος καὶ πρόβλημα παιδείας. Μὰ οὔτε τὸ θέτουν καθαρὰ ἔτσι, οὔτε τὸ αἰσθάνονται ἐπιταχτικά, οὔτε προσέχουν ἀρκετὰ στὴ λύση του. Καὶ θὰ φαινόταν παραδοξολόγος π.χ. ἐκεῖνος, ποὺ θὰ ἔλεγε πὼς καὶ αὐτὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἔχει στενότερη σχέση μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐθνικῆς οικονομίας, ἐνῶ ἀπλουστάτα θὰ ἔλεγε μία βασικὴ ἀλήθεια.

Πολιτειακὴ κρίση βλέπουν στὸ γεγονός, ὅτι μαλλώνουμε ἂν ὁ ἀνεύθυνος ἄρχοντας θὰ εἶναι ἰσόβιος καὶ κληρονομικὸς ἢ αἰρετός, ἢ βλέπουν τὴν πολιτειακὴ κρίση μόνον στὴ στρατοκρατία καὶ στὴ δικτατορία καὶ περιμένουν τὴ λύση της ἀπὸ κάποιους συνδυασμοὺς καὶ συμβιβασμοὺς τῶν διαθέσεων καὶ τῶν συμφερόντων τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Καὶ κανεὶς δὲ στρέφεται ἐκεῖ, ποὺ εἶναι ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ. Πρὸς τὴν πολιτικὴ δηλαδὴ ἀμορφωσιά μας. Ἐκεῖ εἶναι ἡ βάση καὶ τὸ στηρίγμα ὄλων τῶν παρεκτροπῶν. Μᾶς ξαρνίζουν κάθε φορὰ τὰ συμπτώματά της, πότε οἱ Δηλιγιανισμοί, πότε τοῦ Τρικοῦπη ἢ ἠθικὴ δολοφονία, πότε τοῦ Βενιζέλου ὁ πολιτικὸς θάνατος. Καὶ κανεὶς οὔτε κόμμα πολιτικὸ, οὔτε πολιτικὸς ἀρχηγός, οὔτε διανοούμενος, οὔτε σωματειακὴ ὀργάνωση δὲν ἐργάζεται γιὰ τὴν ἀληθινὴν πολιτικὴν ἀγωγή τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ποὺ θὰ τὸν ἔκαμε ἰκανὸ νὰ ξεχωρίσει καλὰ, ποῖο εἶναι τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον καὶ πὼς ἑναρμονίζεται αὐτὸ μὲ τὸ συμφέρον τῆς τάξης του καὶ τῆς ὁλότητος, χωρὶς νὰ πέφτῃ θῦμα τυφλῶν συναισθηματισμῶν, μεσαιωνικῶν θρύλων, προσωπολατρεῶν καὶ ἐνὸς ἀκαταλόγιστου ἢ ἄλλοι μυστικισμοῦ.

Ὁ πολιτικὸς ἀναλφαθητισμὸς μας εἶναι φαινόμενο πολὺ γενικώτερο ἀπὸ τὸν ἐκπαιδευτικὸ ἀναλφαθητισμὸ μας, γιατί ἀπλώνεται σὲ ὅλες τις κοινωνικὲς τάξεις καὶ δὲν ἔχει λιγώτερα θύματα μέσα στοὺς γραμματισμένους καὶ ψευτομορφωμένους παρὰ μέσα στὸν ἀναλφάβητο λαό. Μὰ οὔτε ὁ ἓνας, οὔτε ὁ ἄλλος μᾶς καίει.

Ἡθικὴ κρίση βλέπουν στὸ γεγονός, ὅτι μερικοὶ, ποὺ περνοῦσαν πρὶν γιὰ καθὼς πρέπει κύριοι, δέχτηκαν νὰ ὑπηρετήσουν τὸ δικτάτορα τραβηγμένοι ἀπὸ τὴ λάμψη ἐνὸς ὑπουργικοῦ τίτλου ἢ ἐνὸς παράσημου. Καὶ προτείνουν γιὰ θεραπεία νὰ στερεωθοῦν αὐτοὶ οἱ κύριοι τὰ πολιτικὰ τους δικαιώματα, ποινὴ, ποὺ τὸ κάτω κάτω δὲ θὰ τοὺς ἐμπόδιζε νὰ ξαναγίνουν ἀσυνειδητότερα ὄργανα ἐνὸς ἄλλου δικτάτορα ἢ ἀπόλυτου μονάρχου, κατὰ τὴν περίστασιν. Πάρα πολὺ λίγοι ὅμως στοχάζονται, πὼς ἢ ἠθικὴ κρίση εἶναι φαινόμενο καθολικώτατο τῆς ζωῆς μας, φαινόμενο ἐνδημικὸ καὶ ὄχι πρωτόφαντο, φαινόμενο, ποὺ ἀπὸ τὰ 1821 ὡς τώρα πότε ἐντονώτερα, πότε μαλακώτερα δέρνει τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία. Αὐτὸ ποὺ οἱ περισσότεροὶ ὀνομάζουν **ἀτομικισμὸ τοῦ Ἑλλήνα**, εἶναι ἢ ἔλλειψη κοινωνικῆς ἠθικῆς ἀντίληψης, ὑποταγῆς τοῦ στενοῦ ἀτομικοῦ ἐγὼ στὸ κοινωνικὸ ἢ ἐθνικὸ ἐγὼ. Πόσοι ἔταξαν εἰλικρινὰ καὶ ὄλο-

κληρωτικὰ τὸν ἑαυτὸ τους ὑπηρετῆ μᾶς γενικώτερης ἠθικῆς τάξης στὸν τόπο μας; Πόσοι ὑποτάζουν ἀληθινὰ τὸ ἀτομικὸ τους συμφέρον στὸ γενικὸ; Πόσοι ὑπηρετήσαν μὴν ἰδέα πιστὰ καὶ ἀπόλυτα, πόσοι ἀναγνώρισαν τὴ θυσία γιὰ ἠθικὸ χρέος; Σήμερα βέβαια τὰ ἠθικὰ χαλινάρια χαλαρώθηκαν ἀκόμη περισσότερο, οἱ πειρασμοὶ ἔγιναν μεγαλύτεροι, ἢ παραλυτικὴ ἐνέργεια τοῦ ἴλικου κέρδους πολὺ δυνατότερη. Ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀπότομη ἐξέλιξη τοῦ κράτους μας πρὸς τὴν καπιταλιστικὴν οικονομίαν ἔφεραν ὄλεθρο στις ἀδύνατες ἠθικὲς συνειδήσεις. Καὶ εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὀλόκληρη βουλή σου κάνει κάποτε τὴν ἐντύπωση, πὼς ἀπαρτίζεται ἀπὸ πράχτορες ἀνωγύμων ἐταιριῶν. Σήμερα εἴμαστε ὅλοι προθυμότεροι ὄχι μόνον νὰ συγχωρήσωμε, μὰ καὶ νὰ ζηλέψωμε ἀκόμη ὄλων τῶν εἰδῶν τοὺς «ἐπιτήδειους» καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ σὲ ὄλους τοὺς κύκλους τῆς ζωῆς.

— Ὡστε σὲ ποῖα ἐπίπεδα βρίσκετε σεῖς, πὼς ὑπάρχει κρίση τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς;

— Μὲ ὅσα σᾶς εἶπα ὡς τώρα, ἤθελα νὰ τονίσω, ὅτι τὰ ἀνησυχητικὰ φαινόμενα, ποὺ παρουσιάζονται σήμερα, ἔχουν αἰτίες βαθύτερες. Ἴσως τὸ καθένα πολλές καὶ ἴσως ὅλα μαζί μὴ γενικώτατη, μερικὲς καθολικώτερες, ποὺ συγχλονίζουν ὀλόκληρο τὸ σύγχρονο πολιτισμὸ καὶ μερικὲς εἰδικώτερες, ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κόσμον. Καὶ σᾶς λέω ἀκόμη, πὼς τὰ συμπτωματορικὰ αὐτὰ φαινόμενα δὲν εἶναι τὰ μόνα. Ὑπάρχουν προβλήματα ἀνοητὰ μπροστὰ στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία χρόνια τώρα, προβλήματα, ποὺ κρούουν τὰ αὐτὰ καὶ αὐτῶν, ποὺ λέγονται «ἠγήτορες» καὶ αὐτῶν, ποὺ αὐτοκαλοῦνται «διανοούμενοι». Καὶ ὅμως τὰ προβλήματα αὐτὰ ταντακρίζουν, μὲ μιὰ ἐπιπολαιότητα ἀσυχώρητη ἢ μὲ κακοπιστία ἐγκληματικὴ. Ὁ τρόπος λ.χ. ποὺ ἀντικρίζεται τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόβλημα στὴν Ἑλλάδα τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ θλιβερὰ σημάδια γιὰ τὴ διανοητικὴ αὐτῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ λεγόμενη «ἀρχονσα τάξη». Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά σερᾶ ὀλόκληρη ἀπὸ ἐφημερίδες καὶ ἐπιστήμονες τὸ κυλᾶν στὸ βούρκο χωρὶς τὴν ἐλάχιστην ἀξιοπρέπεια, χωρὶς αὐτοσεβασμὸ, χωρὶς τὸ ἐλάχιστον κοκίνισμα ντροπῆς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἄλλοι κύκλοι «σοβαροὶ» κρατοῦν μιὰ ὑπολογιστικὴ σιωπὴ, μιὰ ἀξιοπρεπὴ τάχα ἀδιαφορία καὶ ἐπιφυλακτικότητα, γνησιώτατης συμφεροντολικῆς καταγωγῆς.

Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, ποὺ εἶχαν τὸ «ἠθικὸ σθένος» νὰ ὑπογράψουν μιὰ αἴτηση παχωπροδρομικὴ στὸ δικτάτορα γιὰ νὰ μὴν καταδικαστῆ σὲ θάνατον ἓνας νέος, δὲ βρήκαν μέσα τους οὔτε τὴ διανοητικὴ παρόρμηση, οὔτε τὴν ἠθικὴ ἀνάγκη νὰ διαμαρτυρηθοῦν ὁμαδικὰ, ὅταν ἀπὸ ἑκατὸ στόματα ἄκουαν οἱ ἀγωνιστὲς τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης τις ἀθλιώτερες συνειδητὲς συκοφαντίες καὶ ἡ δικτατορία ἀπὸ καθαρὴν δημοκρατικὴν πρόθεση γκρέμιζε ἀληθινὰ ἔργα πολιτισμοῦ, ὅπως τὸ Μαράσλειο Διδασκαλεῖο καὶ τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία.

Τὸ συμπέρασμά μου λοιπὸν ὡς αὐτὴ τὴ στιγμὴ εἶναι, ὅτι τὰ προβλήματα εἶναι βαθύτερα, ἀπὸ ὅτι τὰ βλέπομε συνήθως, ὅτι εἶναι πιὸ πολυσύνθετα καὶ ἀπλωμένα σὲ ὅλη τὴν ἔχταση τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ εἶναι δύσκολον νὰ μιλήσῃ κανεὶς πρόχειρα γιὰ τὰ προβλήματα αὐτὰ σὲ ὄλο τους τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος, νὰ ἀναζητήσῃ τις αἰτίες ποὺ τὰ γεννοῦν, τὴν σχέση καὶ τὴν ἀλληλουχία τους, τὴ γενικώτερη γενετικὴ τους πηγὴ καὶ τις πιθανὲς λύσεις των.

Μὰ γιὰ νὰ συνεννοηθοῦμε ὁποσδήποτε, θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ κάμωμε πρώτα μιὰ

αντιδιαστολή. Είναι αναμφισβήτητο ότι σήμερα ὅλος ὁ ἀστικός πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης περνάει μιὰ βαθύτατη κρίση. Είναι σφαιρική ἡ ἰδέα, πὼς ὁ πόλεμος γέννησε τὴν κρίση. Τὰ αἷτια εἶναι ὀργανικά, πρὸ πάντων οἰκονομικοκοινωνικά. Ὁ παγκόσμιος πόλεμος εἶναι μιὰ μορφή τῆς κρίσης, δὲν εἶναι γενετικό αἷτιο. Ἀποτελεσμά του ὅμως ἦταν νὰ γίνῃ γοργότερη ἡ ἐνέργεια ὄλων τῶν καταλυτικῶν συντελεστῶν. Ὁ ἠθικός ἀντίτυπος τῆς πάλῃς ἦταν τεράστιος. Ἀπάνω στὴν ἀπερίγραφη ὁρμὴ τοῦ ἀλληλοσκοτωμοῦ, τὸ πρωτόγονο ἐνστιχτο τῆς αὐτοσυντηρησίας κυριάρχησε ἄγριο. Οἱ ὑψηλότερες ἰδέες, ποὺ συγκινοῦσαν καὶ χαλιναγωγοῦσαν τὸν ἄνθρωπο ἔγιναν χοντροειδῆ προσήματα ἄγριου ἐγωισμοῦ, ἀρπακτικῆς ὁρμῆς καὶ ὕλιστικῶν διαθέσεων. Πίσω ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ἰδανικά, τὸ συμφέρο, ἡ πλουτομανία, ἡ αἰσχροκέρδεια, ὁ παχυλώτατος ἡδονισμός. Ἀπὸ τὴ μιὰ αἷματα καὶ θυσίες, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀχαλίνωτη κραιπάλη. Ἡ ἠθικὴ πίστη τῶν ἀνθρώπων ραγίστηκε. Ἡ ἐννοια τῆς θυσίας ἔμεινε χτήμα τῶν ζουτῶν.

Ἦταν φυσικὸ τέτοια ἀποκάλυψη, ποὺ ἔγινε λίγο πολὺ συνειδητὴ καὶ στὰ πλήθη ἀκόμη, νὰ φέρῃ τέτοιο γρέμισμα, πίστες καὶ ἰδανικῶν, τέτοια δυσπιστία πρὸς τὰ «λόγια», τὰ τόσο ἀντιφατικά μὲ τὰ ἔργα, ὥστε σήμερα εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἕνας τεράστιος ἀγῶνας γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀνασύνθεση τοῦ κόσμου. Ἀγῶνας, ποὺ ὅπως εἶναι φυσικὸ, γιατί εἶναι τὸ πῶς πρόχειρο, παίρνει σὲ πολλὰ σημεῖα μορφή κύματος ἀντιδραστικοῦ. Στροφή στὸ μυστικισμό, καλλιέργεια τῆς δεισιδαιμονίας κάθε μορφῆς, μυχτηρισμός τῆς ἐλεύθερης σκέψης καὶ ὅπου μπορεῖ ἡ ἄμεση καὶ ὠμὴ βία, ὅπως στὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἰσπανία.

Τὰ συμπτώματα τῆς κρίσης αὐτῆς φανερόνται λίγο πολὺ σὲ ὅλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς πάντα βέβαια μὲ τὴν ἰδιαιτέρη μορφή, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχικότητας τοῦ καθενός.

Καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ γενικὸ πλαίσιο τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, παρουσιάζει ἀνάλογα συμπτώματα. Μὰ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ γενικά φαινόμενα ἐκεῖνα, ποὺ πρέπει νὰ τραβήξουν ὅλη μας τὴν προσοχὴ καὶ τὴν ἐνέργεια, εἶναι τὰ *ιδιότυπα προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας*. Οἱ ἀνωμαλίες, ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τοὺς ξεχωριστοὺς ὅρους, φυλετικούς, ἱστορικούς καὶ κοινωνικούς, ποὺ κανονίζουν τὴ ζωὴ μας. Ἡ ἀρρώστεια μας μᾶς πονεῖ ἰδιαίτερα, ἡ *ἑλληνικὴ ἀρρώστεια*.

Ζώντας κανεὶς ἀνάμεσα σ' ἕναν εὐρωπαϊκὸ λαό, στὴ Γερμανία, στὴν Ἀγγλία, στὴ Γαλλία, αἰσθάνεται βέβαια τὸν ἀνήσυχο παλμὸ τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Καὶ ὅμως ταυτόχρονα νοιώθει, πόσο ἡ ἀνησυχία ἐκεῖνη εἶναι δημιουργική, πὼς γίνεται ὑπέροχη προσπάθεια ἀπὸ ὅλες τὶς διάνοιες, ἀπὸ ὅλες τὶς ψυχές, ἀπὸ ὅλες τὶς τάξεις, νὰ ὑπερνικηθῇ ἡ κρίση καὶ ν' ἀνοίξουν καινούργιοι δρόμοι στὴν ἀνθρώπινη ὁρμὴ, νὰ κυριαρχήσουν νέα ἰδανικά ἢ νὰ ἀναβαφτιστοῦν σὲ νέα ζωὴ τὰ παλιά. Ὅταν ὅμως πατήσῃ κανεὶς τὸ πόδι του στὴν Ἑλλάδα καὶ στοχαστῇ σὰν Ἕλληνας, συγκλονίζεται ἀπὸ μιὰν ἰδιαιτέρη ἀνησυχία, τὴν ἑλληνικὴ ἀνησυχία, αἰσθάνεται μιὰ πίεση ἠθική, μιὰν ἠθικὴ κακοδιαθεσία. «Κάτι εἶναι σάπιο στὴ Δανία, Ὅρατιε».

— Τὶ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ καὶ ποῦ τὸ βλέπετε σεῖς;

— Μοῦ ζητᾶτε κάτι, ποὺ δὲν ξέρω, ἂν θὰ μπορέσω νὰ σᾶς τὸ δώσω πρόχειρα: Ἐξάπαντος θὰ ἐκφράσω τὴ σκέψη μου ἄτελα. Μὰ θὰ προσπαθῶ νὰ μὴ σταθῶ

σὲ ἕνα μόνο φαινόμενο ὁσοδήποτε βασικὸ καὶ ἂν εἶναι. Θὰ προσπαθῶ νὰ σᾶς δώσω τὴ γενικώτατη σύλληψη, τὴν καθολικὴ ἀφετηρία γιὰ ὅλα τὰ μερικώτερα φαινόμενα. Γενικώτατο λοιπὸν γνώρισμα τῆς νεοελληνικῆς κακοδαιμονίας παρουσιάζεται ἡ *κατώτερη ποιότητα τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ δημιουργήθηκε καὶ κυβέρνησε ἀπὸ τὰ 1821 ὡς σήμερα*. Καὶ δὲν ἐννοῶ φυσικά μόνο τοὺς πολιτικούς, ἐννοῶ δλόκληρη τὴν ψυχρὸσυσταση, τὴ νοοτροπία, τὸν ἰδεολογικὸ κόσμον καὶ τὶς ἠθικὰς ροπὲς τῆς ἀρχουσας τάξης. Καὶ ὅταν λέγω τάξη, τὸ ἐννοῶ μὲ τὴν πλατειὰ κοινωνιολογικὴ ἐννοια τοῦ ὅρου καὶ ὄχι μὲ τὴ στενὴ ἐννοια τῆς κληρονομικῆς καὶ κλειστῆς τάξης, ποὺ νομίζουν οἱ περισσότεροί. Ἡ τάξη, ποὺ κυβερνᾷ τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ ἑκατὸ χρόνια τώρα εἶναι ποιητικὰ ἀπὸ τὶς κατώτερες. Αὐτὴ ἔδειξε ὀλοφάνερη ἀνεπάρκεια σὲ ὅλα τὰ σημαντικὰ προβλήματα, ποὺ εἶχε νὰ λύσῃ. Ἡ τάξη, ποὺ πῆρε στὰ χέρια τὴς τὶς τύχες τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔδειξε ἀπροσδόκητη διανοητικὴ ἀδυναμία.

— Δὲ θὰ μπορούσατε, κύριε Γληνέ, νὰ μοῦ δώσετε ἀναλυτικώτερα καὶ ποῦ ἀποδεικτικὰ τὴ σκέψη σας σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο;

— Σᾶς εἶπα, ὅτι ἔδωκα ἕνα γενικὸ χαρακτηρισμό. Ἡ ἀπόδειξή του θὰ χρειάζεταν ἴσως ἕνα δλόκληρο βιβλίο. Μὰ μερικὰ σημεῖα εἶναι ὀλοφάνερα. Ἡ τάξη, ποὺ ἄρχει καὶ διευθύνει εἶναι ὁ κύριος φορέας τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ. Καὶ τὴν πῶς ξεχωριστὴ καὶ ὑπεύθυνη θέση στὴν ἐνέργεια αὐτὴ κατέχει φυσικά ὁ διανοούμενος κόσμος. Οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες, οἱ δημόσιοι λειτουργοί, ὁ κληρὸς, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ δάσκαλοι, οἱ λόγιοι, οἱ καλλιτέχνες, αὐτὸ ποὺ λένε ἄλλοῦ ἢ «*ἰντελλιγκέντσα*».

Παρατηρήστε λοιπὸν, τί ἔγινε στὴν Ἑλλάδα. Οἱ πνευματικοὶ «*ἡγήτορες*» τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μετὰ τὴν πολιτικὴ του ἀπελευθέρωση στάθηκαν ἀνίκανοι νὰ συλλάβουν τὴν οὐσία του καὶ στὸ βάθος του τὸ πρόβλημα τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν ὑψώθηκαν στὸ νόημα μιανῆς ἀναγεννημένης, σύγχρονης, ζωντανῆς Ἑλλάδας. Πρῶτα πρῶτα περιφρόνησαν τὴν ἀληθινὴ καὶ ζωντανὴ Ἑλλάδα θεωρώντας ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ τῆς γιὰ προϊόντα δουλείας. Ζητιάζονται σὰν ἀρχοντοχωριάτες καὶ χάσκουν θαμπωμένοι μπροστὰ στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα. Ἀνίκανοι ὅμως νὰ μποῦν καὶ στὸ βάθος τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, νομίζουν, πὼς θὰ τὴν ξαναζωντανέψαν, ἂν μιμηθοῦν κάποιες ἐξωτερικὲς μορφές.

Τὸ ἴδιο ὅμως ἀνίκανοι στάθηκαν νὰ κατανοήσουν τὸ σύγχρονο πολιτισμένο κόσμο. Τοὺς σκέπασε τὸ κύμα τῆς ἐξωτερικῆς μίμησης τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Τυφλοὶ καὶ μπροστὰ στοὺς ἀρχαίους, τυφλοὶ καὶ μπροστὰ στοὺς Εὐρωπαίους, μὲ μιὰ κούφια οἴηση, μὲ μιὰ κενόλογη αὐταρέσκεια ἔγιναν χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν ἀρλεκίνοι τῶν ἀρχαίων καὶ ἀρλεκίνοι τῶν Εὐρωπαίων. Αὐτὴ ἡ καταφρόνηση τοῦ δικοῦ μας ζωντανοῦ ἐγῶ, αὐτὸς ὁ ἀνόητος καὶ ἐξωτερικὸς ὅλος διόλου θαυμασμός τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ τυφλὴ ἀντιγραφή τῶν Εὐρωπαίων, χαρακτηριστικὰ κατώτερης διανοητικότητας, κυριαρχοῦν σὲ ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, ἐπιστήμη, τέχνη, παιδεία, θεομοὺς καὶ δίνουν στὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ τοῦ τελευταίου αἰῶνα χαραχτῆρα καθαρὰ μιμητικὸ.

Καὶ ἡ κατάσταση αὐτὴ ἐξακολουθεῖ ὡς σήμερα. Σᾶς φέρνω ἕνα παράδειγμα. Πρὶν λίγες μέρες ἀκόμη στὴν ἐφημερίδα «*Ἐστία*», ἕνας «*φιλελεύθερος πανεπιστη-*

μακός», δηλαδή καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, υπερασπίζοντας τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἔφερε τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ ὀργανισμὸς τῆς εἶναι «πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Βρυξελλῶν». Καὶ αὐτὸ δὲν τὸ εἶπε μὲ συστολή καὶ ζητώντας συγγνώμη, ἀλλὰ νόμισε, ὅτι ἔτσι ἀποικοιμῶναι ὀριστικὰ κάθε ἀντιλογία. Εἶναι γι' αὐτὸν ὁ ὀριστικὸς «ἀποχρῶν λόγος». «**Ἡ πιστὴ ἀντιγραφή**» ἐνὸς ξένου πράματος ἀρκεῖ, γὰρ νὰ εἶναι αὐτὸ ἀναντίρροπα καλὸ καὶ γὰρ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ εἶναι ἡ διανοητικότητά των. Δὲν τοὺς περνᾷ ἀπὸ τὸ νοῦ, ὅτι χρειάζεται νὰ μελετηθοῦν οἱ δικοὶ μας ὄροι καὶ ἀπὸ μέσα τους ὀργανικὰ νὰ δημιουργηθῆ τὸ νέο, ὅτι τὸ ξένο μπορεῖ νὰ μᾶς χρησιμεύῃ μόνον γὰρ ὀδηγητικὸ παράδειγμα, γὰρ νὰ ἴδουμε μὲ ποῖο τρόπο οἱ ἄλλοι δημιουργήσαν ἕνα θεσμὸ ἀπὸ τοὺς δικούς των ὄρους ζωῆς.

Καὶ λέγοντας αὐτὰ σὰς παρακαλῶ νὰ μὴ νομίζετε, πὼς εἶμαι ὀπαδὸς τοῦ ἀποκλειστικοῦ Ἑλληνοκεντρισμοῦ, ὅπως εἶναι διατυπωμένος λ.χ. στὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννα Δραγούμη καὶ ἄλλων. Ἄν καὶ αὐτὸς ξεκινᾷ ἀπὸ μιὰ βάση σωστότερη ἀπὸ τὸ μιμητικὸ κλασικισμὸ καὶ τὸ μιμητικὸ συγχρονισμὸ, ὅμως μὲ τὴν ἀποκλειστικότητά του καὶ τὴν περιφρόνηση τῶν ὄρων, ποὺ πραγματικὰ ἐπιρραεῖζον τὴ ζωὴ μας, κατατάει τὸ ἴδιο οὐτοπιστικὸς καὶ ρωμαντικὸς. Τὸ πὼς μποροῦμε, στηριγμένοι στὰ ζωντανὰ καὶ ἀληθινὰ στοιχεῖα τῆς σημερινῆς ζωῆς μας, ποὺ εἶναι οὐτόματα ριζωμένα καὶ μέσα στὸ παρελθόν μας, ν' ἀντλήσωμε συνειδητὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ περασμένα καὶ νὰ μετουσιώσωμε μὲ συνειδητὴ ἐπιλογή τὸ σύγχρονο ξένο πολιτισμὸ, τὸ ἐξήγησα σὲ κάποιες μελέτες μου καθορίζοντας τὴν ἔννοια τοῦ *δημιουργικοῦ ἱστορισμοῦ* καὶ τοῦ *δημιουργικοῦ συγχρονισμοῦ*.*

Ὁ *δημοτικισμὸς*, ποὺ σημαίνει ἐπανάσταση ἐναντία στὴν τυφλὴ μιμητικότητα, ποὺ σημαίνει τὴν αὐτοαναγνώριση τοῦ λαοῦ καὶ τὴ στροφή πρὸς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ποὺ σημαίνει ἀλήθεια καὶ εὐκρίνεια, ζωντάνια πνευματικὴ καὶ ζωντάνια ἠθικὴ καὶ δημιουργικὴ διάθεση, περιφρονήθηκε καὶ περιφρονιέται ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀρχουσα τάξη. Δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς σήμερα παρὰ μόνον ἀπὸ λίγους καὶ ἀπὸ τὴ στενὰ μορφικὴ του πλευρά, δηλαδή στὴ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας. Μὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ λογοτέχνες ἢ τουλάχιστο πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲν καταλαβαίνουν τὸ δημοτικισμὸ στὴ βαθύτερη σημασία του. Καὶ ἡ ἀρχουσα τάξη ἀφήνοντας ἐπίτηδες νὰ συγχέεται σήμερα ὁ δημοτικισμὸς μὲ τὸν κομμουνισμὸ δείχνει σὰ νὰ ζητῆ πρόφαση γὰρ νὰ ξετινάξῃ ἀπὸ πάνω τῆς τὸ μόνον κίνημα ζωντανίας, ποὺ παρουσιάστηκε στὴν Ἑλλάδα.

Σ' ὅλο τὸν κόσμον ἡ ἀστική τάξη τὴ στιγμή, ποὺ ἀνεβαίνει καὶ νικᾷ, λύνει τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα τοῦ λαοῦ, ὅπως καὶ ἔγινε, ἀλλοῦ πρὶν τετρακόσια χρόνια, ἀλλοῦ ἀργότερα. Καὶ σήμερα ἀκόμη βλέπομε μπροστὰ στὰ μάτια μας νὰ λύνῃ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἡ ἀστική τάξη τῆς Τουρκίας μὲ τρόπο ριζοσπαστικὸ, προσπαθώντας νὰ πάρῃ καὶ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο ἀκόμη. Μὰ ἡ δική μας ἀστική τάξη, ἀφοῦ βυθίστηκε ἑκατὸ χρόνια στὸ ἄγονο ὀνειροπόλημα τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, βρῖσκεται ἀκόμη ἀναποφάσιστη καὶ μπερδεμένη μπροστὰ στὸ γλωσσικὸ πρόβλημα, κλείνοντας ἔτσι τὸ δρόμο πρὸς τὴν πνευματικὴ τῆς ἀναγέννηση.

* Κοίτα: Δ. Γληνός. «Δημιουργικὸς ἱστορισμὸς», Ἀθήνα, 1921. «Ἔθνος καὶ Γλῶσσα», Ἀθήνα, 1922. «Ἡ κρίση τοῦ Δημοτικισμοῦ», Ἀθήνα, 1923.

Στὴν παιδεία κατωρθώσαμε ὑστερα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια ἐλεύθερη ζωὴ νὰ ἔχουμε τὸν περιούσιο ἑλληνικὸ λαὸ «τὸν ἔνδοξον κληρονόμον τῆς κλασικῆς παραδόσεως», στὴν τελευταία βαθμίδα τοῦ ἀναλφάβητισμοῦ ἀνάμεσα στοὺς Ἑυρωπαϊκοὺς λαούς.

Στὴν τέχνη παραδέρομε ἀδιάκοπα μέσα στὴν παρδαλὴ μίμηση ἐξωτερικῶν μορφῶν τῆς ἀρχαίας τέχνης ἢ τῶν τεχνοτροπιῶν, ποὺ δημιουργεῖ ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς.

Στὴν ἐπιστήμη κυριαρεῖ ὁ παπαγαλισμὸς. Μεταξὺ δημιουργίας καὶ ἀντιγραφῆς καμιά διάκριση. Ὅποιος κατορθώσῃ ν' ἀντιγράψῃ ἕνα ὀποιοδήποτε κεφάλαιο ἀπὸ τὴν Ἑυρωπαϊκὴ ἐπιστήμη, ἀκούει ἀμέσως τὸ «ἄξιος, ἄξιος». Οἱ τιμητικὲς ἐξαιρέσεις ὑπάρχουν βέβαια, μὰ δὲν ἀναιροῦν τὸν κανόνα. Τὸ χειρότερο ἐφόδιο, ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἕνας ἐπιστήμονας στὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἡ πρωτοτυπία. Ὅσο πλιότερο παπαγαλίζει, τόσο λιγώτερο προσβάλλει τοὺς προκατόχους του. Σὰς φέρνω ἕνα μόνον μὰ χαρακτηριστικώτατο παράδειγμα. Ὁ μακαρίτης Σβορώνος, ἕνα ἀπὸ τὰ πρωτοτύπια καὶ δημιουργικώτερα μυαλὰ τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας, δὲ βρήκε γὰρ τυπικοὺς λόγους θέση στὸ Πανεπιστήμιο, ὅπου φλυαροῦσαν ἀνενόχλητα καὶ ἀσύδοτα οἱ κλασικώτερες μετριότητες.

Τὰ ὀργανωτικὰ πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καθὼς καὶ τὰ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς θεομοθεσίας καὶ τοῦ δικαίου λήθησαν γενικὰ μὲ τὸν ἴδιο ἄνετο τρόπο τοῦ ἀντιγραφικοῦ μωσαϊκοῦ.

Στὴ θρησκευτικὴ ζωὴ δεσπόζει μιὰ ὑπέρτατη ἀρχή, ἡ ἀκινήσια. Ὅπου παρουσιάστηκε ζωντανὴ θρησκευτικὴ μορφή κατασυντρίφτηκε μὲ τὸ πληρότερο τρόπο. Ἡ ἀληθινὴ θρησκευτικὴ ζωὴ χάνεται μέσα σὲ νεκροὺς τύπους.

Τὸ ἔθνικὸ πρόβλημα, δηλαδή τὸ πρόβλημα τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐθνικῆς δολοκλήρωσης καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, πὼς ἀπασχόλησε μόνον αὐτὸ δολοκλήρη τὴν ἑλληνικὴ σκέψη τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια. Ἡ λύση του ἦταν εὐνοημένη σὲ μᾶς, γιατί εἴχαμε μακραίωνη, ἔνδοξη, ζωντανὴ καὶ δυναμικώτατη παράδοση, ποὺ ἡ ἀχτινοβολία τῆς εἶχεν ἀγκαλιάσει δολοκλήρη τὸ νεώτερο κόσμον. Ἡ κυρίαρχη τάξη εἶχε μαζί τῆς δόλοψυχα ἀφωσιωμένο στὸ ἔθνικὸ πρόβλημα ὅλο τὸ λαὸ, πρόθυμο γὰρ θυσίες ὑπέρτατες. Καὶ ὅμως πόσα τεράστια λάθη δὲν ἔγιναν; Πόση ἔλλειψη εὐκρίνειας, πόση ἀνικανότητα προσαρμογῆς στὰ πραγματικὰ δεδομένα δὲν ἔδειξε ἡ κυρίαρχη τάξη, πόση στέρηση πολιτικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ πόση ἀφάνταστη ὀργανωτικὴ ἀδυναμία; Ἀφοῦ πολλὰ χρόνια κράτησαν τὸ πρόβλημα μέσα στὴ σφαῖρα τῆς ἀγониῆς ὀνειροπόλησης καὶ τοῦ πολιτικοῦ φανατισμοῦ, τὴ στιγμή, ποὺ ἀπὸ συνδρομὴ ποικιλώτατων εὐνοϊκῶν ὄρων κορυφώθηκε ἡ προσπάθεια γὰρ τὴν τελικὴ λύση του, ἡ κυρίαρχη τάξη δουλεύοντας στὸν ἀγριο ἀτομικισμὸ καὶ τὰ πάθη τῆς καὶ στὴν ἀμάθειά τῆς, τὸ ἔσπρωξε σὲ λύση ἐκτροπικὴ καὶ δημιουργήσε μιὰ ἀπὸ τις μεγαλύτερες συμφορὲς στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή. Καὶ τώρα μπροστὰ στὰ ἔρεπια, ποὺ σωριάστηκαν, στέκεται ἀνίδει, ἔτοιμη νὰ καταφύγῃ πάλι σὲ ρωμαντικὰ ὀνειροπολήματα, σὲ πεισματάρικο κλείσιμο τῶν ματιῶν καὶ ἀχαλίνωτη μαύρη ἀντίδραση. Δὲν τολμᾷ νὰ ἴδῃ κατὰματα τὴ ζωὴ, δὲν τολμᾷ καὶ δὲ μπορεῖ νὰ διανοηθῆ καὶ νὰ δράσῃ ἀναπλαστικὰ.

— Καὶ πὼς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ, κ. Γληνέ, αὐτὴ, ἡ καθὼς λέτε, κατώτερη ποιότητα τῆς κυρίαρχης τάξης στὴν Ἑλλάδα;

Πολλὲς ἐξηγήσεις ἀναζητήθηκαν. Ἡ βιολογικὴ ἐξήγηση προσπαθεῖ ν' ἀπο-

δώση τὸ φαινόμενο στὴν παλιὰ κουρασμένη ράτσα ἢ στὸν ἐκφυλισμὸ ἀπὸ ἀνακάτωμα αἱμάτων. Ἄλλη ἐξήγηση, ἐπίσης βιολογική, ζητᾷ τὴν αἰτία στὸν ἐκφυλισμὸ ἀπὸ ἀρρώστειες καὶ μάλιστα τὴν ἐλονοσία. Ἄλλη ἐξήγηση, ποὺ μπορούμε νὰ τὴν ὀνομάσωμε ἀνθρωπογεωγραφική, βρίσκει, ὅτι πηγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτομικισμοῦ εἶνε ἡ σύσταση τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ πηγὴ τῆς διανοητικῆς μας ἐπιπολαιότητος τὸ εὐμετάβλητο καὶ εὐκόλο κλίμα μας. Ἄλλη πάλι διακρίνει τοπικὰ τοὺς Νησιῶτες καὶ τοὺς Ρουμελιῶτες ἀπὸ τοὺς Μωραίτες, ποὺ ἔχουν διαφορετικὰ γνωρίσματα. Καὶ αἰτιολογεῖ τὶς φάσεις τῆς ζωῆς μας μὲ τὴν ἐπικράτηση πότε τοῦ Μωραϊτικοῦ στοιχείου καὶ πότε τοῦ Νησιώτικου καὶ τοῦ Ρουμελιώτικου.

Ἄλλη ἐξήγηση θεωρεῖ ὑπεύθυνη τὴν παλιὰ καὶ μεγάλη καὶ βαριὰ παράδοση, ποὺ καταπνίγει τὴν πρωτόγονη δημιουργικὴ ὁρμή. «Ἄλλοίμονο σὲ σένα ποῦ εἶσαι ἀπόγονος». Ἄλλη ἐξήγηση βρίσκει τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ στοὺς οἰκονομικοὺς ὅρους, ποὺ δὲν ἄφησαν νὰ δημιουργηθῆ γρήγορα μιὰ γερὴ ἀστική τάξη καὶ κοντὰ στοὺς οἰκονομικοὺς ὅρους, δέχεται, πὼς ἐπηρεάσαν τὴ ζωὴ μας οἱ κοινωνικοὶ καὶ ἱστορικοὶ ὅροι. Ὁ μεσαίωνας δὲ μᾶς ἄφησε μιὰ ὀργανωμένη ἑλληνικὴ φεουδαρχία. Αὐτὴ τὴ συντρίψε καὶ τὴν ἀντικατάστησε ὁ ξένος δεσπότης, ὁ Τοῦρκος. Μᾶς ἔμειναν ὅμως τὰ πνευματικά της ἀπομεινάρια, ὁ παπᾶς, θεματοφύλακας τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ Βυζαντινισμοῦ καὶ ὁ δάσκαλος, θεματοφύλακας τοῦ προγονόπληχτου σχολαστικισμοῦ. Ἡ Ἑλληνικὴ ἀστική τάξη, ὅταν ἄρχισε νὰ δυνάμυνη καὶ θέλησε νὰ διώξῃ τὸν Τοῦρκο, ἔκαμε ἀναγκαστικὰ συμμαχία μὲ τοὺς ἀντιπρόσωπους τοῦ φεουδαρχικοῦ πνεύματος, πρὸ πάντων παπάδες, καὶ δασκάλους, καὶ ἀγωνίστηκε μόνον καὶ ἀπολυτρώθηκε ἀπὸ τὸν ἔξωτερικὸ δεσπότη, ὅχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ πνευματικὸ δυνάστη. Ἄρα δὲν ἔζησε τὴν ἐσωτερικὴ ἀναγέννηση τῶν ἄλλων ἀστικῶν τάξεων τῆς Εὐρώπης. Καὶ ἀκόμη τονίζει ἡ τελευταία ἐξήγηση, ὅτι ἡ καθολικὴ μικροαστικὴ μορφή τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἐπειδὴ δὲ γεννᾷ μεγάλες ἀντιθέσεις καὶ ἔντονη πάλιν τῶν τάξεων, δίνει αὐτὸ τὸν πλαδαρὸ καὶ ἀκάθόριστο χαραχτήρα στὴ ζωὴ μας.

Βέβαια ἴσως συντρέχουν πολλὰς ἀπ' αὐτὰς τὶς αἰτίες. Ἐγὼ ὀφείλω νὰ σᾶς ὀμολογήσω, ὅτι μεγαλύτερη σημασία δίνω στοὺς οἰκονομικοὺς, τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς κοινωνικοὺς ὅρους. Ἄν ἐδεχόμεστε τὸ βιολογικὸ ἐκφυλισμὸ θὰ ἔπρεπε ν' ἀπελπιστοῦμε.

— Λοιπὸν ποῦ βλέπετε σεῖς τὴ διέξοδο καὶ τὴ θεραπεία;

— Ὑπάρχει φόβος, οἱ ὅροι τῆς ζωῆς μας νὰ μείνουν πάντα τέτοιοι, ὅπου νὰ παράγωμε πάντα μόνον μιμητικὸ πολιτισμὸ. Ἴσως εἶναι ἡ μοῖρα μας νὰ τρέχωμε πάντα λάχανιασμένοι ἢ νὰ σερόνομαστε ἄθελα πίσω ἀπὸ τοὺς λαοὺς, ποὺ πρωταγωνιστοῦν καὶ δημιουργοῦν τὶς νέες μορφές τῆς ζωῆς. Ἄν ζητᾶτε ὅμως νὰ σᾶς ὑποδείξω μιὰ διέξοδο, νομίζω, πὼς τρεῖς λύσεις μᾶς δίνει ἡ ἱστορικὴ πεῖρα: Ἡ πρώτη λύση, ἡ καταστροφικὴ καὶ φοβερώτερη, θὰ ἦταν ἀνατροπὴ ἀπὸ ἔξω, τὸ ξερίζωμα ἢ ἡ σκλαβιά, ὅπως τὸ πάθαμε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴ Μικρασία καὶ κινδυνεύουμε νὰ πάθωμε ἀπὸ τοὺς Σλάβους στὴ Μακεδονία.

Ἡ δεύτερη λύση θὰ ἦταν, ἀνατροπὴ ἀπὸ κάτω καὶ κυριαρχία μιᾶς νέας τάξης. Καὶ τρίτη λύση θὰ ἦταν τὸ ξύπνημα καὶ ξαναζωντάνεμα τῆς ὁδηγήτρας τάξης ἀπὸ

τὸ κρούσιμον τῶν κινδύνων ἀπ' ἔξω καὶ ἀπὸ κάτω. Νὰ προσαρμοστῆ στοὺς ἀληθινούς ὅρους τῆς σημερινῆς ζωῆς, νὰ κατανοήσῃ τὴν πορεία τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ λαὸ καὶ νὰ ἐνωθῆ μαζί του, νὰ πάρῃ στοιχεῖα ζωντανὰ καὶ γόνιμα ἀπ' αὐτὸν καὶ πρῶτα πρῶτα τὴ γλῶσσα του. Ἐνα διανοητικὸ καὶ ἠθικὸ ξαναβάφτισμα, μιὰ μετάνοια στὴν πρωταρχικὴ σημασία τῆς λέξης, ἀλλαγμὰ δηλαδὴ νοῦ, διανοητικότητος, ψυχουσύστασης. Μιὰ ἀληθινὴ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση, ἀπέναντι στὴν ψευτοαναγέννηση, ποὺ εἴχαμε πρὶν ἑκατὸ χρόνια.

Τὸ μεγάλο πρόβλημα εἶναι τὸ πὼς θὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ μεταστροφή. Δὲν εἶνε ζήτημα δυστυχῶς καλῆς θέλησης. Εἶνε ζήτημα βαθύτατου συγκλονισμοῦ, ποὺ μόνον ὁ κίνδυνος, ὁ ἄμεσος κίνδυνος θανάτου, μπορεῖ νὰ τὸν ἐπιφέρει. Καὶ ὅμως ἕνας τρομερὸς συγκλονισμὸς ὅπως ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ κοντεύει νὰ σβήσῃ χωρὶς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Τὶ ἄλλο περιμένουμε; Δὲ βλέπετε μὲ τὴ μαύρη λύσσα πολεμοῦν τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ εἶναι ἐπὶ τέλους ἕνα προδρομικὸ φαινόμενο, ἕνα μέσο αὐτοῦ τοῦ ἀναβαφτισμοῦ; Γι' αὐτὸ ἂν μ' ἐρωτήσετε, ἂν εἶναι πιθανὴ αὐτὴ ἡ λύση, εἶμαι ὑποχρεωμένος βλέποντας τὴν πεισματάρικη ἀντιδραστικότητα, τὴν πνευματικὴ νωθρότητα, τὴν ἠθικὴ ἀποσύνθεση, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ βάλω πολλὰ ἐρωτηματικά. Καὶ ὅμως ἡ στιγμὴ εἶνε σοβαρὴ, τὰ σημεῖα θλιβερά. Ἡ ὥρα τοῦ χρόνου γιὰ τοὺς ζωντανούς ἀνθρώπους ἔχει σημάνει ἀπὸ καιρό.

*

Ὅλο τὸ ἔθνος πλερώνει ἀκριβὰ τὴν ἀμορφωσιά τοῦ λαοῦ.

Ἡ σημερινὴ ἄρχουσα τάξη θὰ τὴν πλερώσῃ μιὰ μέρα πολὺ ἀκριβώτερα.

ΡΟΖΑΣ ΙΜΒΡΙΩΤΗ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Και τώρα ἄς πάρουμε τὸ δεύτερο ὄργανο τῆς διδασκαλίας, τὸ Δάσκαλο. Αὐτὸς θὰ ἔπρεπε νὰ δώσῃ ζωὴ στὸ ὕλικό τοῦ βιβλίου, νὰ τὸ συμπληρώσῃ καὶ νὰ τὸ φωτίσῃ ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές. Νὰ ὀδηγήσῃ τὸ παιδί ὄχι μόνο νὰ μάθῃ, ἀλλὰ νὰ σκεφτῆ πάνω στὸ ὕλικό καὶ νὰ τὸ κρίνῃ. Νὰ τὸ κάμῃ ἱκανὸ νὰ γενικεύῃ, νὰ τοῦ μάθῃ τὴν αἰτία καὶ γιὰ τὶς ἀτομικὲς καὶ γιὰ τὶς ὁμαδικὲς πράξεις, νὰ τοῦ κάμῃ συνειδητὴ τὴ νομοτέλεια (Gesetzmässigkeit) στὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Μὲ μιὰ λέξη νὰ τὸ συνηθίσῃ νὰ βλέπῃ καὶ νὰ στοχάζεται ὅπως ὁ ἱστορικός, νὰ τοῦ γεννήσῃ ὅπως λένε, πνεῦμα ἱστορικοκριτικὸ, πὺ εἶναι καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας. Ἐκαμὲ ἄραγε τέτοιες προσπάθειες ὁ Δάσκαλός μας; Ἄς τὸν δοῦμε στὴ δράση του.

Γενικὰ ἔχουμε τρεῖς τύπους δασκάλων. Τὸν παλιὸ δάσκαλο, πὺ ὀρίζει μᾶθημα στὰ παιδιά, λέγοντάς τους «πάρτε ἀπ' ἐδῶ ὡς ἐκεῖ», μὲ μοναδικὴ ἀπαιτήση νὰ τὸ μάθουν ἀποστήθισῃ, «ἵνα ἀποκτήσῃσι πλοῦτον λεξιλογικὸν καὶ καλλιέπειαν», ὅπως μούλεγε πρὶν ἀπὸ λίγον καιρὸ ἕνας καθηγητῆς (θυμηθῆτε τὸ ὕφος τῶν βιβλίων, πὺ ἐξετάσαμε παραπάνω). Ἄποτέλεσμα ἀπ' αὐτὴ τὴ διδασκαλία ἔχουμε τὸ μαθητῆ, πὺ μᾶς λέει στοὺς διαγωνισμοὺς καὶ στὶς προφορικὲς ἐξετάσεις, μόλις τοῦ δώσουμε τὸ θέμα: «μοῦ λέτε. σᾶς παρακαλῶ, τὴν ἀρχή;» καὶ πὺ ὕστερα ἀραδιάζει χωρὶς νὰ πάρῃ ἀναπνοή, χωρὶς νὰ παραλείψῃ οὔτε ν οὔτε σ, ὀλόκληρο τὸ κεφάλαιο. Ἐχουμε ἀκόμα τὸ δάσκαλο μὲ τὴ δογματικὴ διδασκαλία, πὺ μαθαίνει ὁ ἴδιος, τὸ βράδι ἀπὸ τὸ διδαχτικὸ βιβλίον ἀποστήθισῃ τὸ μᾶθημα καὶ τὸ ἀπαγγέλλει τὴν ἄλλη μέρα στὰ παιδιά, γιὰ νὰ τὸν μιμηθοῦν καὶ αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους στὸ ἀκόλουθο μᾶθημα. Καὶ τελευταία ἔχουμε στὴν πιὸ καλὴ περίπτωσι, τὸν εὐσυνειδητὸ δάσκαλο, πὺ ἐτοιμάζεται ἴσως καὶ δύο καὶ τρεῖς ὥρες γιὰ νὰ διδάξῃ τὴν ἄλλη μέρα τὸ μᾶθημα. Ὅμως καὶ αὐτὸν δυὸ σημεῖα τὸν ἀπασχολοῦν, πὺς νὰ περιγράψῃ τὰ γεγονότα ὅσο μπορεῖ πιὸ λεπτομερικὰ (εἴτε μάχη εἴτε ἥρωα), καὶ πὺς στὴν πορεία τῆς διδασκαλίας νὰ συμμορφωθῆ μὲ κάποιες μεθοδικὲς ὁδηγίες. Ἴσως ἡ διδασκαλία νὰ γίνῃ ἀριστοτεχνικὴ, μὰ πὺ θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεμά της; Ὁ μαθητῆς βέβαια θαύμασε τὸ δάσκαλο γιὰ τὴ σοφία του, μὰ γιὰ νὰ πῆ τὴν ἄλλη φορὰ τὸ μᾶθημα ἢ ξαναγυρνᾷ στὸ βιβλίον καὶ ἔτσι ἢ σύγχυσι μεγαλώνει, ἢ ἂν ἔχῃ μνήμη γερὴ, ἐπαναλαμβάνει σὰ φωνογράφος, ὅσα ἄκουσε προχθὲς στὴν τάξη.

Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις δηλαδὴ βάζουν σ' ἐνέργεια τὴ μνήμη τοῦ παιδιοῦ τὴν κρίσι τὴν ἀρηστεύουν. Μὰ καὶ ἡ μνήμη τί μπορεῖ νὰ κάμῃ στὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ προφτάσουμε ὅλη τὴν ὕλη; Στοιβάζονται ἀπανωτὰ ἡμερομηνίες, ὀνόματα, ἀριθμοί, γεγονότα, χωρὶς λογικὸ εἶρμό, χωρὶς αἰτιολόγησι, ἔτσι πὺ στὸ τέλος μπλέκονται ὅλα στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ καὶ ἔχουμε συχνὰ τέτοιες ἀπαντήσεις. «Ὁ μεγαλύτερος φιλό-

σοφος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ἦταν ὁ Τυρταῖος», ἢ «ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς ἦταν ὁ Σωκράτης», ἢ «οἱ Περσικοὶ πόλεμοι ἔγιναν μετὰ τὴν Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν», ἢ «ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἔγινε μετὰ Χριστόν». Δὲ λέω ὑπερβολές, εἶναι συχνότατες ἀπαντήσεις, πὺ παίρνουν οἱ ἐξεταστικὲς ἐπιτροπὲς καὶ ἀπὸ ἔξυπνα παιδιά ἀκόμη. Μ' ὅλη ὅμως αὐτὴ τὴ βία δὲν κατορθώνουν σχεδὸν ποτὲ νὰ τελειώσουν ὡς τὸ τέλος τοῦ χρόνου τὴν ὕλη τῆς χρονιάς. Καὶ ἐχτὸς ἀπὸ τὴν παραζάλη καὶ τὴ σύγχυσι, πὺ γεννιέται στὸ ὕλικό τῆς μιᾶς περιόδου, μένουν ἀσύνδετες ὀλόκληρες ἐποχὲς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀξιοδύκντο κομμάτιασμα τῆς ζωῆς τοῦ Ἐθνους. Σ' τὴν ἀρχαία ἱστορία συχνὰ κατορθώνουνε σ' ὅλα τὰ σχολεῖα μας νὰ φτάσουν ὡς τὴν ἡγεμονία τῶν Θηβῶν, μὰ τὴν ἀκόλουθη χρονιά ἡ ἱστορία ἀρχίζει μὲ τὴ μάχη στὴν Ἰψό. Ὁ δάσκαλος ἀναγκάζεται νὰ συνεχίξῃ τὴ διδασκαλία ἀπὸ γεγονότα, πὺ τὸ παιδί δὲν τὰ ξέρει, γιὰ τὸ δὲν ἔχει καιρὸ νὰ γυρίσῃ πίσω. Πρέπει νὰ βιαστῆ γιὰ νὰ προφτάσῃ τὴν ὕλη τῆς δικῆς του χρονιάς, ἂν μάλιστα εἶναι «αὔστηρὸς» ὁ κ. Ἐπιθεωρητῆς. Καὶ τὸ τρέξιμο, τραγικὰ παραζαλισμένο, ἐξακολουθεῖ καὶ κάθε χρόνον μένει ἕνα ὀλόκληρο κομμάτι τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας ἀνεξέταστο, ἀκριβῶς ἐκεῖνο, πὺ περιέχει τὶς ρίζες τῆς ἐποχῆς, πὺ θὰ διδαχτῆ τὸν ἀκόλουθο χρόνο.

Κι ἔτσι τὸ Ἑλληνόπουλο τελειώνει τὸ Γυμνάσιον μ' ἕνα ἀκανόνητο σωρὸ ἀπὸ χρονολογίες, βασιλευάδες, δυναστεῖες, πολέμους, μὲ μερικὰ δηλαδὴ κουρέλια, πολλὲς φορὲς τὰ πιὸ ἀσημάντα, ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἐθνους.

Πρὸ πάντων ἡ Ἱστορία τῶν Νεωτέρων Χρόνων ἀπὸ τὸ 1450 ὡς σήμερα, τόσο σημαντικὴ γιὰ νὰ νοιώσουμε τὸ σύγχρονον πολιτισμένον κόσμον καὶ τὴ θέση μας μέσα σ' αὐτόν, κουρελιάζεται ἀλύπητα. Οἱ περισσότεροὶ καθηγητῆς διδάσκουν πρῶτα ἑλληνικὴ ἐπανάστασι ἀπὸ φόβον, μὴ δὲν προφτάσουν οὔτε αὐτὴ καὶ ἔπειτα πισοδρομώντας ἀρπάζουν μερικὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία. Ἐτσι ἀπὸ ὅλο τὸ διδαχτικώτατο αὐτὸ ὕλικό δίνονται μόνο μερικὲς πληροφορίες, μερικὰ γεγονότα ξεθωριασμένα. Ποτὲ δὲν κατορθώθηκε νὰ διδαχτοῦν τὰ παιδιά μας πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ 1830, οὔτε στὸ Γυμνάσιον οὔτε καὶ στὸ Πανεπιστήμιον οἱ φιλόλογοι. Ἀπὸ τὰ 1830 καὶ ἐδῶ ὁ ἀπόφοιτος τῆς παιδείας μας, ὁ γιατρός, ὁ νομικός, ὁ θεολόγος, ὁ ὑπάλληλος, ἂν δὲν κάνουν χωριστὲς μελέτες ὕστερα, ἔχουν χαμένο τὸν κόσμον ἀπὸ τὰ μάτια τους. Ἄγνοοῦν γεγονότα, πὺ ἔχουν μέγιστη σημασία παγκόσμια καὶ πὺ ἐξηγοῦν τὴ σημερινὴ κοινωνικὴ κατάστασι, ὅπως ἀγνοοῦν καὶ τὴν ἐξέλιξι τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους.

Εἶναι κάτι ἴσως, πὺ δὲν τὸ σκεφτήκαμε ποτὲ, πὺς ἡ ἱστορία μας ἢ ἐθνικὴ ἀπλώνεται σὲ τρεῖς χιλιάδες χρόνια καὶ μιὰ ἐξέτασή της ὡς τὶς πιὸ μικρὲς λεπτομέρειες της ἀναγκαστικὰ μᾶς ἀποξενώνει ἀπὸ κάθε γνώσι ἱστορικὴ, πὺ δὲ σχετίζεται ἄμεσα μ' αὐτὴ. Ἐτσι ὅμως χάνουμε τὴ συνολικὴ εἰκόνα τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης, δὲ βλέπουμε τὴ συνεξάρτησή μας ἀπὸ τὸ σύνολον αὐτό, πρᾶμα, πὺ ἂν δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖον γιὰ περασμένες ἐποχὲς, ὅμως καταστάει γιὰ τοὺς νεώτερους χρόνους ἐπιταχτικὴ ἀνάγκη. Μόνον ἔτσι ὁ ἀπόφοιτός μας θὰ καταλαβαίνει τὴ σημερινὴ πραγματικότητα, θὰ ἔχῃ ἕνα ὄργανον γιὰ ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ πολιτικὸ προσανατολισμό. Ὁ Γάλλος, ὁ Γερμανός, ὁ Ἀγγλος, ὁ Ἀμερικανός συνηθίζει ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ βλέπῃ ἀλλοιώτικα τὸν κόσμον, βλέπει πρὶν ἀπὸ τὴ δική του ἱστορία πολιτισμοὺς μεγάλους, πὺ ἀνθοῦν καὶ σθῆνουν, βλέπει γενετικὰ τὶ χρωστάει ὁ δικός του πολιτισμὸς στοὺς ἄλλους καὶ τί δίνει. Ἐντατικὰ σπουδάζει τὴν ἱστορία

τῶν νεότερων χρόνων καὶ σὰ δική του μὰ καὶ σὰ συνεξάρτηση μὲ τοὺς ἄλλους. Ἔτσι κατατοπίζεται καὶ τοποθετεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ ἔθνικό του σύνολο ἐκεῖ, ποὺ πρέπει. Εἶναι κάτι, ποὺ πρέπει σοβαρὰ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, εἶναι ἴσως ἡ αἰτία, ποὺ ἓνα μόνο δίδαγμα ἀπὸ τὴν ἱστορία ὕστερα ἀπὸ τόσους κόπους μᾶς μένει, ἡ ἰδέα τοῦ περιούσιου λαοῦ καὶ χάρις σ' αὐτὴ τὴν ἰδέα, μιὰ παθητικὴ ἀπραγῆ μοιρολατρεία.

Νομίζω, πὼς μὲ τὰ λίγα αὐτὰ ἔδωκα κεῖνο, ποὺ ἤθελα νὰ πῶ. Τὸ πρόγραμμα, τὸ βιβλίον, ὁ δάσκαλος ἀγνοώντας τὰ προβλήματα καὶ τὶς ἀπαιτήσεις, ποὺ ἔχουν γεννηθῆ γιὰ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, ζητοῦν κι ἀγωνίζονται μόνο νὰ μεταδώσουν ἓνα ὀρισμένο ποσὸ ἀπὸ ἱστορικὲς γνώσεις. Μὰ καὶ σ' αὐτὸ ἡ ἀποτυχία τους εἶναι ὀλοφάνερη καὶ χτυπητὴ. Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας λοιπὸν στὰ σχολεῖα μας ὑπάρχει καὶ μάλιστα στὴ χειρότερή του μορφή, μόνο ποὺ ἡ θλιβερὴ ἀλήθεια εἶναι, πὼς κανεὶς δὲν ἀνησυχεῖ γι' αὐτό. Μὰ ἀκόμη θλιβερότερο εἶναι τὸ θῦμα αὐτῆς τῆς κατάστασης. *Εἶναι ὁ νεοέλληνας μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ τύφλωσή του ἀπέναντι στὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἀδυναμία του νὰ συλλάβῃ τὰ προβλήματά της.* Ὁ νεοέλληνας πατριώτης, ποὺ ποτὲ δὲν κατανόησεν ἀληθινὰ τὶς ἔθνικες του ἀνάγκες καὶ περιστάσεις καὶ ποὺ ποτὲ δὲν ἐνέργησε μὲ βαθεῖα ἐπίγνωση τῆς εὐθύνης του. Τὸ ἀψίχορο εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ του σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ἔθνικῆς μας ζωῆς καὶ ἡ ὑπερευαισθησία, ποτὲ ὅμως ἡ σταθερὴ ἀπόφαση, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὴ σωστὴ ἐχτίμησι. Εἶναι ὁ ἀνεργατὸς ἄνθρωπος, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ προσανατολιστῆ πολιτικά, γιὰτὶ ποτὲ δὲν τοῦ ἔγινε τέτοια προπαρασκευή. Εἶναι ὁ νεοέλληνας πολίτης ποὺ δὲν αἰσθάνθηκε ποτὲ τὴν εὐθύνη, ποὺ ἔχει ἀπέναντι στὴν πολιτεία, οὔτε τὴν ἀλληλεγγύη ποὺ πρέπει νὰ ἔχῃ μὲ τοὺς συμπολίτες καὶ τοὺς συνανθρώπους του. Εἶναι, ἂν θέλουμε συγκεκριμένα παραδείγματα, ὁ νεοέλληνας τοῦ 97 καὶ ὁ νεοέλληνας, ποὺ ἀπὸ τὸ 1915 κι ἔδωθε καταστρέφει μὲ τὰ ἴδιά του τὰ χέρια, ὅτι ἔκαμε μέσα σὲ στιγμὲς δημιουργικὲς. Εἶναι ὁ νεοέλληνας δημοσιογράφος, ποὺ χειρίζεται καμιά φορὰ ζητήματα, ποὺ ἔχουν μέγιστη ἔθνικὴ σημασία, μὲ τὴν μεγαλύτερη ἐπιπολαιότητα (ἀρθρογραφία γιὰ τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς, γιὰ τὴν Τουρκία, γιὰ ξένες ἐπιρροές). Εἶναι ὁ νεοέλληνας ποὺ τοῦ μάθαμε νὰ κλίνη τὴ λέξη «πατρις» σ' ὅλες τὶς πτώσεις πολὺ εὐκόλα, μὰ ποὺ ποτὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια δὲν κατορθώσαμε νὰ τοῦ τὴν κάμουμε ζωὴ, ὥστε νὰ τὴν ἀγαπήσῃ ἀληθινὰ καὶ νὰ τὴν ὑπηρετήσῃ. Στὸ μάθημα μάλιστα τῆς ἱστορίας θαρρεῖς καὶ «προσπαθοῦμε» νὰ τοῦ ἀφαιρέσουμε τὴν ἱκανότητα νὰ νοιώσῃ καὶ ν' ἀγαπήσῃ τὴν πατρίδα του. Καὶ δὲ θέλω νὰ πῶ βέβαια, πὼς ἡ μοναδικὴ αἰτία γι' αὐτὴ τὴν κατάσταση εἶναι ἡ κακὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, οὔτε πάλι πὼς μιὰ σωστὴ διδασκαλία θὰ τὰ διορθώσῃ ὅλα. Κεῖνο, ποὺ βλέπω εἶναι πὼς ἓνα μοναδικὸ ὄργανο γιὰ τὴ διαπαιδαγώγησι τοῦ αὐριανοῦ «πολίτη» καὶ τοῦ αὐριανοῦ «ἀνθρώπου», ἡ ἱστορία, μένει ἀνεκμετάλλευτο. Εἶναι τὸ μάθημα, ποὺ ἀσχολιέται μὲ τὸν ἄνθρωπο σ' ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις, καὶ ἀκόμα τὸ μάθημα, ποὺ δίνει δόξα καὶ ἐνιαίαν τὴν ἔθνικὴν ζωὴν. Μόνο μὲ τὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας δίνεται ἡ καλύτερη πολιτικὴ διαπαιδαγώγησι. Γιατὶ κατανοώντας τὸ παιδί τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ λαοῦ του, αἰσθάνεται μέσα του ἰσχυρότατη τὴ θέλησι νὰ γίνῃ ἐνεργὸ μέλος τῆς κοινωνίας του. Κι ἀκόμα βλέποντας τοὺς ἀγῶνες τῆς ἀνθρωπότητας γιὰ τὴν ἐξέλιξί της ἐξευγενίζεται κι εἶναι ἔτοιμο

γιὰ κάθε θυσία. Μὲ τὸ μάθημα αὐτὸ θὰ μπορέσῃ τὸ παιδί νὰ στοχάζεται ἱστορικὰ καὶ συγχρονισμένα. Κι ἀκόμα νὰ βροῖσκη ἀνάμεσα ἀπὸ ὅλα τὰ ἑξωτερικὰ λαμπυρίσματα τὸ βάθος τῶν πραγμάτων κι ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν πάλῃ τοῦ παλιοῦ μὲ τὸ νέο νὰ βροῖσκη τὶ θὰ διατηρήσῃ καὶ τὶ θὰ ἀποκλείσῃ. Ἡ ἱστορία θὰ τοῦ δώσῃ τὴ δυνατότητα καὶ τὴν ἐλαστικότητα γιὰ νὰ ἐναντιωθῆ σὲ κάθε ἑξωτερικὴ βία καὶ νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἐσωτερικὴν του αὐτονομία.

Ὅλα αὐτὰ τὰ στεροῦμε ἀπὸ τὸ Ἑλληνόπουλο καὶ ἔχουμε βαρεῖα τὴν εὐθύνη γι' αὐτό.

ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

[Τὰ διδαχτικὰ προβλήματα, ποὺ ἀπασχολοῦν τὸν Εὐρωπαϊὸ δάσκαλο. — Ὁ κοινωνικὸς χαρακτήρας ποὺ παίρνει τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας. — Απαιτήσεις ἀλληλοσυγκρουόμενες. — Μιὰ λύσις].

Ὅσο μεγάλη εἶναι ἡ δική μας ἀδιαφορία, τόσο ἔντονο εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀνησυχία γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας στὰ σχολεῖα ἔξω στὴν Εὐρώπη. Οἱ συγγραφεῖς καὶ ὁ δασκαλικὸς κόσμος τὸ ἔχουν καταπιαστῆ μὲ θέρη. Τὰ ζητήματα τῆς ὕλης καὶ τῆς μεθόδου, ὅπως τοῦ διδαχτικοῦ βιβλίου καὶ τῆς διδασκαλίας, συζητιοῦνται πλατειά. Βιβλία δλόκληρα γράφονται γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ καὶ γίνονται ταχτικὰ συνέδρια, ὅπου βλέπει κανεὶς μὲ κατάπληξη καὶ μελαγχολία, πόσο ὁ εὐρωπαϊὸς δάσκαλος ἔχει ζωντανὰ μέσα του τὰ ζητήματα αὐτά, πόσο ἔζησε μὲ τὴν προσπάθεια νὰ τὰ λύσῃ καὶ πόσο πλούσια εἶναι ἡ συγκομιδὴ ἀπὸ τὴν πείρα του. Θὰ δώσω τὸ πρόγραμμα ἑνὸς συνεδρίου στὴ Γερμανία, γιὰ νὰ δείξω πόσο βαθεῖα πᾶνε τὰ ἐρωτήματα καὶ τὰ προβλήματα, ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τὸ μάθημα αὐτό.

Στις 2—4 τοῦ Ὀκτώβριου τοῦ 1924 ὁργανώθηκε στὸ Βερολίνο ἀπὸ τοὺς ριζοσπάστες ἐκπαιδευτικοὺς μεταρρυθμιστὲς παγκόσμιον συνέδριον γιὰ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας μὲ τὰ παρακάτω θέματα¹.

Ἡμέρα πρώτη: Ἱστοριοφιλοσοφικὲς βάσεις.

— Τὶ εἶναι Ἱστορία;

— Ἡ Κοινωνιολογία, ἡ οὐσία της, ἡ ἐξέλιξί της καὶ τὸ ἔργο της στὴ σύγχρονη πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ κρίσι.

— Οἰκονομικὴ ἐρμηνεία τῆς Ἱστορίας.

— Μποροῦν νὰ σχηματιστοῦν ἀπόλυτες ἀξίες στὴν Ἱστορία;

— Ἡ σημασία τῆς πολικότητας (Polarität)² στὴν Ἱστορία καὶ στὴ Ζωή.

— Προσωπικότητα. — Ὁμάδα.

— Κλῆρος καὶ Ἐπιστήμη.

— Κράτος, Ἔθνος, Λαός.

Ἡμέρα δεύτη: Ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμον.

— Ἀγγλία καὶ Γερμανία.

— Πατρίδα καὶ Ἀνθρωπότητα.

— Συνύφανση γαλλικοῦ καὶ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ.

¹) Βλέπε, S. Kawerau, Die ewige Revolution, Berlin 1925.

²) Μὲ τὸν ὄρο «πολικότητα» ἔννοῶ, λέει ὁ εἰσηγητὴς τοῦ θέματος, τὸ χῶρισμα μιᾶς ζωντανῆς, πραγματικῆς ἐνότητος σὲ δυὸ πόλους, σὲ δυὸ ἀντίθετες κατευθύνσεις τῆς ἐνεργείας της.

- Πολωνία και Γερμανία.
- Ειρηνιστική μόρφωση.
- Ἀπὸ τὴν Πολωνία.
- Ἀπὸ τὰ ἰουδαϊκὰ σχολεῖα στὴν Πολωνία.
- Ἐνωμένα κράτη τῆς Εὐρώπης,
- Ἰνδίες και Εὐρώπη.
- Κίνα και Εὐρώπη.
- Τὸ 5^ο συνέδριο τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

Ἡμέρα τρίτη: Ἡ Ἱστορία στὴν πράξη.

- Ἡ ἠθικὴ ἀποστολὴ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας.
- Ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας μὲ σκοπὸ τὴ γνώση τοῦ πολιτισμοῦ.
- Ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας μὲ σκοπὸ τὴ γνώση τῶν ἀνθρώπων.
- Ἀπὸ τὴ σχολικὴ πράξη τοῦ Ἀμβούργου.
- Κριτήρια γιὰ μιὰ μορφωτικὴ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας.
- Ἡ διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν. — Ἐθνισμὸς και Διεθνισμὸς.

Βεβαίωτατα στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δίνονται ποικιλώτατες ἀπαντήσεις και συχνὰ δλότελα ἀντίθετες ἀναμεταξύ τους. Ἀπ' αὐτὲς ὅμως τὶς συζητήσεις οἱ καρποὶ εἶναι πλούσιοι. Συγγραφεῖς και δάσκαλοι γράφουν και διδάσκουν μὲ συνείδηση γιὰ κείνο, ποὺ ζητοῦν και προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὴν καλύτερη λύση του. Ὅλοι μας ξέρομε τὴν ἀξία τοῦ δάσκαλου, ποὺ προβληματίζεται στὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας. Οἱ τέτοιες ὥρες πιά δὲν εἶναι ὥρες ἀγγραφείας μὰ στιγμὲς δημιουργίας και φαίνεται, πὼς στὴν Εὐρώπη και Ἀμερικὴ τὰ παιδιά ζοῦν πολλὲς τέτοιες ὥρες στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας.

Στὴν μεταπολεμικὴ ὅμως περίοδο τὸ πρόβλημα τῆς Ἱστορίας πῆρε και κοινωνικὸ χαραχτήρα. Τὸ ζήτημα μπήκε ἔτσι: «*ἡ Ἱστορία μπορεῖ νὰ διδάσκειται ὅπως σήμερα;*» Συνέδρια διεθνικὰ και τοπικὰ ἀπαντοῦν ἀρνητικὰ. Ἡ ἀρνηση ὅμως πιά αὐτὴ δὲν γεννιέται ἀπὸ τὶς γνώμες παιδαγωγῶν ἢ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη, μὰ ἀπὸ ἀπαίτηση καθαρὰ κοινωνικὴ. Στὴ μεταπολεμικὴ δηλαδὴ περίοδο, ἀναζητώντας καθένας τὶς εὐθύνες γιὰ τὴ μεγάλη καταστροφή, εἶδαν πόσο ὅλοι ἐφταιζαν. Και βλέποντας μπροστά τους τ' ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἐξαχρείωσης, ποὺ γεννᾶει ὁ ὑπερτροφικὸς ἀτομισμὸς σὲ ἄτομα και σὲ ἔθνη, ζητοῦν νὰ δώσουν νέες κατευθύνσεις μὲ ἔμβλημα τὴν ἀλληλεγγύη και τὴ δικαιοσύνη μέσα στὸ ἴδιο ἔθνος και ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς. Γεννιέται τότε ὁ ὄργανισμὸς τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ἡ εἰρηνιστικὴ και ἀνθρωπιστικὴ κίνηση. Σ' ὅλα τὰ κοινοβούλια οἱ πολιτικοὶ μιλοῦν γιὰ τὴν ἀδελφωσύνη και τὴν ἔνωση και ἀκούγονται πάνω κάτω τέτοιες ἐπίσημες φωνές. Ὁ ἔθνικιστὴς Poincaré κηρύχνει, «*πιότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ἡ Γαλλία θὰ ἐργαστῆ γιὰ τὴν Εἰρήνη και μάλιστα μ' ὅλη τὴ δύναμη τοῦ μυαλοῦ της και τῆς καρδιάς της. Και περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ θὰ κοπιᾶσουμε γιὰ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία ἐνώνοντας τοὺς λαοὺς και συμφιλιώνοντάς τους.*» Και ὁ εἰρηνιστὴς και σοσιαλιστὴς Herriot τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 24 τόνιζε, ὅτι «*ἡ γαλλικὴ νεολαία πρέπει νὰ ἀνατραφῆ μόνο μὲ τὴν ἐχτίμηση και τὴν ἀγάπη στοὺς ἄλλους λαοὺς, ὅπως και μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀλήθειας και τῆς δικαιοσύνης.*» Γίνεται μεγάλη προσπάθεια και προπαγάνδα ἀπὸ τὴν Κοινωνία τῶν ἔθνῶν γιὰ μιὰ τέτοια

ἀνατροφή τῆς νεολαίας σ' ὅλους τοὺς λαοὺς. Γίνονται συνέδρια διεθνικὰ γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀγωγή. Ἡ κίνηση αὐτὴ συζητεῖ και τὸ ζήτημα τῆς Ἱστορίας στὸ σχολεῖο και ἀπαιτεῖ νὰ γράφεται ἡ Ἱστορία μὲ πνεῦμα διεθνικὸ. «*Νὰ γίνῃ σ' ὅλες τὶς χώρες γνωστὴ ἡ εὐχὴ τοῦ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἠθικὴ διαρρύθμιση τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας, μὲ πνεῦμα διεθνικὸ, δηλαδὴ μὲ πνεῦμα δικαιοσύνης και συμπάθειας. Νὰ παρακινηθοῦν οἱ Ἱστορικοὶ οἱ πιὸ σπουδαῖοι σὲ κάθε χώρα νὰ ἐργαστοῦν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς εὐχῆς αὐτῆς και νὰ ἐτοιμάσουν βιβλία εἴτε σχολικὰ, εἴτε λαϊκὰ εἴτε ἐπιστημονικὰ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν παραπάνω εὐχὴ.*» Ἀπόφαση τοῦ Γ' συνεδρίου γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀγωγή στὴ Γενεύη τὸ 1922. Τὴν ἴδια ἀπαίτηση ἔχομε και ἀπὸ τὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν γενικὰ γιὰ τὰ σχολικὰ βιβλία.

Ὅσο ὅμως ὁ καιρὸς περνᾶει και οἱ πληγὲς ἀπὸ τὴν καταστροφή ξεχνιοῦνται, τόσο βλέπομε νὰ λησμονιοῦνται ὅλες αὐτὲς οἱ ἀπαιτήσεις. Θαρρεῖ κανεὶς και ἀκούει ἀπὸ τὰ ἐπίσημα πάλι στόματα σὲ κάθε ἔθνος τὴ φράση «*Ὁ θάνατός σου ἢ ζωὴ μου.*» Τόσος σωθινισμὸς ἐκδηλώνεται παντοῦ (Κεμάλ, Mussolini), γεμίζει πάλι τὰ βιβλία τὸ μῖσος γιὰ τὸν ἐχθρὸ (δὲς προπάντων Γαλλικὰ και Γερμανικὰ βιβλία).

Παλί στὶς δυὸ αὐτὲς ἀντικρα ἀντίθετες ἀπόψεις τὴν εἰρηνιστικὴ και τὴν ἔθνικιστικὴ γεννιέται και τρίτη ἀπαίτηση ἢ ταξικὴ. Οἱ Ρώσσοι λένε. «*Κι ἐμεῖς εἴμαστε θαυότερα ἀπὸ ὅλους εἰρηνιστὲς, μὰ πρέπει νὰ ξεκαθαρίσουμε τί θὰ πῆ εἰρηνισμὸς. Ὅτι τὸν προτείνουν κύκλοι ὄχι ἐπαναστατικοί, αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ. Εἰρηνισμὸς εἶναι κατάργηση τοῦ πολέμου ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς λαοὺς. Μὰ γιὰ νὰ καταργήσω τὸν πόλεμο, δὲ φτάνει νὰ γεμίσω τὸ μυαλὸ μὲ προπαγάντα και μὲ μεγάλες λέξεις μ' αὐτὸ δὲ γίνεται τίποτα. Ἀπαραίτητο εἶναι νὰ λείψουν οἱ αἰτίες, ποὺ γεννοῦν τοὺς τωρινούς πολέμους και αὐτὲς εἶναι οἱ ἱμπεριαλιστικὲς ἀντιθέσεις. Τὸ γεγονός, ποὺ κυρίαρχη εἶναι ἡ ἀστικὴ τάξη. Σὲ μᾶς εἶναι καταργημένο αὐτὸ τὸ καθεστὼς και γι' αὐτὸ πραγματοποιήθηκε στὴ χώρα μας ἡ ἀδελφωσύνη τῶν λαῶν ἀμέσως. Γιὰ μᾶς λοιπὸν εἰρηνισμὸς θὰ εἶναι τὸ παγκόσμιο ἐπαναστατικὸ κίνημα τῆς τάξης μας ἐνάντια στὸν καπιταλισμὸ. Τὸ προλεταριάτο δημιουργεῖ τὴν Ἱστορικὴ του ἐπιστήμη, ἐρμηνεύοντας τὴν Ἱστορία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας σὰν Ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων.*»

Ἔτσι ὅμως ἡ Ἱστορία καταντᾶει μέσο γιὰ πολυποίκιλη ἐκμετάλληση ἀπὸ πολιτικὲς και κοινωνικὲς ἀνάγκες. Στὴν κίνηση αὐτὴ ἀντιτάχθηκαν ὀρισμένοι παιδαγωγοὶ και Ἱστορικοὶ, ποὺ στέκονται μακριὰ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ και ποὺ θέλουν νὰ βλέπουν μόνο μὲ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης και τῆς παιδαγωγικῆς.

«*Ἡ Ἱστορία κηρύχρον εἶναι και πρέπει νὰ μείνῃ ἐπιστήμη μὲ δικὸ της σκοπὸ ἀπόλυτα σεβαστό. Καμιά ἐκμετάλληση δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ δεχτὴ. Ἡ ὑποκειμενικότητα θὰ μᾶς φέρῃ στὸ χάος, ἐνῶ ἕνα ἀντικειμενικὸ ἀντίκρισμα θὰ δώσῃ ἕνα ποσὸ ἀπὸ Ἱστορικὲς ἀλήθειες, ποὺ αὐτὲς πρέπει νὰ διδαχτοῦν τὰ παιδιά.*»

Νομίζοντας πὼς, ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικότερη και ἀκόμα ἔχοντας τὴν πεποίθηση, πὼς ἔτσι θὰ πετύχομε περισσότερες και πνευματικὲς και ἠθικὲς ἀφάσεις, τὴν ἀκολούθησα στὴ διδασκαλία μου. Τὶς σκέψεις μου, ὅπως και τὶς παρατηρήσεις μου τὶς δίνω πλατεῖα στὸ Β' κεφάλαιο τῆς μελέτης αὐτῆς. «*Ἡ Ἱστορικὴ ἐπιστήμη και τὸ σχολεῖο,*» ὅπου ἐξετάζω τὸ σκοπὸ τῆς Ἱστορίας, τὸ πλάτος της και τὴ μέθοδὸ της σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο τῆς μέσης παιδείας. Νόμισα μάλιστα χρέος μου νὰ μὴ μείνω στὴ θεωρητικὴ συζήτηση, γι' αὐτὸ πρόσθεσα και τρίτο μέρος, ὅπου δίνω τὴν ἐφαρμογὴ.

N. KAZANTZAKH

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Για νάχη γόνιμα αποτελέσματα ή φιλοσοφική και κοινωνιολογική συζήτηση, πού έβαλε προστά· ή «'Αναγέννηση» παίρνοντας άφορμή τὰ δυò άρθρα μου, είναι ανάγκη, θαρρώ, νά συνεννοηθοῦμε πρώτα πρώτα για μερικές θεμελιακές έννοιες. Έτσι θα κερδίσωμε και καιρό και σαφήνεια.

Πολλοί με κατηγορήσαν: μυστικόπαθο, ιδεαλιστή, αίρετικό, κομμουνιστή κλπ. Και βρίσκοντας έτσι μιὰ πρόχειρη λέξη, άλλοι ήσύχασαν, άλλοι έρεθίστηκαν.

Θεωρώ λοιπόν χρήσιμο, για νά τούς διευκολύνω, νά κάμω την ακόλουθη σύντομη ταξινόμηση—κι αν τή βρίσκουν σωστή ή βολική νά τή χρησιμοποιήσουν.

Διαιρώ τούς ανθρώπους, πού ζητοῦν νά λύσουν φιλοσοφικά προβλήματα, όχι σε υλιστές, ιδεαλιστές, θετικιστές κλπ. μιὰ σε δυò μεγάλες κατηγορίες:

1) Σε κείνους, πού δέχονται για ίκανοποιητική απάντηση τις λέξεις: ύλη, πνεῦμα, Θεός, ζωή, ψυχή, ίόντα, ηλεκτριόντα κλπ. Στην κατηγορία αυτή τοποθετώ: υλιστές, ιδεαλιστές, θετικιστές κλπ.

2) Σε κείνους, πού δέν ικανοποιούνται με τις λέξεις αυτές. Αρχίζουν αποκει, όπου οι άλλοι σταματοῦν. Νοιώθουν (όχι μονάχα νοιώθουν, ζοῦν) τις φοβερές σκοτεινές δυνάμεις πίσω από τὸ διάφραγμα αὐτὸ τῶν λέξεων. Ἡ δεύτερη τούτη κατηγορία διαιρείται σε τρεις τάξεις:

α) Ὅσοι, τρέμοντας, δέν τολμοῦν πέρα από τις λέξεις αυτές νά κάμουν βήμα. Τούς κυριεύει ὁ ἴλιγγος, πού νοιώθομε, όταν απλώνωμε τὸ πόδι μας απάνου από ένα γκρεμό.

β) Ὅσοι προχωροῦν πέρα από τις λέξεις τούτες με βεβαιότητα. Έχουν βρει την αἰώνια, πραγματική μορφή τοῦ Μυστηρίου, έχουν διαγράψει σε απαρασάλευτα δόγματα την οὐσία του, την ἐνέργειά του και τή σχέση του με τούς ανθρώπους.

γ) Ὅσοι προχωροῦν πέρα από τις λέξεις μεταχειριζόμενοι ὠρισμένα, θετικά, ἀνθρώπινα μέσα, δίνοντας στις ἄγνωστες δυνάμεις μιὰ μορφή συνειδητά πρόσκαιρη, μιὰ χρήσιμη για νά προχωρήσωμε.

Οἱ πρώτοι τῆς δεύτερης κατηγορίας μου φαίνονται περισσότερο ἀπ' ὅτι πρέπει «ἐμβρόντητοι»· οἱ δεύτεροι, περισσότερο ἀπ' ὅτι πρέπει ἀπλοϊκοί. Οἱ τρίτοι—ὀνομάσετέ τους ὅπως θέλετε—σ' αὐτοὺς ἀνήκω.

Κι είναι ανάγκη ἀκόμα τούτο νά παραστηθῆ, για νά καθοριστῆ καλὰ ή τρίτη τούτη τάξη: Πρέπει με σαφήνεια, χωρίς ποτέ νά κάμωμε σύγχυση, νά ξεχωρίζωμε τις δυò τούτες έννοιες. Ὑπόθεση (Hypothèse) και Πλάσμα (Fiktion, Fiction). Ἡ Ὑπόθεση έχει την ἀξίωση νά βρῆ την Ἀλήθεια (με κεφαλαῖο), θέλει, ὅσο τὸ δυνατό πιστότερα, νά προσαρμόζεται με την Πραγματικότητα (με κεφαλαῖο). Ἡ Fiktion δέν έχει τόσο ἀπλοϊκή ἀξίωση· είναι χρήσιμο μέσο, πού γόνιμα ἀνταποκρίνεται στην ανάγκη, πού έχει ὁ ἄνθρωπος νά ολοκληρώνη τις κομματιαστές λεπτομερειακές του παρατήρησεις και θεωρίες ή Fiktion μιὰς βοηθάει.

α) νά προχωροῦμε.

β) νά μὴν αὐτοαπατώμαστε.

Ἡ Γκαῖτε λ.χ. δέχεται για ἀρχή ὄλων τῶν ζώων ένα ἀρχέγονο ζῶο (Urtier).

Ἄν αὐτὸ τὸ θεωρῆ «Ὑπόθεση», τότε ὁ Γκαῖτε δέχεται για πολὺ πιθανό, πὼς ὑπαρξε κάποτε ένα τέτοιο ἀρχέγονο ζῶο, ἂν τὸ θεωρῆ για «Πλάσμα» τότε ὁ Γκαῖτε δέχεται, πὼς ένα τέτοιο ζῶο δέν ὑπαρξε ποτέ, ὅμως μιὰ τέτοια Fiktion είναι χρήσιμη για νά κατανοήσωμε ὄχι μονάχα βολικότερα μιὰ και βαθύτερα την εξέλιξη τῶν ζώων.

Με άλλες λέξεις: Ἡ Ὑπόθεση ἀνακαλύπτει, ή Fiction ἐφευρίσκει.

Τὰ μέσα, πού μεταχειρίζονται για νά προχωρήσουν πέρα από τις λέξεις, ὕλη, πνεῦμα κ.λπ. οἱ ἄνθρωποι τῆς τρίτης τάξης τῆς δεύτερης κατηγορίας δέν είναι «Ὑπόθετες», εἶναι «Πλάσματα».

ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ Κ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Στὸ πρώτο φύλλο τῆς «Ἀναγέννησης» δημοσιεύτηκε τοῦ κ. Καζαντζάκη ένα λυρικό-φιλοσοφικό πεζογράμμα. Τὰ τραγούδια τὰ κρίνει κανένας μονάχα ἀπὸ αἰσθητική ἀποψη, ἂν εἶναι καλὰ ή ὄχι. Ὁ κ. Καζαντζάκης σίγουρα δέν είχε καθόλου στὸ νοῦ του νά γράψῃ μελέτη και νά προκαλέσῃ ἐπιστημονική συζήτηση. Ἄν και λέει, πὼς δέν ἔκαμε ἄλλο παρὰ ν' ἀποδώσῃ πιστὰ μιὰ στιχομυθία του μ' ἕνα μπολσεβίκο ἀρχηγό, δέν κατεβαίνει στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπιστημονικῆς συζήτησης. Ἀπὸ τὴν ἀρχή ὡς τὸ τέλος δέν κάνει ἄλλο παρὰ νά δογματίσῃ ή νά ποιητικολογῆ. Ἄς προσπαθήσωμε ὥστόσο, παραμερίζοντας τὸ φανταχτερό περίβλημα, πού ἀρέσει στὸν κ. Καζαντζάκη νά ντύνη τις ιδέες του, νά ἰδοῦμε τι οὐσιαστικά ἀπομένει.

Ἐνῶ, λέει, ὑπάρχουν νόμοι, πού διέπουν σταθερὰ τὰ φυσικά φαινόμενα και μποροῦμε βρίσκοντας τις διαφορές σχέσεις των νά κάνωμε και προβλέψεις γι' αὐτὰ, τέτοιοι νόμοι δέν ὑπάρχουν στὰ κοινωνικά φαινόμενα. Γιατί; δὲ θέλει νά δώσῃ καμιά ἐπιστημονική ἀπόδειξη τοῦ ἰσχυρισμοῦ του. Τὸν δικαιολογεῖ μονάχα με βάση τὸν αὐθαίρετο χωρισμό τοῦ Bergson ἀνάμεσα σε χρόνο ποσοτικό, μαθηματικό και χρόνο ποιοτικό, ψυχολογικό (διάρκεια), τοποθετώντας στὸν πρώτο τὰ φυσικά και στὸ δεύτερο τὰ κοινωνικά φαινόμενα. Κι ἐπειδὴ στὴν περιοχὴ τοῦ δευτέρου αὐτοῦ χρόνου δέν ὑπάρχουν νόμοι (γιατί ή κάθε στιγμή του, λέει, εἶναι δημιουργική, γεννάει κάτι νέο, ἀπρόβλεπτο) ἄρα δέν ὑπάρχει και ἐπιστήμη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων.

Μὰ τί θὰ πῆ ἐπιστήμη; Στὴ φύση εἶναι ἀποδειγμένο, πὼς μιὰ κανονικότητα ὠρισμένη διέπει ὄλα τὰ φαινόμενα και μάλιστα κανονικότητα αἰτιώδης, πού θὰ πῆ τούτο μονάχα: Κάθε φαινόμενο έχει τὴν αἰτία του, πού φέρνει τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα κάθε φορά, πού ἐνεργεῖ. Ἡ κανονικότητα αὐτὴ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἐμεῖς τὴν ξέρωμε ή ὄχι, εἶναι δηλ. ἀντικειμενική. Ἡ δουλειὰ τῆς ἐπιστήμης εἶναι νά βρῆ τὴν κανονικότητα αὐτὴ. Και τούτο ὄχι γιατί ἔτσι τὸ θέλει ὁ Α ή ὁ Β, μιὰ γιατί ή ἀνθρώπινη κοινωνία ζῆ ἀναγκαστικὰ μέσα στην ὄλη φύση, ἀποτελεῖ μέρος ἀπὸ τὸ «σύστημά της» και παίρνει τὴ ζωή της ἀπ' αὐτὴ· εἶναι λοιπόν ὑποχρεωμένη νά ζητᾶ ἀδιάκοπα νά βρῆ ποιοὶ νόμοι διέπουν τὴ

φύση, για να μπορέσει να διατηρήσει μέσα σ' αυτή τη ζωή της.

Αλλά η κοινωνία δεν εκμεταλλεύτηκε πάντα με τον ίδιο τρόπο τη φύση για να ζήσει. Περιττό να τους αναφέρουμε όλους, σημειώνουμε μονάχα δυο σημαντικούς χρονολογικούς σταθμούς: το *άλετρι* (περίοδο γεωργικής οικονομίας) και τις *μηχανές* (περίοδο βιομηχανικής οικονομίας). Ανάλογα με τη σχέση, που είχε με τη φύση ή ανθρώπινη κοινωνία, δηλ. *ανάλογα με τον τρόπο της παραγωγής των αγαθών, που της χρειαζόνταν για να ζήσει* έβρισκε και διατύπωνε τους νόμους, που διέπουν το φυσικό κόσμο. Παρατηρούμε δηλαδή στην ιστορική εξέλιξη ως τώρα, μιὰ σταθερή και κανονική αναλογία ανάμεσα στην παραγωγική σχέση, που είχε η κοινωνία με τη φύση από το ένα μέρος, και στις ιδέες, που είχε η κοινωνία για τη φύση και για τον εαυτό της τον ίδιο από το άλλο μέρος. Η κοινωνία λοιπόν είναι ντετερμινιστικά και καθαρά τοποθετημένη μέσα στο πλαίσιο της φύσης και από τους όρους της φυσιολογικής σύστασης των ατόμων της και από τους όρους της ζωικής της λειτουργίας.

Εκθέτομε τις γενικές γραμμές μονάχα του ζητήματος, χωρίς να μπούμε σε λεπτομέρειες, που θα μ'αξέφεραν μακριά. Άλλωστε αυτά είναι σήμερα κοινοτοπίες για την επιστήμη. Έπρεπε μόνο να φανη, πώς δεν υπάρχει μεγαλύτερη αυθαιρεσία από το να χωρίζουμε τη ζωή της φύσης από τη ζωή της κοινωνίας, που είναι άξεχώριστα δεμένη με την πρώτη και πώς όση κανονικότητα έχει εκείνη, άλλη τόση είχε και η δεύτερη. Καμιά ουσιαστική διαφορά δεν υπάρχει έχτος από την ακόλουθη, που δεν είναι όμως πρωταρχική ούτε κρίσιμη. Τα φυσικά φαινόμενα γίνονται ανεξάρτητα από τους ανθρώπους, τα κοινωνικά χωρίς ανθρώπους είναι ακατανόητα, γίνονται δηλ. με αυτούς. Οι άνθρωποι όμως, ένα ώρισμένο δηλ. μέρος της φύσης, απόκτησαν με την εξέλιξη ώρισμένες ιδιότητες, που τις λέμε πνευματικές ή ψυχικές, μα που έχουν κι αυτές την αιτία τους, διαπνούνται από την ίδια αιτιώδεια κανονικότητα. Η επιστήμη δεν το αρνιέται ξεαφνα, πώς οι άνθρωποι έχουν θέληση και πώς κάνοντας κάτι βάζουν μπροστά τους ένα λίγο ή πολύ συνειδητό σκοπό (το κλασικό παράδειγμα της μέλισσας με την κανονικώτατη κερήθρα της από το ένα μέρος—και από τ' άλλο, του αρχιτέχτονα με το οικοδόμημά του, που το προσχεδιάζει μέσα στο νου). Προσπαθεί όμως να εξηγήσει τη θέληση, όπως εξηγεί και τη φύση, να βρη δηλ. γιατί ο άνθρωπος θέλει έτσι ή αλλιώς. Έχουν λοιπόν νόμους και τα κοινωνικά φαινόμενα, το ίδιο όπως και τα φυσικά και άρα υπάρχει και σ' αυτά πρόβλεψη και επιστήμη τους.

Και δε μπορούμε, λέει ο κ. Κ. να προβλέψουμε μιὰ επανάσταση ξεαφνα, όπως μιάν έκλειψη σελήνης. Και όμως κι αυτό γίνεται. Η αληθινή επιστήμη, που κατώρθωσε να διακρίνη τους πραγματικούς νόμους της κοινωνικής εξέλιξης, την αναγκαστική τάση της, έκαμε άπειρες προβλέψεις για οικονομικές κρίσεις, για πολέμους, για επαναστάσεις, για τη στάση διαφόρων ομάδων, τάξεων και κομμάτων, για τη σύγυρη εξέλιξη χωρών, που βρίσκονται σε οικονομικό στάδιο καθυστερημένο κλπ—προβλέψεις, που βγήκαν όλες αληθινές. Και τόσο πιά έχει γίνει φανερό, πώς νόμοι σταθεροί διέπουν και την ανθρώπινη ιστορία, ώστε και διανοοίμενοι κάθε άλλο παρά μαρξιστές δοκίμασαν να διατυπώσουν τέτοιους νόμους. (Lamprecht, Breysig, Schneider κ. ά.) Και ακόμα και ιστορικοί της τέχνης για την εξέλιξή της (Wœlfli, Kühn, Déonna, ο τελευταίος μάλιστα και προβλέψεις). Άν δεν πέτυχαν όλοι, είναι γιατί δεν ξεκίνησαν πάντα από τη σωστή άφετηρία, που

θα ιδούμε ποιά είναι ¹⁾. Το μόνο, που δεν κατωρθώθηκε ακόμα, είναι να μπορούμε να προβλέψουμε το χρονικό σημείο, που θα συμβή τοῦτο ή εκείνο· κι αυτό γιατί δεν έχουμε ακόμα τέτοιες γνώσεις για τους νόμους της κοινωνικής εξέλιξης, που να μπορούν να εκφραστούν με ακριβείς αριθμούς «δεν ξέρομε δηλ. ακόμα την ταχύτητα της κοινωνικής εξέλιξης, έχουμε όμως τα μέσα να γνωρίσωμε την κατεύθυνσή της». Άλλά μήπως οι φυσικές επιστήμες είναι σε θέση να τα προβλέψουν όλα; Ένα μικρό ανάλογο παράδειγμα: 1 κόκκος στάρι άμα σπαρθή δίνει 5, 6, 8, 10 ή και 2 μονάχα κόκκους ανάλογα με τις φυσικές συνθήκες, που θα επικρατήσουν. Άς δοκιμάσει ο ειδικός να προβλέψει με ακρίβεια, ότι ή χρονιά θα είναι τέτοια ή τέτοια και ή απόδοση τόση ή τόση! Κι αυτό γιατί «δεν μπορεί να βρη ποιές από τις άρμόνιες κάθε φορά πιθανότητες αναγκαστικά θα επικρατήσουν» (είναι τα ίδια τα λόγια, όπου μ' αυτά ο κ. Κ. φέρνει τάχα σε δύσκολη θέση την κοινωνιολογία²⁾).

Μιλάμε παραπάνω πάντα για «αληθινή επιστήμη» και πρέπει να εξηγήσωμε καθαρότερα τι εννοούμε. Στην περιοχή των κοινωνικών, πνευματικών και ήθικων φαινομένων πολλές άνοησίες παρουσιάζονται με τ' όνομα της «επιστήμης» και τέτοια είναι τα περισσότερα δημιουργήματα εκείνων, που εκπροσωπούν τη μισθωτή «από καθέδρας» επίσημη επιστήμη για γνωστούς αντικειμενικούς λόγους. Οι περισσότερες εργασίες, που βγαίνουν από τους κύκλους αυτούς στην καλύτερη περίπτωση δεν είναι παρά συλλογές ύλικού. Έργο όμως της επιστήμης είναι, όπως είδαμε, όχι να συλλέγει μονάχα γεγονότα, μα και να τα ταχτοποιή, να τα ένώνει συστηματικά, να βρίσκη την αιτιώδεια κανονικότητά τους κι επομένως και να βγάξη συμπεράσματα και για την πράξη και διατυπώνη τους σχετικούς νόμους. Η αληθινή επιστήμη δεν ξεχωρίζει τη θεωρία από την πράξη σ' οποιοδήποτε κλάδο της, γιατί έτσι συμβαίνει στην πραγματικότητα. Η αληθινή λοιπόν επιστήμη των κοινωνικών φαινομένων είναι εκείνη, που βρήκε το θεμελιώδες νόμο τους, το βασικό συντελεστή της ιστορικής εξέλιξης, εκείνον που, οποιοδήποτε φανερώμα της ομαδικής ζωής—από τα πιο πρωτόγονα ως τα πιο ύψηλά—κι αν πάρουμε να αναλύσωμε, θα τον βρούμε πάντα στο βάθος να δρᾷ αποφασιστικά και τελεωτικά: ο συντελεστής αυτός είναι, όπως και παραπάνω υποδηλώσαμε, ο τρόπος, όπου ή ανθρώπινη κοινωνία κατορθώνει μέσα στη φύση να διατηρή την ύλική της ζωή, δηλ. ο τρόπος, που παράγονται τα ύλικά αγαθά ή με άλλα λόγια ή οικονομική βάση της κοινωνίας. Όλοι οι άλλοι φαινομενικοί συντελεστές (οι άνθρωπινες ιδεολογίες στις διάφορες εποχές) είναι πάντα δευτερογενείς, αντανανταστικοί και όταν έρχονται σε σύγκρουση με τον πρώτο, πάντα εκείνος νικάει.

Γίνεται τεράστια εργασία γύρω στο σιδερένιο αυτό νόμο, εξετάζεται συστη-

¹⁾ Ο ίδιος, ο κ. Καζαντζάκη: δοκιμάζει να διατυπώσει στις σελ. 23 ένα νόμο για το πότε επικρατούν τα οικονομικά αίτια και πότε οι άλλες «βαθύτερες όρμές», νόμο δόλοτα ψεύτικο βέβαια και αυθαίρετο, που δείχνει όμως πώς κι ο ίδιος πιστεύει ύποσυνείδητα στην κανονικότητα των κοινωνικών φαινομένων.

²⁾ Για τις προβλέψεις της κοινωνικής επιστήμης, που δεν είναι ακόμα τέλειες και άκριβεις, πρέπει να έχουμε υπόψη μας και τα πραγματικά έξωτερικά εμπόδια, που υπάρχουν για τέτοια εργασία μέσα σε μιάν αναρχούμενη κοινωνία σαν τη σημερινή, όπου τ' άλλολο-συγκρουόμενα συμφέροντα έμποδίζουν ακόμα και τη γνώση πολλών αντικειμενικών όρων· δε μπορεί δηλ. καλά καλά ή επιστήμη να έχη όλο το ύλικό μπροστά της για να το μελετήσει.

ματικά απ' όλες του τις μεριές και όχι μονάχα οι ιστορικές έρευνες απόδειξαν την αλήθεια του (και είναι αυτές οι μόνες επιστημονικές εργασίες που αξίζουν, το όνομά τους) μα και οι εφαρμογές του στη σύγχρονη ρέουσα πραγματικότητα ποτέ δεν διαψεύστηκαν. Δίνει έτσι όλες τις έγγησεις, πώς είναι σίγουρες και οι προβλέψεις του για το μέλλον, που όλο και πραγματώνονται. Η αντίληψη αυτή για τη ζωή της ανθρώπινης κοινωνίας είναι γνωστή με τ' όνομα *οικονομικός «ντετερμινισμός»* ή «ιστορικός υλισμός» ή «οικονομική θεωρία της ιστορίας». Τα όνόματα όμως αυτά είναι άπατηλά και για άλλους λόγους και για τον ακόλουθο. Η «οικονομική θεωρία της ιστορίας» δεν είναι μονάχα μια επιστημονική μέθοδος για την ιστορική έρευνα, όπως και κάθε άλλη (λ. χ. η έγγελιανή αντίληψη για τον «παγκόσμιο νοῦ», ή ηρωϊστική θεωρία του Καρλάιλ, ή θεωρία της ράτσας κλπ.), αλλά είναι ή *Επιστήμη δλόκληρη της ζωής*, το μόνο πραγματικό μέσο, που έχουμε όχι μονάχα για να την κατανοήσωμε, μα και για να την «αλλάξωμε» ή να την «εξελίξωμε» (άν επιτρέπονται αυτές οι προσωπικές εκφράσεις), δηλ. να τοποθετηθούμε στο δρόμο εκείνο—και δεν είναι πολλοί, ένας είναι—που αναγκαστικά παίρνει ή εξέλιξη της κοινωνικής ζωής. Σφιχτά δεμένη με τη ζωή την ίδια, τη βοηθάει να πάη μπροστά.

Μα για το συμπέρασμα αυτό της αληθινής επιστήμης των κοινωνικών φαινομένων ο κ. Κ. έχει αντιρρήσεις (που τις διατύπώνει, όπως συνηθίζει, επικολυρικά). Παραδέχεται τη σχετική αλήθεια του νόμου αυτού για τη μελέτη των περασμένων ιστορικών περιόδων, επειδή τα περασμένα έπαψαν να ζούν και δεν ξετυλίγονται δημιουργικά¹⁾, ενώ ή σύγχρονη ζωή «μυθωδώς πλούσια» δεν υπάγεται σε νόμους και δεν επιδέχεται πρόβλεψη. Στόν αυθαίρετο αυτόν ισχυρισμό απαντήσαμε παραπάνω. Έπειτα, λέει, και για την ιστορική έρευνα ακόμη ο νόμος αυτός είναι μονομερής, όχι απόλυτος, γιατί πολλές φορές κι άλλοι παράγοντες, που δεν είναι αποτέλεσμα οικονομικών αιτίων κυριαρχούν και καθορίζουν το ξετύλιγμα ενός λαού. Τόν ισχυρισμό του τόν στηρίζει σε δυο ιστορικά παραδείγματα: το ένα είναι από την Αραβική ιστορία: οι ίδιοι οικονομικοί όροι, λέει, υπήρχαν εκεί πολλούς αιώνες και ξαφνικά ένας άνθρωπος γεννιέται, ο Μωάμεθ, που κάνει να γεμίσουν οι έρημες τζαμιά και οι Άραβες να κυριέψουν τόν κόσμο. Δεν την ξερω την Αραβική ιστορία κι έτσι δε μπορώ να παρακολουθήσω τόν κ. Κ. Μα δυσκολεύομαι και να πιστέψω τις βεβαιώσεις του πρώτα-πρώτα γιατί δε φαίνονται να είναι καρπός σοβαρής άσχολίας με την Αραβική ιστορία²⁾ κι έπειτα, γιατί αν

¹⁾ Πώς συμβιβάζει τόν ισχυρισμό του αυτό με τη μπερζονική (και δική του) αντίληψη του ποιοτικού «ψυχολογικού» χρόνου που, αντίθετα με τόν ποσοτικό «μαθηματικό» χρόνο, είναι όχι διαδοχή, μα αλληλοδιείσδυση στιγμών;

²⁾ Οι λυρισμοί του μάλιστα θυμίζουν άρκετά τους ακόλουθους άφορισμούς του Καρλάιλ στους «Ηρώες» του (τέλος του κεφάλαιου για τόν Μωάμεθ): «ένας φτωχός λαός ποιμενικός, που λανιέται άγνωστος μέσα στην έρημο από τότε, που χτίστηκε ο κόσμος: έξαφνα ένας Προφήτης-Ηρώας τού στάλθηκε από ψηλά μ' ένα λόγο, που μπορούσαν να τόν πιστέψουν: και ιδέστε, ο άγνωστος γίνεται γνωστός απ' όλο τόν κόσμο. ο μικρός γίνεται μεγάλος. όσο ο κόσμος λιγώτερο από έναν αιώνα ύστερα, ή Αραβία είναι από τη μια μεριά στη Γρενάδα από την άλλη στο Delhi... Η πίστη είναι μεγάλη, δίνει ζωή. Η ιστορία ενός έθνους γίνεται γόνιμη, έξυπνική της ψυχής μεγάλη, μόλις αυτό πιστέψη...» (από τη Γερμανική μετάφραση τού T. Neuberger).

ήταν σωστές θα ήταν τόν μοναδικόν παράδειγμα, που θα έβγαζε ψεύτρα όλη την άλλη ιστορία.

Μα ή ιστορία τού Χριστιανισμού, τόν δεύτερο ιστορικό του επιχείρημα, μάς είναι πολύ πιο γνώριμη. Κι εδώ έχουμε ένα σπαρταριστό παράδειγμα τεράστιας γκάφας, που όμως είναι πολύ φυσική σε όσους άποκαλυπτικά και μυστικόπαθα στέκουν αντίκρου στα πράματα: τόν Χριστιανισμό τόν φαντάζεται ξαφνικό δημιούργημα μόνο τού ιδρυτή του. Έχουν γίνει τεράστιες έρευνες για τόν κοσμογονικό αυτό κοινωνικό κίνημα¹⁾, που απόδειξαν με τρόπο άναμφισβήτητο τόν ακόλουθο άτράνταχτα γεγονότα: *τις οικονομικο-κοινωνικές πρώτα κι έπειτα πολιτικές αλλαγές*, που συνέπεια είχαν, από τόν τέλος κιόλας τού 5ου αι. και πρό πάντων από την εποχή τού Άλέξαντρου κι έπειτα, τή ριζική άνατροπή της κλασικής έλληνικής κοσμοθεωρίας σ' όλα τόν επίπεδα (πολιτική, επιστήμη, φιλοσοφία, τέχνη, θρησκεία κλπ.), τήν *ιδεολογική έτσι προπαρασκευή* της χριστιανικής νοοτροπίας: τήν *άποσύνθετική επίδραση*, που είχε για τήν έλληνορωμαϊκή κοινωνία ο ξεπεσμός της οικονομίας των σκλάβων με βασικό αίτιο τή ζωϊκή αυτή παρακμή τήν *ψυχική διάθεση της πλατειάς μάζας τού λαού*, που περίμεναν με λαχτάρα τόν Λυτρωτή και νόμιζαν, πώς τόν βρίσκουν τότε στο Ρωμαίο αυτοκράτορα και τότε στόν πρώτο τυχαίο γόητα και θαυματοποιό (Άπολλώνιος Τυανεύς, ο Άλέξαντρος τού Λουκιανού κλπ.). Δέ μπορεί να υπάρξει μεγαλύτερη διαστρέβλωση της ιστορικής αλήθειας απ' αυτή, που παρουσιάζει ο κ. Κ. Και στο κάτω-κάτω κι αν αυτά όλα δεν τόν είχε ύπόψει του, πώς δεν τού άνοίγει τόν μάτια ο τρόπος, που άφωμοίωσαν οι μάζες τή διδασκαλία τού Χριστού, που κι ο ίδιος τόν παραδέχεται;

Κοντολογής καμιά σοβαρή επιστημονική αντίρρηση δεν έχει προβληθή ως τώρα (ούτε μπορεί ποτέ) ενάντια στα πορίσματα των έρευνών, που έχουν γίνει στηριγμένες στην επίγνωση τού βασικού εκείνου κοινωνικού νόμου: τόν κακό είναι μονάχα, ότι τέτοια μελέτη δεν έγινε ακόμη για όλες στις ιστορικές περιόδους, γιατί δεν είναι πάρα πολλοί οι αληθινοί επιστήμονες.

Τόν τελευταίο επιχείρημα τού κ. Καζαντζάκη είναι, ότι «και οι πιο φανατικοί μαρξιστές δέχονται, πώς τόν οικονομικά αίτια δεν είναι σκοπός, είναι μέσο. Κι αυτό θα πη, πώς υπάρχει κάποια άλλη ανάγκη στόν άνθρωπο δυνατότερη, βαθύτερη και αυτή πολεμά ξέροντάς το, είτε μή». Πρώτα-πρώτα θαμαζώ τή διατύπωση, που προέρχεται μάλιστα από φιλοσοφημένο μυαλό: Τόν αίτια δεν είναι σκοπός (!) αλλά μέσο (!) Έπειτα όμως δείχνεται και κάτι άλλο σοβαρότερο: πώς δέ γνωρίζει πολύ καλά ο κ. Κ. τή θεωρία, που πολεμάει. Η επιστήμη άρνιέται δλότελα και απόλυτα, πώς ή ιστορική εξέλιξη έχει κάποιο σκοπό, για τόν απλούστατο λόγο, ότι δεν υπάρχει κανένας, που να της τόν έθεσε. Άλλιώς θα έπρεπε σε θεολογικές Speculations. Οι άνθρωποι βάζουν βέβαια κάθε φορά κάποιο σκοπό στη ζωή τους, εκείνο, που τούς αναγκάζει να έχουν ή ιστορική εξέλιξη, που κι αυτή πάλι διέπεται από τόν βασικό νόμο της οικονομικής βάσης της κοινωνίας. Για να περιοριστούμε στο παράδειγμα, που διάλεξε ο κ. Καζαντζάκης:

¹⁾ Προβλ. και εργασίες τού Kautsky (είναι ο θεωρητικός της Γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας), Harnack, Deissmann, Lietzmann (θεολόγοι), Cicotti, Eduard Meyer (ιστορικοί), Wendland, Eduard Norden (κλασικοί φιλόλογοι) κ. ά.

τὸ προλεταριάτο π.χ. θέλει νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσία καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σοσιαλισμό, γιατί βλέπει πὼς αὐτοῦ φέρνουν οἱ οικονομικοὶ ὄροι, πού γεννιοῦνται μέσα στὰ σπλάχνα τῆς σημερινῆς κοινωνίας καὶ πὼς μέσα σ' αὐτὴ τὴν κοινωνία τὸ προλεταριάτο δὲν ἔχει καμιά θέση. Ἔτσι γίνεται τὸ προλεταριάτο φορέας τῆς ἐξέλιξης. Ἄν ὁ καθένας χωριστὰ τὸ ξέρει αὐτό, δὲν ἔχει σημασία ἢ συνισταμένη ὅμως ἀπ' ὅλες τὶς ἀτομικὲς αὐτὲς συνειδήσεις ἢ τὰ ὑποσυνείδητα, ἢ ταξικὴ δηλαδὴ συνείδηση, σ' αὐτὴ τὴν ἐπίγνωση στηρίζεται. Ἐπιμένει ὁ κ. Καζαντζάκης νὰ ὀνομάξῃ μυστικιστικὰ πίστη, τὴ θολὴ γνώση, πού μπορεῖ νὰ εἶχαν τὰ ἄτομα γιὰ τὸ ρόλο τῆς τάξης τους; Μὰ καὶ πάλι ὑπάρχουν ἀμείλιχτα «γιατί»: Ὡς γιὰ ὀρισμένα μονάχα τμήματα τῆς μάζας εἶχαν τὴν Α «πίστη» καὶ ὄχι τὴ Β; Ἄν θελήσῃ νὰ σκεφτῆ σοβαρὰ ἐπάνω στὰ προβλήματα αὐτά, θὰ καταντήσῃ στὸ τέλος σίγουρα καὶ αὐτὸς νὰ «πιστέψῃ» στὴν κανονικότητα τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ στὸ νόμο τοῦ οικονομικοῦ ντετερμινισμοῦ. Κι ἂν δὲ θελήσῃ ὅμως, δὲν εἶναι δύσκολο στηριζόμενος κανένας στὶς δυὸ αὐτὲς βάσεις νὰ βρῆ γιὰ πούδ λόγῳ δὲ θέλησῃ.

Τὸ συμπέρασμά μας ἀπὸ τὰ παραπάνω εἶναι φανερό, καθὼς καὶ ἡ ἀπάντησις στὰ τέσσαρα ἐρωτήματα τῆς «Ἀναγέννησης». Τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Καζαντζάκη, θολό, μυστικιστικὸ, ἀπειθάρχητο καὶ ἀναρχικὸ, ἓνα μονάχα δείχνει: πὼς ἄλλο πρᾶγμα εἶναι νὰ δραματιστῆ ὁ ποιητὴς τὸν «ἄρτιο κύκλο» (Νίτσε.), καὶ ἄλλο νὰ νοιώσῃ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας¹⁾.

ED. SPRANGER

Η ΑΙΩΝΙΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

(τέλος)

Ἄν ἀπὸ τὴ νεότητα λείπουν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν καλλιέργεια καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς συναισθηματικῆς ζωῆς, τότε ἡ καλλιτεχνικὴ ὁρμὴ μένει ἀπλή διάθεση χωρὶς κανένα φανέρωμα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο μᾶς παρουσιάζονται δυὸ τύποι ἀπὸ ἔφηβους, πού ἀποτελοῦν γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ ὄλως διόλου διαφορετικὰ πρόβλήματα.

Πολὺ λίγα παιδιά τοῦ λαοῦ μποροῦν νὰ ὀρριάσουν μὲ ἀσφαλισμένη, ἀτάραχη ἡσυχία καὶ εὐτυχημένα νὰ περάσουν τὴν ἐφηβικὴ τους ἡλικία. Πολὺ λίγα εἶναι καίνα, πού μποροῦν ἐλεύθερα καὶ ἀνενόητα νὰ παραδίνονται στὰ ὄνειρα καὶ τοὺς ἐνθουσιασμούς, καὶ νὰ ζοῦν ἔτσι ζωὴ καθαρὰ πνευματικὴ. Γιατί, εἶνε λίγα τὰ παιδιά, πού ἀκόμα σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία μένουν στὸ σχολεῖο, πού δὲν εἶναι ἡ καθαντὸ πραγματικὴ ζωὴ. Οἱ περισσότεροι νέοι μὲ τὴν ἐφηβικὴ τους ἡλικία μπαίνουν στὴν πραγματικὴ ζωὴ, ὅπου διατηροῦν βέβαια τὸν πόθο γιὰ τὴν ποιητικὴ ἐλευθερία, χωρὶς ὅμως νὰ μποροῦν καὶ νὰ τὸν καλλιεργήσουν θετικά. Ὁ ἔφηβος ἀπὸ τὰ μεγάλα λαϊκὰ στρώματα ζῆ τώρα ἄλλα μέρη τῆς ζωῆς, προσπαθεῖ νὰ ἐκνοποιήσῃ τὶς ψυχικὲς του κλίσεις μὲ ἄλλο ὕλικό. Καὶ κεῖ ὅμως σκεπάζεται τὶς περισσότερες φορὲς ἢ ζωὴ μὲ τὸν πέπλο τῆς φαντασίας.

¹⁾ Μιὰ παρατήρησις ἀκόμα: ὁ κ. Κ. φορτῶνει στὸν «μολαεβίκο ἀρχηγό» πού μ' αὐτὸν «συζητοῦσε», κάμποσες ἀνοησίες (σ. 19, 20 κ.ἀ.), πού δείχνουν πὼς ἢ δὲν ἦταν μολαεβίκος ἢ ἄσκημα τὸν κατάλαβε ἢ εἶναι ἀνύπαρκτος.

Ὁ ἔφηβος ἀπὸ τὰ φτωγὰ λαϊκὰ στρώματα δὲ μπαίνει μονάχα στὸ σκληρὸ βιοπορισμό, μὰ θέλει καὶ νὰ ἀποκτήσῃ δύναμη, νὰ κατακτήσῃ. Μὲ τὴ νεανικὴ του ὁρμὴ προσπαθεῖ κάπου νὰ βασιστῆ, νὰ στεριώσῃ καὶ ἀπὸ κεῖ νὰ κατακτήσῃ τὴν δολοκλήρη τὴ γύρω του περιοχὴ. Ἔχει τὴν πολύτιμη καὶ γερὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ δουλειά. Ἀποδίνει τὴν ἴδια ἀξία καὶ στὴν ἴδια τὴν ἐργασία καὶ στὸ ἀποτέλεσμά της. Ἡ χαρὰ του δὲν εἶνε πῶς μεγάλη, ὅταν κοιτάξῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας, παρὰ ὅταν δουλεύῃ πετυχημένα. Γιατί καὶ τὰ δυὸ πλουτίζουν τὸ ἐγὼ του καὶ τοῦ γεννοῦν τὸ συναίσθημα ἀτομικῆς ἀξίας καὶ ὀλοένα πῶς μεγάλη αὐτοπεποίθησις. Ὅσοι φοιτοῦν στὰ ἐπιμορφωτικὰ σχολεῖα, οἱ μαθητευόμενοι στὶς τέχνες εἶναι ὄνειροπόλοι καὶ φαντασιόπληχτοι μόνο σχετικὰ μὲ τὸ ἐπαγγελματικὸ τους μέλλον. Αὐτὸς εἶνε ὁ τύπος τους στὰ ἐφηβικὰ χρόνια. Ὅλες τὶς ψυχικὲς τῶν τάσεις τὶς περιορίζουν στὸ ἔργο τῶν χειρῶν τους. Ἔτσι ἢ ἐργασία τους γίνεται ἔμπραχτη προσπάθεια τῆς ψυχῆς, πού ἀγωνίζεται νὰ ἐξυψωθῇ.

Ἐπὶ ὅμως καὶ στὶς τάξεις τῶν εὐπόρων τέτοιες φαινομενικὰ νηφάλιες φύσεις, πού μὲ τὸ ζῦνημα τοῦ ἐγὼ τους στρέφουν τὸ βλέμμα στὸ ὠφέλιμο καὶ πρακτικὸ, στὶς τέχνες, τὸ ἐμπόριο, τὴ βιομηχανία καὶ γενικὰ χτίζουν ὅλα τὰ σχέδια τῆς ζωῆς τους πάνω σ' αὐτοὺς τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρώπινης δράσης.

Ὁ τρόπος τῆς παιδαγωγικῆς ἐργασίας εἶνε ἀνάλογος μὲ τὶς δυὸ αὐτὲς μορφὲς τῆς ζωῆς τῶν νέων. Ὁ σκοπὸς καὶ στὶς δυὸ κατηγορίες τῶν νέων εἶνε ὁ ἴδιος. Καὶ ὅσοι μένουν στὰ σχολεῖα καὶ ἔχουν καιρὸ νὰ ὀρριάσουν ἡσυχία καὶ ὅσοι ἀπὸ νωρὶς μπαίνουν στὴ σκληρὴ βιοπάλη πρέπει νὰ γίνουν τέλειοι ἄνθρωποι. Γιὰ τοῦτο ἢ πρώτη μας δουλειά εἶναι νὰ δημιουργήσωμε ἀντισταθμίματα, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος γιὰ τὴν ἀδράνεια τῶν ὄνειροπόλων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος γιὰ τὸ στενὸ ὠφελιμισμὸ τῶν βιοπαλαιστῶν.

Ὁ μοχλὸς ὅμως, πού θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ κινήσωμε ἐκεῖ, πού θέλομε, τὸν ἄνθρωπο, εἶναι ἐκεῖνο, πού ἔχει ζυπήσει καὶ ζῆ στὴν ψυχὴ του. Ἡ δευτέρη λοιπὸν φροντίδα μας εἶναι νὰ ἐξευγενίσωμε τὶς ἀφειρησίες, νὰ τὶς κάμωμε θαυότερες καὶ πλατύτερες. Ὁ αἰσθαντικὸς νέος μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ ὅλη τὴ ζωὴ μὲ τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση. Δικὴ μας δουλειά εἶναι μόνο νὰ τὸν σώσωμε ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴ ὑποκειμενικότητα, νὰ τὸν σχετίσωμε μὲ τὶς ἀντικειμενικὲς δυνάμεις τῆς ζωῆς συνηθίζοντάς τον στὴ δουλειά καὶ στὴ σοβαρὴ κοπιαστικὴ προσπάθεια. Τὸ βιοπαλαιστὴ πάλι ἔχομε ὑπόχρεωση νὰ τὸν ξαναγορίσωμε στὸ ἐγὼ του ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀποκλειστικῆς ἀντικειμενικότητος. Ἔτσι γίνεται πῶς πλούσιος σὲ ἐσωτερικότητα καὶ πνευματικότητα ἀπ' ὅτι τοῦ ἐπιτρέπει ἢ καθημερινὴ πεζὴ ζωὴ. Ἔτσι μαθαίνει τὴ δουλειά του καὶ νὰ τὴ θεωρῆ ἓνα μέρος ἀπὸ μιὰ μεγαλύτερη ἐνότητα, ἓνα μεγάλο σύνολο.

Καὶ ὁ ἓνας καὶ ὁ ἄλλος δὲν εἶναι πραγματικὰ εὐχαριστήμενοι μὲ τὴν κατάστασίν τους. Καὶ οἱ δυὸ θέλουν νὰ γνωρίσουν καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς ζωῆς. Τέτοιος πόθος γιὰ ἓνα ἐνήλικον ἄνθρωπον εἶναι ἀπόδειξις ἀποτυχημένης, ναυαγημένης ζωῆς. Γιὰ τὸν ἔφηβον ὅμως εἶναι γενικὸς κανόνας. Ὁ ἴδιος ἔφηβος, πού σὲ μιὰ περίστασις εἶναι φαντασιόπληχτος, ὄνειροπόλος, στὶς ἐπιστημονικὲς του ἀντιλήψεις μπορεῖ νὰ εἶναι αὐστηρὸς, ἀποκλειστικὸς ὕλιστῆς. Ὁ ἴδιος μπορεῖ νὰ εἶναι τυφλὸς ὀπαδὸς τοῦ ὠφελιμισμοῦ στὴ ζωὴ καὶ νὰ μᾶς παρουσιάζεται σὲ μιὰ στιγμὴ ποιητικὸς καὶ γεμάτος ἐνθουσιασμός. Ἀργότερα στοὺς ἐνήλικους συμπλέκονται ὅλα αὐτὰ καὶ ἀποτελοῦν μιὰ ὀρισμένη μορφή. Μὰ πολλὲς φορὲς καὶ σ' αὐτοὺς μένουν ἀκόμα

περίεργα έρμαφρόδιτα σημάδια. Πολύ συχνά σοφοί επιστήμονες, ενώ αναγκάζονται από θρησκευτικούς και καλλιτεχνικούς λόγους να ολοκληρώνουν την επιστήμη τους με μεταφυσικές υποθέσεις, ζητούν να δικαιολογήσουν και να στηρίξουν το έργο τους αποκλειστικά με τη γνώση, ενώ οι ψυχικές δυνάμεις, που τους ώδηγησαν στις θεωρίες τους, ήταν άλλες. Καμιά φορά και ο επιχειρηματίας ναυαγεί στις επιχειρήσεις του, γιατί τον παρασέρνει μια φαντασίωση καταστρεφτική για το οικονομικό του έργο. Κάποτε η κλίση της έρευνας δίνει τέτοιες κατευθύνσεις στις επιχειρήσεις του, ώστε χάνει την περιουσία, που απόκτησε. Στην νεανική ηλικία όλα αυτά συμβιβάζονται θαυμάσια, το ένα στέκεται κοντά στο άλλο ειρηνικώτατα. Μπορούμε σ' αυτή την ηλικία να ζήσουμε διάφορες ζωές, τη μια κοντά στην άλλη χωρίς κανένα όδυνηρό συναίσθημα. Φυσικά αυτό είχε παροδικό. Κάποτε τα ασύνδετα θα ένωθούν για να σχηματίσουν ένα στερεό βιώσιμο όλο. Τότε θα πέσουν όλα εκείνα, που ίσως στα έφηβικά χρόνια να τα παίρναμε για κέντρα της ζωής μας. Πόσοι από κείνους, που όταν είναι δεκαπέντε χρόνων, όνειρεύονται τον εαυτό τους δαφνοστεφανωμένο ποιητή, εξακολουθούν και στα τριάντα να γράφουν ποιήματα; Και πόσοι ήχοι δεν ξεψύχησαν μόλις παρουσιάστηκαν οι πρώτες πραγματικές τρικυμίες της ζωής, που πριν θα θέλαμε να τους μετουσιώσουμε σε τόνους μουσικούς; Για τέτοια πράγματα όμως είναι προωρισμένοι μονάχα οι μεγάλοι καλλιτέχνες.

Μα στην έφηβική ηλικία παρουσιάζονται όλες οι μορφές της ζωής, έστω και στιγμιαία και επιπόλαια, οά δυνατότητες, έτσι που να γεννιέται μέσα μας η συνείδηση, πώς μπορούσαμε να καταπιαστούμε μ' αυτές. Αυτός είναι ο λόγος, που σ' αυτή την ηλικία έλκυει τους νέους και το έπαγγελμα του ήθοποιού. "Όλα θέλομε να τα δοκιμάσουμε, έστω και για μερικές ώρες ή και μερικά λεπτά. Θα θέλαμε—και ποιός δεν έχει αυτό τον πόθο, που ή μόνο ή ανάγκη τον περιορίζει;—να ζήσουμε όλη τη ζωή σε όλες της τις μορφές.

Στην ίδια πάλι ηλικία, που άλλοι όνειροπολούν ή καταγίνονται με το πρακτικό μέρος της ζωής, άλλοι είναι καθαροί θεωρητικοί τύποι. Δέ ρωτούν να μάθουν από έρευνες και συλλογές ύλικού, μα φτιάχνουν οι ίδιοι συστήματα, έλπίζοντας πώς μπορούν από λίγες βασικές γνώσεις να έπινοήσουν όλόκληρα συγκροτήματα. Φυσικά σ' αυτό βοηθάει και ή καλλιτεχνική κλίση, που ζητάει ένότητες και συμμετρίες, καθώς και θρησκευτικά έλατήρια, που σπρώχνουν την έρευνα από κάθε μερικότερη γνώση προς τη συνολικότητα μιας κοσμοθεωρίας. Στην ίδια όμως ηλικία βλέπομε νέους θετικιστές, που με άπαρασάλευτη ψυχρότητα παρακολουθούν τα πράματα, να βγάζουν συμπεράσματα, χωρίς το συναίσθημα να έπηρεάζη διόλου την πορεία της σκέψης τους. Μπορεί όμως καμιά φορά τέτοιοι έρευνητές να έχουν και άλλα ένδιαφέροντα και να απομονώνουν προσωρινά συνειδητά την έρευνά τους.

Πολύ σπάνια βρίσκεται έφηβος, που να μπορεί να παρακολουθήσει τον άνθρωπο όλως διόλου ψυχρά και αντικειμενικά. Το συνηθέστερο είναι, πώς τώρα φανερώνεται ή πρώτη αγάπη και ή πρώτη φιλία. Και αυτές όμως οι σχέσεις σ' αυτή την ηλικία έχουν κάτι υποκειμενικό, που τους δίνει έγωϊστικό χαρακτήρα. Ο έφηβος

αγαπά στο κορίτσι το δικό του είδωλο και όχι το κορίτσι σαν άτομικότητα και ξεχωριστή ανθρώπινη ύπόσταση. Αιστάνεται την εύτυχία μιας νέας δικής του ψυχής στην αντίλαλά της άλλης. Το ίδιο γίνεται και με τη φιλία. Η φιλία για το νεαρό είναι το έδαφος της αυτοανάλυσης και του αυτοστοχασμού μέσα σε πλήμνυρα από συναισθήματα. "Αν όμως ή φιλία εξακολουθήσει και στα κατοπινά χρόνια, τότε ή αυτοανάλυση και ο αυτοστοχασμός περνά πια την κρίσιμη περίοδο και έτσι μαθαίνει να αναγνωρίζει την αξία του άλλου. Μ' αυτή την υποκειμενικότητα είναι άλληλένδετη και ή τάση να ιδανικοποιούν οι νέοι τους ανθρώπους. Δημιουργούν την εικόνα τους από το έσωτερικό τους και την έξυψώνουν με κάθε εύγενική παράσταση, αντί να την βγάζουν από την πραγματικότητα.

"Υστερα όμως, αφού μια φορά δεν ανταποκρίνονται στην ιδανική τους εικόνα ξεπέφτουν πολύ οι άνθρωποι στα μάτια των νέων. Αυτός είναι ο λόγος, που αναρίθμητες φορές καταρρέει ή έχτιμηση των παιδιών στους γονιούς. Και οι δάσκαλοι κρίνονται πολύ αυστηρά από τους μαθητές των. Τους μετρούν με καθαρά ιδανικά μέτρα.

"Όλες οι ψυχικές σχέσεις στη νεανική ηλικία έχουν κάτι το έρωτικό, σχεδόν όμως ποτέ με γενετήσια όρμη. "Αποδειγνεται μάλιστα απ' αυτό ή ξεχωριστή πνευματικότητα, που είναι γνώρισμα αυτής της ηλικίας, ώστε ή ψυχή να μένει χωρισμένη σχεδόν απόλυτα από την ύλη. Οι δάσκαλοι των έφηβων θα έπρεπε να νοιώσουν καλά αυτό το γεγονός. "Αν όμως γίνη καμιά φορά το άτύχημα να ανακατευτούν οι δυο φύσεις, τότε πάνε όλα χαμένα. "Όσο όμως αισθανόμαστε την ξένη ψυχή με αγνότητα σαν ψυχή και όχι οά σώμα, τόσο μάς είναι ανοιχτή και ή είσοδος σε κάθε εύγενικό στοιχείο αυτής της ψυχής. Το έρωτικό γνώρισμα, δηλαδή, ή κλίση να ιδανικοποιούμε σώμα και ψυχή, μπορεί να υπάοχη αναμεταξύ σε όμοφυλους όπως και σε νέους και νέες, παραβλέπει μάλιστα και τις πιο μεγάλες διαφορές της ηλικίας. Και μόλα ταύτα ή προσπάθεια αυτή να ιδανικοποιούν συγγενείει με τη γεννητική δημιουργική δύναμη, που την έξύμνησε πρώτος ο Πλάτωνας. Ο έρωτας είναι ή πνευματική δημιουργική δύναμη, που σ' αυτά τα άθωα χρόνια σπρώχνει τον ένα άνθρωπο προς τον άλλο, για να πλαστή ή απ' αυτή την επικοινωνία και τη συμβίωση ή προσωπικότητα. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτή την αντίληψη ή πνευματικότητα είναι δυνατότερη από τη σωματικότητα. Φιλία και αγάπη είναι οι κόσμοι, που ανοίγονται στην ψυχή με το ξύπνημά της. Είναι όμως ακόμα πολύ υποκειμενικοί, βασίζονται τόσο πολύ στο άτομικό έγω, ώστε σπάνια σ' αυτά τα χρόνια παρουσιάζεται ο τύπος της αγάπης, που βοηθάει και αυτοθυσιάζεται. Ούτε οι νεαρές γυναίκες μπορούν τόσο νωρίς να ζήσουν αυτό το αίσθημα. Δέν αποκλείεται όμως σε στιγμές ιδανικώτατης διέγερσης να τους παρέχη την πιο μεγάλη ήδονή ή θυσία του άτομικού έγω.

Πολύ πιο μεγάλη, τουλάχιστο στα άγόρια, είναι ή θέληση για έπεροχή, έπιβολή και επικράτηση. Τα πολεμικά ένστιχτα, που ήταν τόσο δυνατά στα παιδικά χρόνια, αρχίζουν τώρα να προσαρμόζονται με τον πραγματικό κόσμο. Τώρα αρχίζει ή κατάκτηση, ή κατανόηση των πολιτικών έννοιών. Ο νέος άνθρωπος θέλει προ πάντων να αναγνωριστή ή αξία του, τουλάχιστο από τους συνομήλικές του. "Απ' αυτό το

ἄνω και φυσικό ἰδίωμα γεννιούνται πολλές ἐπικίνδυνες, τυχοδιωχτικές τάσεις, πού συγκρούονται με τὸ νόμο, ἢ δημιουργοῦν ἀνθρώπους ἀναίσχυντους και ἀπότομους. Γιατί ὁ καθένας θέλει νὰ ἐπιβάλη τὴ θέλησή του με τόσα διάφορα μέσα, ὅσα εἶναι και τὰ ἀνθρώπινα χαρίσματα. Οἱ σωματικές και οἱ πνευματικές δυνάμεις, ὁμορφιά, πλοῦτος, νεῖατα, ἐξυπνάδα, χάρις, θέληση, συναγωνίζονται με ποικίλους τρόπους και δημιουργοῦν τὴν ἄστατη κοινωνική ἐχτίμηση ἢ καταφρόνια. *Κάποιος θέλει ὁ καθένας νὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους.* Ἄς τοῦ δώσωμε αὐτὸ τὸ συναίσθημα και τὸν κερδίσωμε. Μολονότι ὅλοι οἱ νέοι ἀπὸ φυσική κλίση θέλουν νὰ ὑπερέχουν και νὰ ὑψώνονται μολαταῦτα οἱ γεννημένοι κυριαρχικοί, πολιτικοὶ τύποι εἶνε σπάνιοι ἢ εἶναι δύσκολο νὰ τοὺς γνωρίσωμε σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιγνιδιοῦ δὲν εἶναι πάντα και ὁ ἀρχηγὸς στὴν κοινωνία. Περισσότερο θὰ πετύχωμε ἂν ζητήσωμε τὸ μελλούμενο ἀρχηγὸ ἀνάμεσα στοὺς πρώιμους ὀργανωτές, πού ξέρουν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν καθένα ἐκεῖ πού πρέπει. Αὐτοὶ εἶνε οἱ πολιτικοὶ τοῦ μέλλοντος, οἱ μεγαλοεπιχειρηματίες, οἱ «ἡγέτες». Ἡ ἀγωγή τῶν ἀρχαίων θυσιάζε σχεδὸν ὅλα για νὰ μορφώση τέτοιους ἀνθρώπους. Σήμερα φροντίζομε λίγο γι' αὐτό. Φαίνεται πὸς τὸ θεωροῦμε φυσικό χάρισμα.

Ἐπὶ τέλους φτάσαμε και στὴ τελευταία ἀποψη τῆς ζωῆς. Ὁ Ρουσό κατάλαβε πολὺ σωστά, πὸς ἡ καθαρὸ ἠθροσκευτικότητα φανερώνεται στὴν ἐφηβική ἡλικία. Αὐτὸ δὲν τὸ ἀντιλαβαινόμαστε εὐκόλα, γιατί στοὺς νέους γίνονται ἠθροσκεία ὅλα με ὅσα καταπιάνονται. Τὸ ἴδιο γίνεται σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πού δουλεύουν δημιουργικά. Ἐπαγγελματική ἐργασία, καλλιτεχνία, ἐπιστήμη, φιλία, τάση στὴν ὑπεροχή και ἐπικράτηση, ὅλα ἔχουν στὸν ἐφηβο χαραχτήρα ἠθροσκευτικό, πού μπορούμε νὰ τὸν ποῦμε και μεταφυσικό. Μ' αὐτὸ θέλομε νὰ ποῦμε, πὸς ὅλα αὐτὰ στὸν ἐφηβο γίνονται ἀπόλυτες ὑποθέσεις τῆς ζωῆς, πού ἀπ' αὐτὲς προκαταβολικά πληροφοριέται τὸ περιεχόμενο και τὴν ἀξία τοῦ κόσμου. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος φωτίζεται ἔτσι ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ψυχῆς του. Τὸ ἰδανικό τῆς ἐσωτερικῆς ψυχῆς του τοῦ γίνεται θεότητα. Ἐτσι ὁ ἕνας προσεύχεται στὸ θεὸ τῆς ὁμορφιάς, ὁ ἄλλος στὸ θεὸ τῆς προόδου και τῆς εὐτυχίας, ἕνας τρίτος προσεύχεται στὸ θεὸ τῆς ἀγάπης. Ἄλλοι ζητοῦν τὸ θεὸ στὴν ἐπιστημονική ἀλήθεια και ἄλλοι στὴ δύναμη, πιστεύοντας, πὸς ὁ προορισμὸς τους εἶναι νὰ ἐπιβάλλουν τὴ θέληση τους στὴν ἀνθρωπότητα. Σπανιώτατα ὁ ἐφηβὸς ὑποτάσσει ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του σὲ καθαρὰ ἠθροσκευτικά σύμβολα, ἔτσι, πού ἡ ἠθροσκεία νὰ εἶναι κάτι ξεχωριστό, κοντὰ και πάνω ἀπὸ τὴ ζωὴ. Πρέπει ὅμως νὰ ξέρωμε, πὸς ὅταν ἡ ἠθροσκεία ἔρχεται ἀπὸ τὴν παράδοση και τὴν ἐπίδραση τῶν γύρω ἀνθρώπων, τότε δὲν ἔχει ὅλη τὴ χαρακτηριστική τῆς δύναμη και τὴν ἰδιορρυθμία. Μπορεῖ ὅμως νὰ γίνῃ ἢ πῶς ἀτομική, ἰδιορρυθμη μορφή τῆς ζωῆς, ὅταν ἡ ψυχὴ ἀποτραβηχτῇ και ξεμακρύνῃ ἀπὸ ὅλα τὰ περιεχόμενα, πού μπορεῖ νὰ τῆς δώσῃ ὁ ἔξω κόσμος, ἂν καλλιερῆ μονάχα τὸν ἑαυτὸ της και φροντίξῃ για τὴ τύχη και τὸ λυτρωμὸ της. Ἡ τὸ ἴδιο με ἄλλα λόγια ἂν ἡ ζήτηση για τὸ θεὸ προέγῃ ἀπὸ ὅλες τῆς ἄλλες μέριμνες, ἂν ὁ διάλογος τῆς ἀποτραβηγμένης ψυχῆς με τὸ θεὸ, δηλαδή τὴ σιωπηλὰ μαντεμένη ἀξία και σημασία τοῦ κόσμου, γίνῃ ὁ βασικὸς τόνος τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐμεῖς ὅμως δὲ ρωτοῦμε πὸσο μπορούν νὰ προχωρήσουν ἐμβαθύνοντας στὴν

ὑπαρξῆ τους, μακριὰ ἀπὸ κάθε αἰσθητὴ και γεροπιαστὴ ζωὴ τέτοιοι μυστικοπαθεῖς.

Ἄς εἶμαστε εὐχαριστήμενοι, πού ὑπάρχει ἕνα τέτοιο καταφύγιο και εἶναι στὴ διάθεση τοῦ καθενός, ὅταν ὁ κόσμος του γερομιστῇ και γίνῃ ἐρείπιο. Ὑπάρχουν ἀνθρώποι, πού νωρίς ζοῦν σ' αὐτὸ τὸ εὐδαιμονισμένο νησί. Πολὺ συχνὰ ὅμως συνοδεοῦν τὴ ἠθροσκευτικότητα παθολογικοὶ ἐνθροσιασμοὶ με βλαβερὰ ἀποτελέσματα. Ὑπερβολικὸς ἠθροσκευτικὸς ἐνθροσιασμὸς εἶναι πῶς ἐπικίνδυνος και ἀπὸ τὸν ἀχαλίνωτο ἐνθροσιασμὸ για τὴ καλλιτεχνία. Στὴν Ἀμερική, τὴ χώρα με τὰ πολλὰ δόγματα και τῆς αἰρέσεις, λίγο ἔλειψε ἡ προσηλυτιστικὴ ζωὴ νὰ θεωρηθῇ τὸ κέντρο τῆς ἠθροσκείας, ὅπως τουλάχιστο λένε τὰ συγγράμματα τοῦ Starbuck και τοῦ Stanley Hall. Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζομε κι αὐτὲς τῆς ἀτομικότητας στὴν ἐφηβική ἡλικία, ἂν θέλωμε νὰ ἔχομε σωστὴ ἀντίληψη για τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐφήβων και πρὸ πάντων, ἂν θέλωμε πραγματικά νὰ τοὺς σπρώξωμε στὴ πρόοδο.

Μὲ τὸσες μορφὲς λοιπὸν φανερώνεται τὸ ζῦνημα τῆς «Αὐτοσυνείδησης». Καὶ μολαταῦτα ὅλα εἶναι μονάχα ἀχτίδες τῆς μιανῆς ἀμοίραστης και ἀχώριστης ζωῆς, πού ξεκινώντας ἀπὸ τὸ κέντρο «ἐγὼ», καταχτάει τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμο για νὰ ξαναγυρίσῃ πλουτισμένη πάλι πίσω στὸν ἑαυτὸ της. Αὐτὸ τὸ βῆμα ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία στὴν ἐφηβική, δὲ μπορούμε νὰ ποῦμε, πότε γίνεται στὸν καθένα. Σὲ πολλοὺς ἡ ψυχὴ ξυπνᾷ πολὺ νωρίς, ἂν μάλιστα ἔχουν τὴν ἐπίδραση ἀπὸ βαρεῖα ἀρώστια ἢ ἀνατράφηκαν σὲ ἀποπνιχτικὴ αἰσθητικὴ ἀτμόσφαιρα. Γενικά ἡ αἰσθητικὴ τάση πολὺ συχνὰ φανερώνεται νωρίς, πρέπει ὅμως νὰ μὴ συγχέωμε τὴν τεχνικὴ ἐπίδοση τῶν παιδιῶν με τὴν ἐμφύχωση, πού χωρὶς αὐτὴ ἡ καλλιτεχνία θὰ ἦταν μιὰ σκιά.

Μὰ και ἡ διάρκεια τῆς ἠθροσκείας εἶναι πολὺ ἀόριστη. Φαίνεται, πὸς στὴν ἐποχὴ μας και ἰδιαίτερα στὰ ἀνώτερα κοινωνικά στρώματα, παρατείνεται ἡ διάρκειά της. Γιατί τὰ γνωρίσματα τῆς ἠθροσκείας, ὅπως εἶναι ἡ αὐτοτέλεια και ἀνεξαρτησία τοῦ καθενός μέρους τῆς ζωῆς, ὁ ἐγωκεντρισμὸς, ἡ αἰσθηματικότητα και ὑπερειασθησία, ἡ αἰσθητικὴ ὀνειροπόληση χωρὶς γνήσια δημιουργικὴ δύναμη, γενικά ἡ ἐρασιτεχνία, ὅλα αὐτὰ τὰ γνωρίσματα τὰ παρατηροῦμε σὲ νέους, πού ἔχουν περάσει πολὺ τὰ εἴκοσι. Καὶ ἡ ἔχταχτη ἰδιοφυία φαίνεται, πὸς προέρχεται ἀπὸ ἰδιότητες τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, πού διατηροῦν τὴ ζωηρότητά τους ἀκόμα και ἀφοῦ περάσῃ αὐτὴ ἡ ἡλικία. Καὶ ἀκόμα παρατηροῦμε σαυτὴ τὴν περίπτωση μεγάλη εὐστοχία και ἀποτελεσματικότητα στὴ πραγμάτωση τοῦ μονόπλευρου σκοποῦ τῆς ζωῆς. Αὐτὸς ὁ σκοπὸς, πού μπορεῖ νὰ εἶναι καλλιτεχνικός, πολιτικός, ἐπιστημονικός ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο, περισφίγγει ὅλα τὰ ἄλλα μέρη τῆς ψυχῆς και τὰ ὑποδουλώνει σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ πάρουν ὅλα τὸ χαραχτήρα τοῦ ἐνός κεντρικοῦ ἐλατήριου. Ὅλες οἱ μεγάλες ἰδιοφυεῖς πάσχουν ἀπὸ μονομέρεια. Ὁ Beethoven νοιώθει τὸ Ναπολέοντα με με μουσικὸν τρόπον ὁ Πεσαλότσης κατανοεῖ ὅλα τὰ μυστήρια με τὴ δύναμη τῆς ἀγάπης και για τὸν Κάντ ὁ κόσμος εἶναι μιὰ λογικὴ ἀλληλουχία.

Ἐπειδὴ λοιπὸν στὰ ἐφηβικὰ χρόνια ἡ ζωὴ, πού θὰ ἀκολουθῆσῃ ὁ ἀνθρώπος, κρίνεται πρῶτα στὸ ἐσώτερο εἶναι του και κατόπι φανερώνεται και ἐξωτερικά, για τοῦτο σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ἡ ψυχὴ εἶναι ἔτοιμη νὰ δεχτῇ βαθεῖα τὴ γνήσια μόρφωση. Για τοῦτο τὴν ὀνομάσαμε τὴν ἡλικία αὐτὴ δευτέρη γέννηση και για ὃν ἴδιο λόγο εἶναι και ἀναγέννηση. Ἡ ἀναγέννηση τοῦ 1500 μ. Χ. πού εἶναι ἡ

ἀρχὴ νέας χρονολογίας στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, καθαιτὸ δὲν ἔπρεπε νὰ λέγεται Ἀναγέννηση, ἀλλὰ Γέννηση, ἀφοῦ εἶναι πραγματικὰ ἡ *πρώτη γέννηση* τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι καὶ στὸν καθένα ἀνθρώπο ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία εἶναι ἡ ἀληθινὴ πνευματικὴ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου.

Πρέπει νὰ τὸ καταλάβουμε, πὼς τὸ σημερινὸ ἀτομικισμὸ μὲ τὴν αὐτοτέλεια τῆς σκέψης δὲν τότε δημιούργησεν ἡ ἀνεύρεση πάλιων πνευματικῶν θησαυρῶν. Ἀπεναντίας τὸ ξύπνημα τῆς τελειότερα ὁργανωμένης ἀτομικότητος εἶναι ἡ αἰτία νὰ ζητήσωμε καὶ νὰ βροῦμε τοὺς παλιούς γίγαντες τοῦ πνεύματος. Δὲν «ἔκαμεν» ἡ παιδεία τὸ νέο ἄνθρωπο νὰ νοιώθῃ πράγματα, ποὺ τοῦ ἦταν πρὶν ἄγνωστα. Τέτοιο πρᾶμα ὄχι μόνον δὲν ἔγινε, μὰ οὔτε μπορεῖ νὰ γίνῃ, γιατί εἶναι παράλογο. Τὸν ἀρχαῖο κόσμον ἀνοῖξε στὸν ἀνθρώπο τὸ ἀντίσπασμα τῆς ψυχῆς του, τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τῆς ζωῆς του, δίνοντάς του ἔτσι τὸ μέσο γιὰ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀρχαιότητα. Μονάχα ἐκεῖνο, ποὺ μὲ κάποιον τρόπο ἔχομε μέσα μας, μπορούμε νὰ κατανοήσωμε. Ἄν ἐμεῖς δὲ ζήσωμε ἀληθινὴν ζωὴν, δὲ μπορούμε νὰ νοιώσωμε ξένη ἀληθινὴν ζωὴν, γιατί θὰ μᾶς εἶναι μὲ χίλια κλειδιά κλεισμένη καὶ ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ ἑξωτερικὰ τῆς σημεῖα ποτὲ δὲ θὰ νοιώσωμε τοὺς ἐσωτερικούς της νόμους καὶ τὸ πνεῦμα της.

Ὁ ἐφηβος ὁμοίως, ποὺ μὲ ξάφνισμα, μὲ κρυφὴ μάλιστα φρίκη, βλέπει τὴν ἀνάπτυξή του, στέκεται μὲ εὐλάβεια μπροστὰ στὴν πύλη τῆς ζωῆς καὶ πιστεύει, πὼς διαισθάνεται τὸ βαθύτερό της περιεχόμενο. Μία φορὰ θὰ τὸ βρῇ μονάχα μὲ δικό του τρόπο. Καὶ πιθανὸ νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ τρόπος, τῆς αὐτοαπόχτησης τοῦ κόσμου καὶ ἕνας τρόπος νὰ δημιουργήσωμε δυνατές, ἰδιόρρυθμες φύσεις, ποὺ ὅλα νὰ τὰ ζοῦν ἀνεξάρτητα, γιὰ δικὸν τους λογαριασμὸ, χωρὶς νὰ ρωτοῦν ἂν καὶ ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτοὺς αἰστανθήκαν ἢ σκέφτηκαν μὲ τὸν ἴδιον τρόπο.

Μὰ ἐμεῖς δὲ μπορούμε νὰ ἰσχυρισθῶμε τοὺς νέους μας νὰ πάρουν αὐτὸ τὸ δρόμο. Οὐροβινσονάδες στὴ μόρφωση δὲν ξαναγιάνουν τὸ πολιτισμὸ, ἀπεναντίας τότε φτωχαίνουν καὶ τοῦ στεροῦν τὰ θεμέλια του. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὅταν πρόκειται νὰ μορφώσωμε τὴ νεολαία μας, προτιμοῦμε νὰ στηριζόμεστε στὰ ἔργα, ποὺ μᾶς κληρονόμησαν περασμένες γενεές. Δὲν τὰ προτιμοῦμε ὁμοίως μόνον καὶ μόνον, γιατί εἶναι ἀρχαῖα. Ἡ ἀρχαιότητα ἐνδιαφέρει μόνον τὸν ἀρχαιοφίλο. Ἐμᾶς δὲν πρέπει νὰ ἐνδιαφέρει τὸ ἀρχαῖο γιὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως οὔτε τὸ νέο γιὰ τὴ νεότητά του. Μία τέτοια ἀντίληψη θὰ ἦταν πολὺ ἐπιτόλαιη. Μποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε καὶ γενικὰ ἡ χρονολογία δὲν εἶναι ἀπόλυτο μέτρο γιὰ ἐχτίμηση οὔτε σχετικὰ μὲ τὴν ἀξία οὔτε σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίδραση. Πολὺ ἀρχαῖα στρώματα πολιτισμοῦ ἀνήκουν καμιά φορὰ στοὺς ἀκλόνητους στύλους τῆς ζωῆς μας, ἐνῶ πολλὰς φορὰς πολὺ νέα πρέπει νὰ παραμερίζωνται. Ἄν ὀνομάσωμε μορφωτικὴ ὕλη ἐκεῖνο, ποὺ ἀκόμα ζῇ, γιατί μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ τὸ κάμουν δικὸν τους καὶ νὰ τὸ ἀφαμιώσουν ζωντανοὶ καὶ στοχαζόμενοι ἀνθρώποι, τότε οἱ φιλόλογοι εἶναι οἱ φύλακες αὐτῆς τῆς ὕλης. Σ' αὐτοὺς πιστευτήκαμε τὴν αἰώνια ἀναγέννηση μὲ τὴ διπλὴ τῆς σημασία.

Οἱ φιλόλογοι πρέπει νὰ εἶναι ἀνοικτοὶ καὶ δεχτικοὶ γιὰ κάθε ἀξία, ποὺ μὴ φορὰ βλάστησε σὲ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Τὸ ὑψηλὸν τους ἔργο δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μονάχα στὴ γλῶσσα, πρέπει ν' ἀπλώνεται σ' ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ οἱ φιλόλογοι δὲν εἶναι μονάχα φύλακες τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, μὰ καὶ ὅλο τὸ ἔθνικόν τους παρελθόν καὶ ἡ δημιουργικὴ ἐργασία τῶν ἄλλων λαῶν εἶναι μέσα στὸν κύκλον τῆς δράσης των. Ἐπειδὴ ἡ πρώτη Ἀναγέννηση (τοῦ 1500) χρησιμεύει γιὰ παράδειγμα στὶς κατοπινὰς ὡς πρὸς τὸν τρόπο, ποὺ ἀνασταίνονται ἔργα

φαινομενικὰ θαμμένα, μόνον γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ ἀρχαιοφιλόλογοι ἦταν οἱ πρόδρομοι γενικὰ τῶν φιλόλογων. Καὶ οἱ φιλόλογοι πάλι ἦταν τὰ πρωτοκύτταρα ὕλης τῆς δασκαλικῆς τάξης. Ἐμᾶς δὲ μᾶς ἐμποδίζει τίποτα νὰ μεταχειριζόμεστε τὸ ὄνομα μὲ τέτοιο τρόπο, ποὺ νὰ περιλαβαίνομε γενικὰ ὅλους τοὺς φύλακες τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Πρέπει ὁμοίως ὄχι μόνον νὰ φυλάγουν τὴν ἱερὴ φωτιά, μὰ καὶ νὰ τὴν ἀνάβουν στοὺς ἄλλους. Γιὰ τοῦτο σύμφωνα μὲ τὸν πρὸ δικὸν τους σκοπὸν καὶ προορισμὸν ἀνήκουν στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, ποὺ μακαρισμένη καὶ δλόχαρη ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἀναγέννησης ζητᾷ γιὰ τὴ νέα ζωὴ νέο περιεχόμενο.

Μεγάλῃ καὶ βαθεῖα συγγένεια κάνει φιλόλογους καὶ ἐφηβους νὰ ἀνταμώνονται. Μάλιστα, ἂν κατὰ τὸν Πλάτωνα πλησμονὴ (πόρος) καὶ ἔλλειψη (πενία), εἶναι καὶ τὰ δύο γνωρίσματα τοῦ Ἔρωτα, τότε ἡ γνήσια ἀληθινὴ φιλολογία ἐνώνεται μὲ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία μὲ ἕνα ἐρωτικὸν δεσμὸν. Ὁ ἀγώνας νὰ σχηματίσωμε δική μας ἀντίληψη τοῦ κόσμου καὶ ἀνάλογα μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἀντιληφτοῦμε τῆ σημασίας τοῦ προορισμοῦ τῆς ζωῆς μας, βοηθεῖται στὰ πρὸς βαθεῖα τῆς σημεῖα ἀπὸ τὴ ζωντανὴ καὶ ζωντανεμένη ἐρμηγεία τοῦ μορφωτικοῦ, ἐκπολιτιστικοῦ θησαυροῦ, ποὺ μᾶς ἄφησαν οἱ παλαιοὶ. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο, δὲν εἶναι ἀπλή σύμπτωση, ποὺ στὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Παιδείας ἀποδίνομε τόσο μεγάλη σημασία στὴν προσπάθεια νὰ εἰσαξώμε τοὺς νέους στὴ φιλολογία καὶ καλλιτεχνία. Γιατί αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν πορεία τῆς ἐσωτερικῆς ἀνάπτυξης καὶ ἐξέλιξης τῶν ἐφήβων, ποὺ ὡς τώρα προσπαθήσαμε νὰ περιγράψωμε. Ἀπὸ τὴν αὐγερινὸςτόλιστη πόρτα τῆς ὁμορφιάς ξανοίγεται ὅλος ὁ κόσμος! Στὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα τῶν περασμένων χρόνων εἶνε ἀπλωμένες οἱ μεγάλες συλλήψεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ βαθεῖα πνευματικὴ τῆς γλώσσας, ποὺ φιλοτεχνεῖ τὸ ὕλικόν της, ἀνταποκρίνεται ἐσωτερικὰ στὴν ὄρμη τῆς νεολαίας. Γιατί καὶ ἡ δική της πλούσια ἐσωτερικὴ ταραχὴ ἐκδηλώνεται μὲ πλοῦτον ὕφους, προσπαθεῖ νὰ φανερώσῃ μὲ ποικίλους τρόπους κάθε τῆς σκέψης, σὰ νὰ ζητᾷ νὰ ἐξαντλήσῃ καὶ τὸ τελευταῖο τῆς περιεχόμενο μὲ τὸν λόγο καὶ τὸ συναίσθημα.

Καὶ μολαταῦτα ἡ γλῶσσα εἶναι μονάχα μέσο γιὰ ἕνα ἄλλο σκοπὸν καὶ δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ γίνῃ ἡ ἴδια σκοπός, τέλος καθαρὸν. Τὸ περιεχόμενό της, ποὺ ξανοίγει στὸ πνευματικὸν μάτι, εἶναι ἐπιστήμη, καλλιτεχνία, πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ἐργασία καὶ θρησκεία. Ἀληθινὰ βασιλικὴ ἀποστολὴ νὰ ξανοίγῃ κανεὶς ὅλους αὐτοὺς τοὺς κόσμους στὴ ζήτησιν τῆς διψασμένης ψυχῆς! Ἄν λοιπὸν τὸ πνεῦμα τῆς φιλολογίας εἶνε νὰ ἀνάφῃ καὶ νὰ ἐνθουσιάζῃ τὴν ἐφηβικὴν ζωὴν μὲ τὴν ζωὴν τῶν περασμένων, τότε οἱ φιλόλογοι ἔχουν στήσιν τὸ θρόνον τους, ἀπ' ὅλους πρὸς κοντὰ στίς πηγές, ποὺ ἀνανεώνουν καὶ ἐξυψώνουν τὴν ἀνθρωπότητα. Κι ἂν στὰ κρυσταλλένια καθάρια νερά τους λουστῇ ἡ ἀνθρώπινη καρδιά καὶ αἰστανθοῦν στὰ στήθια τους νὰ τρέχουν τὰ αὐγερινὰ νάματα τους τότε καμιά δύναμις καὶ κανένα πεπρωμένο δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς χωρίσῃ ἀπὸ τὴν νεότητά. Δὲν εἶναι ἀλήθεια, πὼς ἡ ἱστορία γεγραμμένη καὶ ἀποξενώνει ἀπὸ τὴν ζωὴν. Κάθε ἄλλο, ὅπως ὁ βαθὺς ἐπιστήμονας κάνει τὴν ἱστορία πάντα νὰ λάμπῃ καὶ νὰ φωτίζῃ, ἔτσι καὶ γιὰ ἕνα ἔθνος ὁ δρόμος τοῦ μέλλοντός του περνᾷ ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ παρελθόντος. Αὐτὰ τὰ δύο, νεότης καὶ παρελθόν, πρέπει νὰ τὰ ἐνώσωμε δημιουργικὰ ἔτσι μπορούμε νὰ λειτερώσωμε καὶ νὰ πλατύνωμε τὴν ψυχὴν, ὥστε νὰ νοιώσῃ βαθεῖα τὸν ἑαυτὸν της. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ προφητικὸς λόγος τοῦ παρόντος. Φυσικὴ καὶ τέχνη μόνες τους εἶναι νεκρές, ἂν δὲν ξυπνήσωμε τὸ πνεῦμα, ποὺ τίς δημιούργησε καὶ τίς ἐμπυχνώνει.

Και οι νέοι μας δυο πλούσια και σοβαρή κι αν είναι η ζωή τους, δε μπορούν να στερηθούν αυτή την καθοδήγηση. Γιατί μονάχα εκείνος κατέχει τον πολιτισμό της εποχής του, που μπορεί να σταθί και πιο ψηλά απ' αυτόν. Μόνο αυτός μπορεί να λευτερωθή και να αποτινάξει ό,τι έπαψε να έχει αξία και πρέπει να υπερνικηθή. Μά και η άλλη αξίωση δεν είναι λιγώτερο σοβαρή. "Όποιος θέλει να επιδράση πάνω στο μέλλον δεν πρέπει να μη θέλη να κινηθή από το παρελθόν. Πρέπει να ξέρη το γύρω κόσμο ως τα πιο βαθιά του σημεία. Πρέπει να νουιώθη τη νεότητα αυτού του κόσμου. Υπάρχει μια δημοκρατική κατανόηση, που εξυψώνει την άτομικότητα από ό,τι είναι σε ό,τι μπορεί και για τοῦτο πρέπει να είναι!

Μετάφραση Π. Παϊδοῦση.

Υποδιευθυντή στο Μαράσειο Διδασκαλείο.

Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ¹

Δανείζομαι από το περίφημο έργο του Freud «Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής»² μερικά απλά χαρακτηριστικά παραδείγματα, για ν' αποδειχτή πόσο δίκιο έχει η ψυχανάλυση με την ψυχολογική έρμηνεία, που δίνει στα φαινόμενα της καθημερινής ζωής, που εξετάσαμε παραπάνω, και πόσο πλούτισε την ψυχολογία και την έκανε ανθρωπινότερη.

Σελίδα 59. Κάποιος καθηγητής Πανεπιστημίου λέει στον έναρχτήριο λόγο του: «Ich bin nicht geeignet (άντι geeignet λέει δηλαδή: Δεν έχω τη διάθεση, άντι Δεν έχω την ικανότητα, δεν είμαι ο κατάλληλος) να σ'ς ιστορήσω τις μεγάλες υπερεσίες του ανεχτίμητου προκάτοχου μου». Τυχαία και άβλαβη γλωσσική παραδρομή θα μου ειπῆτε σε μια τόσο κρίσιμη στιγμή! Και όμως, λίγο να προσέξωμε, θα ιδούμε, πώς είναι κάποιο ξέσπασμα της πιεσμένης αντιπάθειας του για τον προκάτοχο του. «Μας προδίνει, όπως λέει ο Freud, κάποιο βαθύ μυστικό του».

Σελίδα 60. Σε μια νέα και ωραία χήρα, που ο άντρας της είχε πεθάνει πριν λίγες ημέρες, εκφράζει κάποιος γνωστός της κύριος τα συλλυπητήρια του και ανάμεσα στ' άλλα της λέει: «Θά βρῆτε, κυρία μου, μεγάλη παρηγοριά, άμα ολότελα στα παιδιά σας widwen» (άντι widmen, άφοσιωθήτε).

Σε μια τόσο επίσημη στιγμή, άντι να μεταχειριστή τη σωστή φράση «widmen, άφοσιωθήτε», με μια απλουστάτη γλωσσική, παραδρομή—άλλαξε μόνο ένα γράμμα το *m* το έκανε *w*—έδωσε, χωρίς βέβαια να το θέλη, την ευκαιρία να ξεσπάση κάποιος κρυφός και άπρεπος διαλογισμός του. Γιατί το widwen, που κατά λάθος μεταχειρίστηκε, έχει ολόφανερη συγγένεια με το ουσιαστικό Witwe, που θα ειπῆ «χήρα». Κάνει λοιπόν, χωρίς να το καταλάβη, έναν πλάγιο ύπαινιγμό στη νέα κατάσταση της γνωστής του κυρίας, σαν να της λέη: «Θά βρῆτε μεγάλη παρηγο-

¹) Συνέχεια από τα δυο προηγούμενα φυλλάδια. Κοίταξε «Αναγέννηση» Τόμος Α'. σελ. 27-31 και 96-103.

²) Sig. Freud: «zur Psychopathologie des Alltagslebens» Βερολίνο 5 έκδοση 1917. Το έργο αυτό μεταφράζεται στη «ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΙΑ ΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ» της Έκδοτικής Έταιρίας Α. Ι. Ράλλης και Σία και θα βγῆ σε λίγο.

ριά, τώρα που χηρέψατε...» και προδίνει έτσι κάποια ακόμη βαθύτερη και ακόμη πιο άπρεπη δική του σεξουαλική επιθυμία.

Παραδείγματα αυτοπροδοσίας είναι και οι ακόλουθες γλωσσικές παραδρομές.

Σελίδα 73. Κάποια κόρη, άρρεβωνιασμένη με ένα νέο, που δεν τον συμπαθούσε και πολύ, την ρώτησαν, πώς της φάνηκε ο άρρεβωνιαστικός της μετά την πρώτη τους συνάντηση. «Πολύ καλός απάντησε είναι παραπολύ liebenswürdig» (άντιπαθητικός άντι liebenswürdig, αξιαγάπητος).

Σ' ένα γεῦμα ενός συλλόγου, κάποιο μέλος σηκώθηκε να κάνη μια πρόποση για τον πρόεδρο. Αφού είπε κάμποσα πρόσθεσε στο τέλος: «Σ'ς παρακαλώ λοιπόν για την υγεία και ευτυχία του προέδρου μας aufstossen άντι anstossen. Δηλαδή άντι να ειπῆ: «να πιούμε, anstossen» είπε την «ευτυχία του προέδρου μας aufstossen, να γκρεμίσωμε».

Σελίδα 50. Ο πρόεδρος της αυστριακής Βουλῆς άνοίγει τη συνεδρίαση κάποια ημέρα με τα ακόλουθα λόγια: «Αξιότιμοι Κύριοι, άπαρτία υπάρχει γι' αυτό η συνεδρίαση... λύνεται (geschlossen, άντι να ειπῆ «ή συνεδρίαση άρχίζει»). Τα γέλια, που σκόρπισε η φράση του, τον έκαναν προσεχτικό και διόρθωσε το λάθος του.

Και η γλωσσική αυτή παραδρομή είναι άποτέλεσμα της μέσα του κρυμμένης επιθυμίας, να λύση πραγματικά τη συνεδρίαση αυτή.

Ας ρίξωμε μια πρώτη ματιά στα παραδείγματα αυτά. Βλέπομε, πώς με τη γλωσσική παραδρομή η άντικατασταίνωμε μια λέξη με την αντίθετη της (ή συνεδρίαση λύνεται άντι άνοίγει) και έτσι, χωρίς να πάρωμε είδηση, εκφράζωμε το αντίθετο απ' ό,τι θέλαμε συνειδητά να ειπούμε, ή αλλάζωμε μια σύλλαβη, ένα μόνο γράμμα κάποιας λέξης (aufstossen άντι anstossen) ή και παραμορφώωμε λίγο ή πολύ μια λέξη, για να εκφράσωμε κάποια κρυμμένη μέσα μας άσυμβίβαστη επιθυμία, κάποιο άπρεπο διαλογισμό μας, κάποια προσβλητική για τον άλλον σκέψη μας. Μ' άλλα λόγια στην κρίσιμη στιγμή, που παθαίνωμε τη γλωσσική παραδρομή, βρίσκονται, σαν να ειπούμε, μέσα στο στόμα μας δυο αντίθετες, δυο διαφορετικές εκφράσεις, και άγωνίζονται, χωρίς έμεις να το ξέρωμε, ποιά από τις δυο να νικήση την άλλη και να ξεστομιστή. Η μια έκφραση είναι εκείνη, που έμεις συνειδητά θέλωμε να ειπούμε, και που ο άκροατής μας περιμένει ν' άκούση, όπως στο παράδειγμα της πρόποσης «να πιούμε στην υγεία του...» ή άλλη έκφραση είναι η μορφή, που άγωνίζεται να πάρη κάποια άπρεπη σκέψη μας, κάποια άσυμβίβαστη επιθυμία, όπως «να γκρεμίσωμε την ευτυχία», που ίσα ίσα, επειδή είναι άπρεπη και άσυμβίβαστη, το ήθικό μας έγω με τη λογοκρισία, που έχει στήσει, την σπρώχνει, την αποδιώχνει έξω από την περιοχῆ της συνειδησης. Χτυπιούνται λοιπόν μέσα μας δυο αντίθετες εκφράσεις, επειδή έχουν συγκρουστή δυο αντίθετοι σκοποί, δυο διαφορετικές προθέσεις μας και άποτέλεσμα τους είναι η γλωσσική παραδρομή.

Συμπέρασμα: Οι γλωσσικές παραδρομές δεν είναι ούτε τυχαίες ούτε άνόητες, παρὰ και δικό τους βαθύ νόημα έχουν και χρεωστούν τη γέννηση τους σε ώριμμένη αίτια. Η ψυχική ενέργεια, που τις προκαλεί δεν είναι παραστρατημένη, παρὰ σκόπιμη μ'ς φαίνεται μόνο λαθιασμένη, επειδή, χωρίς να το ξέρωμε, τροποποιεί σκόπιμα εκείνο, που συνειδητά θέλαμε να ειπούμε. Ωστε οι γλωσσικές παραδρομές είναι σωστά, πραγματικά, τέλεια ψυχικά φαινόμενα με δική τους αίτιολογία και δικό τους νόημα.

Σελίδα 91. «Ένα απόγευμα, μās λέει ο ίδιος ο Freud, πήρα στα χέρια μου την απογευματινή έκδοση κάποιας εφημερίδας, την άνοιξα και βλέπω με μεγάλα στοιχεία την επικεφαλίδα «Der Friede (δηλαδή ή ειρήνη) του Gœtz». Παραξενεύτηκα, κοιτάζω καλύτερα και βλέπω, τι χοντρό λάθος έκαμα στο διάβασμα. Η επικεφαλίδα ήταν απλούστατα «Der Feind (ο έχθρος) εμπρός στο Gœtz».

Σελίδα 92. Κάποιος ξένος στον περίπατό του μέσα στην πόλη, νοιώθει έξαρνα κοιλιακές εννοχλήσεις και θέλει να κάμη τη φυσική του ανάγκη. Κοιτάζοντας λοιπόν δεξιά αριστερά, βλέπει μια μεγάλη επιγραφή, όπου διαβάζει «Klosethaus» (δηλαδή: ΟΟ). «Όσο κι αν ευχαριστήθηκε, παρεξενεύτηκε όχι λίγο. Μά ή ευχαρίστηση αυτή δέ κράτησε πολύ, γιατί άμέσως είδε, πώς στην επιγραφή ήταν γραμμένο: «Korsethaus» (κατάστημα για κορσέδες).

Και τα δύο αυτά παραδιαβάσματα δέν είναι, βέβαια, τυχαία και άνοητα. Στο πρώτο βλέπουμε, πώς για να ξεφύγουμε κάτι δυσάρεστο, όπως π. χ. ή είδηση, πώς ο «έχθρος» έφτασεν εμπρός στο Gœtz, κάνομε λάθος στο διάβασμα και δίνομε την ευκαιρία να ξεσπάση κάποια επιθυμία μας άσυμβίβαστη πρὸς την πραγματικότητα, όπως ήταν στα 1917 ή λαχτάρα για την ειρήνη ενός πατέρα, που είχε δυό του παιδιά στον πόλεμο. Στο δεύτερο πάλι παράδειγμα, στη θέση της άδιαφορης σέ μās επιγραφής «Κατάστημα για κορσέδες», μπαίνει κάτι άλλο, που πολύ μās ενδιαφέρει. Έτσι λοιπόν και τα παραδιαβάσματα είναι πραγματικά ψυχικά φαινόμενα με δικό τους σκοπό και νόημα και γεννιούνται από μια ώρισμένη αίτια, από κάποια δηλαδή επιθυμία μας, που, επειδή θέλει να πραγματοποιηθή, ταράζει τη λειτουργία του ματιού μας και το κάνει να βλέπη όχι ό,τι είναι γραμμένο, παρά εκείνο, που θα θέλαμε εαείς να ήταν γραμμένο.

«Ο κ. Α. αγαπούσε πολύ κάποια κυρία· αυτή όμως δέν αποκρινόταν στην αγάπη του και στο τέλος παντρεύτηκε με τον κ. Β. Μολονότι ο κ. Α. γνώριζε από καιρό τον κ. Β και βρισκόταν μαζί του σέ έμπορική άλληλογραφία, όμως συστηματικά λησμονάει το όνομά του και κάθε φορά, που πρέπει να το γράψη, αναγκάζεται να ρωτήσει τους άλλους, πώς λένε τον κ. Β.»¹⁾

«Ο ψυχολόγος Ε. Jones διηγείται²⁾ ο ίδιος, πώς έγραψε κάποτε ένα γράμμα. Χωρίς να ξέρη γιατί, το λησμονούσε κάμποσες ήμέρες πάνω στο γραφείο του. Έπί τέλος μια μέρα αποφασίζει να το ταχυδρομήση, μά το ταχυδρομείο του το γύρισε πίσω, γιατί είχε λησμονήσει να γράψη τη διεύθυνση. Διορθώνει άμέσως το λάθος του και το ξαναρίχνει στο ταχυδρομείο· μά κι αυτή τη φορά στάθηκε άτυχο το γράμμα· του το γύρισαν πάλι πίσω· είχε λησμονήσει να κολλήση το γραμματόσημο. Παραξενεύτηκε παραπολύ για την επίμονη αυτή λησμοσύνη του· στο τέλος όμως αναγκάστηκε να όμολογήση στον έναντό του, πώς δέν είχε καμιά όρεξη να στείλη αυτό το γράμμα».

Δέ μπορούμε, βέβαια, να υποστηρίξωμε, πώς το φαινόμενο της συστηματικής λησμοσύνης, που βλέπουμε στα δύο αυτά παραδείγματα, είναι αποτέλεσμα τύχης ή άφηρημάδας. Είναι όλοφάνερο, πώς ώρισμένα έλατήρια άντενεργούν συστη-

ματικά, πώς κάποια αντίθετη θέληση άντιστέκεται και έμποδίζει με έπιμονή και το γράμμα να ταχυδρομηθή και το όνομα του κ. Β. να το θυμάται ο κ. Α. Είναι ακόμη όλοφάνερο, πώς την αντίθετη αυτή θέληση, την άντίσταση αυτή την τροφοδοτεί ένα ώρισμένο δυσάρεστο συναίσθημα, μια ώρισμένη άντιπάθεια, που έρχεται σέ σύγκρουση με τη συνειδητή πρόθεση να ταχυδρομηθή π. χ. το γράμμα. Αυτής λοιπόν της σύγκρουσης είναι αποτέλεσμα το φαινόμενο της λησμοσύνης, που μās παρουσιάζεται εδώ πλέρια αίτιολογημένο, σαν ξέσπασμα, σαν άντιστάθμισμα της πιεσμένης άντιπάθειας.

Σελίδα 111. «Έδώ και κάμποσα χρόνια, διηγείται ο κ. Χ. στον ίδιο το Freud, ζούσα με τη γυναίκα μου σέ κάποια ψυχρότητα δέν ήμουνα διόλου ευχαριστημένος από το γάμο μου, μολονότι μέσα μου αναγνώριζα τα θαυμάσια ψυχικά χαρίσματα της γυναίκας μου. Μια μέρα ή γυναίκα μου, γυρίζοντας από κάποιον περίπατο, μου έφερε κάποιο βιβλίο, που τ' άγόρασε έπίτηδες για μένα, επειδή νόμιζε, πώς μ' ενδιαφέρει πολύ. Την ευχαρίστησα θερμά, της υποσχέθηκα, πώς θα διαβάσω το βιβλίο και το άκούμπησα κάπου στο γραφείο μου. Στάθηκε όμως άδύνατο να το ξαναβρω. Μήνες όλόκληρους πολλές φορές έψαξα, αλλά του κάκου. Το βιβλίο σαν να είχε εξαφανιστή από το σπίτι. Άργότερα άρρώστησε βαρεία ή μητέρα μου. Η γυναίκα μου πήγε στο σπίτι της μητέρας μου και παραστάθηκε στην άρρώστεια της με τέτια άφοσίωση και αυτοθυσία, που με συγκίνησε βαθιά. Τότε ένιωσα πόσο την είχα παρεξηγήσει. Ένα βράδυ λοιπόν, έτσι ένθουσιασμένος για τα τόσα λεπτά και ευγενικά συναισθήματα της γυναίκας μου, μόλις μπήκα στο γραφείο μου, άνοιξα, χωρίς και εγώ να ξέρω γιατί, παρά έτσι σαν ύπνωσιμένος, ένα συρτάρι του γραφείου μου και το πρώτο πράμα, που μου χτύπησε στα μάτια, ήταν το δώρο της γυναίκας μου, το χαμένο βιβλίο».

Άς αναλύσωμε κάπως βαθύτερα το παράδειγμα αυτό της λησμοσύνης, για να ιδούμε καλύτερα και το μηχανισμό και το βαθύτερο νόημα της. Για τον ένα ή τον άλλο λόγο, που δέν είναι ακόμη ή κατάλληλη στιγμή να εξετάσωμε, ο κ. Χ. νιώθει μέσα του ψυχρότητα, κάποια άντιπάθεια πρὸς τη γυναίκα του. Η άντιπάθεια του αυτή όμως, έρχεται σέ σύγκρουση από το ένα μέρος με την έχτίμηση, που πρέπει να έχη στη γυναίκα του για τα πολλά της χαρίσματα και από το άλλο μέρος με το συζυγικό του χρέος. Και ή σύγκρουση γίνεται ακόμη σκληρότερη τη στιγμή, που ή γυναίκα του του παρουσιάζει καινούργιο δείγμα της αγάπης της με το δώρο, που του κάνει. Νικάει λοιπόν το συζυγικό χρέος, τα όδυνηρά συναισθήματα της παρεξήγησης και άντιπάθειας άποδιώχνονται από τη συνείδηση του, πιέζονται, και έτσι ο ίδιος λευτερώνεται προσωρινά από την ήθικη ταραχή και δίνει άθόρυμπα την άληθινή ύπόσχεση, πώς θα διαβάση το βιβλίο, που του χάρισε. Μά ή νίκη αυτή είναι φαινομενική. Ο έχθρος δέν παραδόθηκε σύσσωμος, ούτε καταστράφηκε, παρά ύποχώρησε, για να ξαναρχίση τη μυστική του επίθεση. Η άντιπάθεια άποδιωγμένη από τη συνείδηση, σαν άπρεπη και άξιοκατάκριτη, που ήταν, βρίσκει κάποιον πλάγιο τρόπο να έκδικηθή, κάποια έμμεση ίκανοποίηση· δέν αφήνει να πραγματοποιηθή ή ύπόσχεση, που έδωσε ο κ. Χ. στη γυναίκα του, πώς θα διαβάση το βιβλίο, γιατί τον έμποδίζει συστηματικά να θυμηθή, που το έβαλε.

Στο σημείο αυτό, που φτάσαμε, είναι ανάγκη να προσέξωμε κάτι. Η ύπόσχεση, που δίνει ο κ. Χ., είναι άπόδειξη, πώς νίκησε μέσα του το συζυγικό χρέος του και όμως ή ύπόσχεση του αυτή δέν ξεπληρώνεται. Έτσι λοιπόν δέν κλονίζεται

¹⁾ Το παράδειγμα αυτό το πήρα από την «Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση» του Sig. Freud. Γαλλική μετάφραση σελίδα 63.

²⁾ Introduction à la Psychanalyse. Παρίσι, Payot, 1923, σελ. 67.

πάλη ή ήθική του ήρεμία; τί τάχα κέρδισε; Κάτι πολύ σημαντικό, πού τού επιτρέπει νά δικαιολογηθή απέναντι τού έαυτού του, σά νά λέη: «Θέλω νά κρατήσω τό λόγο μου, νά ξεπληρώσω τήν υπόσχεση μου, χάθηκε όμως τό βιβλίό· ψάχνω νά τό βρω, χάλασα τόν κόσμο, μά δέ μπορώ, τί νά κάμω, τί φταίω εγώ;» Γίνεται λοιπόν μέσα του, χωρίς νά τό πάρη είδηση, ένα είδος ύποσυνείδητου συμβιβασμού, ανάμεσα στά δυό αντίθετα συναισθήματα του, ανάμεσα στην αντίπαθεια και στην έχτιμηση, κι έτσι διατηρεί ό κ. Χ. τήν ήθική του ήρεμία και ίσορροπία, έπειδή δικαιολογείται πού δέν βάσταξε τό λόγο του. «Ο ύποσυνείδητος αυτός συμβιβασμός, ή δικαιολόγηση τής διαγωγής μας, τής ενέργειας μας σέ μιá ώρισμένη περίσταση είναι από τά πιό συνηθισμένα έλατήρια στην καθημερινή μας δράση. Και όμως ή έπίσημη ψυχολογία πριν από τήν ψυχανάλυση, τά είχε άφήσει σχεδόν όλότελα άπαρατήρητα.

Μά ας ξαναγυρίσωμε στό παράδειγμα μας. Με τήν άφοσίωση και τήν αυτοθυσία, πού έδειξε η γυναίκα του στη μητέρα του, παρ' όλους τούς λόγους πού είχε νά μήν είναι ευχαριστημένη, πείστηκε πιά ό κ. Χ., πώς είχε παρεξηγήσει τή γυναίκα του. Η αντίπαθεια του λοιπόν αυτή τή φορά δέν πείστηκε στό ύποσυνείδητο, παρ' ύπερηγήθηκε συνειδητά, διαλύθηκε και τότε πραγματικά έλεύθερος μόλις μπήκε στό γραφείο του, βρήκε με τή μεγαλύτερη ευκολία τό δώρο τής γυναίκας του, τό χαμένο βιβλίο.

Βλέπομε λοιπόν και στό παράδειγμα αυτό α) πώς τό παραλέσιμο τού βιβλίου δέν είναι τυχαίο, οΐτε άποτέλεσμα άφηρημάδας, παρ' βαθεία αιτιολογημένο· β) πώς είναι ένα τέλειο ψυχικό φαινόμενο με δικό του νόημα· γ) πώς μάς παρουσιάζει ένα συμβιβασμό ανάμεσα σέ δυό συναισθήματα, πού συγκρούονται και δ) πολύ σπουδαίο, πώς όχι ή τυραννική πίεση, παρ' ή συνειδητή ύπερηγήση ενός δυσάρεστου συναισθήματος μάς έλευθερώνει πραγματικά από όλες τες ένοχλητικές συνέπειες, πού καμιά φορά μπορεί νά γίνουν και παθολογικές. Μά στί πορίσματα αυτά θά ξαναγυρίσω σέ λίγο.

Σελίδα 190. Κάποια κυρία πήγε στη Ρώμη μαζί με τόν κουνιάδο της, περίφημο ζωγράφο. Η Γερμανική παροιμία τής Ρώμης έκαμε θεριμότατη ύποδοξη στό μεγάλο καλλιτέχνη και τού χάρισε για ένθύμιο ένα θαυμάσιο αρχαϊκό χρυσό μετάλλιο. Η κυρία δυσανεκτήθηκε πολύ, άμα είδε, πώς ό κουνιάδος της δέν τίμησε όσο έπρεπε τό δώρο, πού τού έκαναν. Όταν ύστερα από λίγες μέρες γύρισε στην πατρίδα της και άνοιξε τή βαλίτσα της, βρήκε μέσα στα πράγματα της και τό μετάλλιο. Παραξενεύτηκε πολύ, γιατί δέν είχε τήν παραμικρή ιδέα, πώς τό είχε πάρει μαζί της. Γράφει λοιπόν άμέσως στον κουνιάδο της στη Ρώμη νά μήν άνησχη για τό μετάλλιο, γιατί βρέθηκε στα πράγματα της, χωρίς κι αυτή νά ξέρη πώς και τού λέει, πώς θά τού τό στείλη με τό πρώτο ταχυδρομείο. Τήν άλλη μέρα όμως στάθηκε άδύνατο νά βρεθή τό μετάλλιο, σάν νά τό κατάπιε ή γή, κι έτσι δέ μπόρεσε νά ξεπληρώση τήν υπόσχεση της και νά τού τό στείλη.

Και στό παράδειγμα αυτό είναι όλοφάνερη ή νίκη τού ύποσυνείδητου με τή συμβιβαστική λύση, πού δίνει. Η πιεσμένη επιθυμία «καλύτερα νά κρατήσω εγώ τό θαυμάσιο αυτό μετάλλιο, άφού έσένα δέ σου άρέσει και τόσο πολύ» λογικοποιεί με τό χάσιμο τού μετάλλιου τήν άδυναμία τής κυρίας νά ξεπληρώση τήν υπόσχεση της και έτσι τά καταφέρνει άριστοτεχνικά νά βρη κάποια ίκανοποίηση.

Έτσι λοιπόν τό χάσιμο τού μετάλλιου δέν είναι τυχαίο. Και γενικά μπορούμε

νά ειπούμε, πώς χάνομε κάτι «είτε γιατί είναι παλιό και πολυμεταχειρισμένο και θέλομε νά τό αντικαταστήσωμε με κάτι καλύτερο, είτε γιατί για τόν ένα ή τόν άλλο λόγο δέ μάς άρέσει πιά, είτε γιατί τό πρόσωπο, πού μάς τό έδωσε, δέν τό συμπαθούμε, είτε γιατί μάς θυμίζει κάποιο μέρος ή κάποια περίσταση, πού έχουμε λόγους νά τό αντιπαθούμε είτε για νά ξεφύγωμε νά κάμωμε κάτι, πού κατά βάθος μάς δυσαραστεί».¹ Χάνομε λοιπόν κάτι, έπειδή μέσα μας ύπάρχει και ενεργεί, σάν νά ειπούμε, «ή βούληση νά τό χάσωμε».

Κατά τόν ίδιο άπαράλλαχτα τρόπο, όπως τό χάσιμο, πρέπει νά εξηγήσωμε και τά σπασίματα και τά παραπασίματα. Άμα μάς πέφτη ξαφνικά και χωρίς νά τό θέλομε κάτι από τά χέρια μας και σπάξει π. χ. ένα ώραίο ή πολύτιμο βάζο, δώρο ή ένθύμιο από κάπου, ή άμα πιάσωμε άτσαλα κάτι και τό χαλάσωμε, δέ δίνομε καμιά ιδιαίτερη σημασία· μπορεί, βέβαια, νά λυπηθούμε λίγο ή πολύ—μά όχι πάντοτε—δεχόμαστε όμως, πώς δέ φταίμε έμεις, παρ' τό χέρι μας ή τό πόδι μας με τήν άνεπιτήδεια και χοντροκομμένη κίνηση, πού έκαμε. Και όμως, ύστερα από όσα ως τώρα είπαμε, λίγο σάν προσέξωμε, θά ιδούμε, πώς τό σπάσιμο ή τό παραπιάσιμο ήταν σκόπιμο. Κάποιος κρυφός διαλογισμός μας, κάποια μυστική μας επιθυμία βρίσκει τή σχετική ίκανοποίηση της, χωρίς έμεις συνειδητά νά τό θέλομε. Και τά καταφέρνει, αλήθεια, άριστοτεχνικά. Γιατί, παρ' όλη τή φαινομενική άνεπιτηδαιοσύνη μας, φτάνει στό σκοπό με μιá παράξενη άκρίβεια και με τέτια βεβαιότητα, πού μάς θυμίζει τήν επιτηδαιοσύνη, πού ό ύπνωτισμένος έχτελεί τις παραγγελίες τού ύπνωτιστή.² Όστε και τά σπασίματα, καθώς και τό χάσιμο, είναι μιá ύποσυνείδητη διαταραχή κάποιας συνειδητής μας ενέργειας με τό σκοπό νά ίκανοποιηθή κάποια λίγο ή πολύ πιεσμένη επιθυμία μας. Τό πιό χαρακτηριστικό όμως στην περίσταση αυτή είναι, πώς για νά ίκανοποιηθή κάπως τό πιεσμένο συναίσθημα μας κρύβεται κάτω από τήν πρόφαση τής άνεπιτηδαιοσύνης. Μ' άλλα λόγια ξεγελάει τή λογοκρισία, πού έχουμε μέσα μας στήσει, με τήν ευκολοπίστευτη δικαιολογία, πώς δέ φταίμε έμεις, παρ' ή άνεπιτηδαιοσύνη στην κίνηση, πού κάμαμε.

Σελίδα 168. «Ένα βράδυ, διηγείται ό Dr. Hans Sachs, παραβρέθηκα στην ακόλουθη σκηνή. Ήμουνα στό σπίτι ενός συγγενή μου τήν ώρα τού φαγητού. Η γυναίκα του, τρομερά στομαχιασμένη, είχε άυστηρή δίαιτα. Όταν σέρβιραν τό ψητό, ό σύζυγος της τήν παρακάλεσε νά φέρη τή μουστάρδα. Η γυναίκα του σηκώθηκε, έτσι και έτσι δέ μπορούσε νά φάη τίποτε, πήγε στό ντουλάπι τό άνοιξε, πήρε κάτι από μέσα και βάζει επάνω στό τραπέζι εμπρός στον άντρα της... τό μπουκαλάκι με τό γιατρικό για τό στομάχι της. Μολοντί δέν είχε ούτε τήν παραμικρή όμοιότητα τό μπουκαλάκι αυτό με τό μπουκάλι τής μουστάρδας, ή γυναίκα του ούτε πού κατάλαβε διόλου τό λάθος της. Και δέ θά τό καταλάβαινε, αν ό σύζυγός της σκασμένος στα γέλια δέν τήν έκανε νά τό προσέξη».

Σελίδα. 186. Στις θερινές διακοπές ό δάσκαλος τού χωριού πολύ φτωγός μά καλοκαμωμένος, κατόρθωσε με τό επίμονο κόρτε του νά κάμη τήν κόρη ενός πλούσιου πρωτευουσιάνου νά τόν αγαπήση έτσι τρελλά, ώστε νά άναγκάση τούς δικούς της νά παραδεχούν νά τόν πάρη. Μιά μέρα λοιπόν γράφει ό δάσκαλος στον άδελφό του ένα γράμμα, όπου τού έλεγε: «Όραία δέ μπορώ νά ειπώ, μά αξία-

¹ Introduction à la Psychanalyse, σελίδα 89.

² Sig. Freud «Zur Psychopathologie des Alltagslebens», σελίδα 137 και 158.

γάπητη και χαριτωμένη είναι. "Αν όμως στο τέλος αποφασίσω να πάρω γυναίκα μου μιὰ έβραιουπούλα, τί να σοῦ εἰπῶ..." Τὸ γράμμα αὐτὸ φτάνει στὰ χέρια τῆς ἀρρεβωνιαστριάς του, ὁ ἀρρεβώννας χαλάει, ἐνῶ ὁ ἀδελφός του ἔλαβε τὸ φλογερὸ ἐρωτικὸ γράμμα, ποὺ ταυτόχρονα εἶχε γράψει στὴν ἀρρεβωνιαστικιά του. Ἐκαμε ὁ καὶ μένος χωρίς νὰ τὸ καταλάβῃ τὸ λάθος, ποὺ τόσο πολὺ τοῦ στοίχισε, ν' ἀλλάξῃ τὴ διεύθυνση στὰ δύο του γράμματα.

Σελίδα 185. «Σ' ἕναν πελάτη μου, λέει ὁ ἴδιος ὁ Freud, ἀπαγόρευα νὰ ξανατηλεφωνήσῃ στὴν κόρη, ποὺ ἀγαποῦσε, ἐπειδὴ κάθε του συνομιλία θὰ φούντωνε πάλι τὴν ἀγάπη του, ἐνῶ αὐτὸς ἐπιθυμοῦσε νὰ διακόψῃ. Τοῦ σύστησα λοιπὸν νὰ τῆς γράψῃ ἕνα γράμμα, ὅπου νὰ τῆς ἐκθέσῃ τὴν ὀριστικὴν τὴν ἀπόφαση... Στὶς 2 μετὰ τὸ μεσημέρι ἐκεῖ ποὺ ἔγραφε τὸ γράμμα, σταματᾷ μιὰ στιγμὴ τὸ γράψιμο καὶ τρέχει στὸ τηλέφωνο γιὰ νὰ ρωτήσῃ ἐμένα, ἂν τοῦ ἐπιτρέπω νὰ ἀναφέρῃ στὸ γράμμα του καὶ μένα προσωπικά. Δίνει στὴν τηλεφωνήτρια τὸν ἀριθμὸ τοῦ τηλεφώνου καὶ μόλις εἶδε πὼς ἐνώθηκε, ρωτᾷ:

— Παρακαλῶ ὁ γιατρός εἶναι ἐκεῖ; Μπορῶ νὰ τοῦ μιλήσω στὸ τηλέφωνο μιὰ στιγμὴ;

— Καλὲ τί ἔπαθες; Τρελλάθηκες Ἄλφόνσε;

Τί εἶχε συμβῆ; Ἀπλούστατα, ἀντὶ νὰ δώσῃ τὸν ἀριθμὸ τοῦ τηλεφώνου μου, ἔδωσε, χωρίς διόλου νὰ τὸ καταλάβῃ, κατὰ λάθος τὸν ἀριθμὸ τοῦ τηλεφώνου τῆς κόρης, ποὺ ἀγαποῦσε».

Στὰ τρία αὐτὰ καὶ πῶς πολὺ στὰ δύο τελευταῖα παραδείγματα, βλέπομε, πὼς ἔγινε κάποιος μοιραῖος λάθος. Καὶ ὅμως τὸ λάθος αὐτὸ εἶναι φαινομενικόν, γιατί στὴν πραγματικότητα δὲν ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ λάθος, παρὰ μὲ ἕνα τέλειο ψυχικὸ φαινόμενο βαθιὰ αἰτιολογημένο. Καὶ ἡ ἐνέργεια ποὺ ἔγινε, ὅπως τὸ τηλεφώνημα τὸ γράμμα τοῦ δασκάλου, δὲν εἶναι ἀποτυχημένη, οὔτε παραστρατημένη, παρὰ πέρα πέρα σκόπιμη, γιατί μᾶς φανερώνει κάτι, ποὺ ὁ δράστης ἤθελε νὰ ἀποσιωπήσῃ καὶ ποὺ οὔτε κἀν ὑποψιάζεται, πὼς τὸ πρόδωσε. Εἶναι λοιπὸν τὰ λάθη αὐτὰ μηνύματα γιὰ κάτι, ποὺ κρύβομε μέσα μας, ἕνα εἶδος ἀντιστάθμισμα γιὰ κάτι, ποὺ συνειδητὰ θέλαμε νὰ ἀποκρύψωμε καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἀποδιώξαμε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς συνείδησης καὶ μᾶς παρουσιάζονται σὰν μιὰ ἐκδίκηση τοῦ ὑποσυνειδήτου. Γιατὶ μὲ τὰ λάθη αὐτὰ φανερώνεται καὶ ἐκφράζεται κάποιος ἀπρεπὸς διαλογισμὸς, κάποια πιεσμένη καὶ ἀποδιωγμένη ἐπιθυμία μας, ἐπειδὴ ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ μιὰ συνειδητὴ πρόθεση μας.

Τὸ χαρακτηριστικὸ στὴν περίστασι αὐτὴ εἶναι, πὼς γιὰ νὰ ικανοποιηθῇ ἐδῶ ἡ πιεσμένη ἐπιθυμία μας δὲν κρύβεται, ὅπως στὰ σπασίματα ἢ στὸ χάσιμο, πίσω ἀπὸ τὴν πρόφασι τῆς ἀνεπιτηδευσίνης· χρησιμοποιεῖ κάποια ἄλλη τὸ ἴδιο κατάλληλη ἐνέργεια· διαλέγει τὸ λάθος. Διαλέγει δηλαδή, γιὰ νὰ φανερωθῇ, ἕναν μισοκακόμοιρο τρόπο καὶ πετυχαίνει νὰ περάσῃ ἐμπρὸς μας ὀλωσδιόλου ἀπαρατήρητη, χωρίς ἑμεῖς νὰ τὴν πάρωμε εἶδησι καὶ ἔτσι μᾶς φαίνεται ἡ ἐνέργεια μοιραία, ὅπως π.χ. ὁ πελάτης τοῦ Freud, ποὺ, ἐνῶ πιστεύει πὼς τηλεφωνεῖ στὸν γιατρό του, ἀκούει ξαφνικά καὶ ἀναπάντεχα τὴ φωνὴ τῆς κόρης, ποὺ ἀγαποῦσε, γιατί χωρίς νὰ πάρῃ εἶδησι, ὀλωσδιόλου μοιραῖα, εἶχε ἀλλάξῃ τὸν ἀριθμὸ τοῦ τηλεφώνου.

Εἶναι ἀλήθεια, πὼς τὰ παραδείγματα αὐτὰ, ποὺ παράθεσα, τὰ διάλεξα ἐπίτη-

δες καὶ εὐκολονόητα καὶ ἀρκετὰ χτυπητά, ὥστε νὰ πείσουν εὐκόλα τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν ἐρμηνεία, ποὺ τοὺς δίνει ἡ ψυχανάλυση. Μὰ δὲν ἀρνιέμαι, πὼς γιὰ νὰ ἐξηγήσωμε ψυχαναλυτικὰ ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς, κάθε γλωσσικὴ παραδρομὴ, κάθε λάθος στὸ διάβασμα, κάθε λησμοσύνη κτλ., πὼς θὰ βροῦμε πολλὰς φορὰς δυσκολονόητα ἐμπόδια καὶ πὼς καμιά φορὰ, ἴσως μᾶς φανῇ ὄχι μόνο παραξενιὰ, μὰ καὶ ἀπίστευτη ἡ ἐρμηνεία, ποὺ τοὺς δίνει ἡ ψυχανάλυση. Φτάνει νὰ φυλλομετρήσῃ κανεὶς τὴν πλουσιώτατη ψυχαναλυτικὴ βιβλιογραφία, τὴ σχετικὴ μὲ τὸ σημερινὸ μας ζήτημα, γιὰ νὰ μὲ δικαιώσῃ.

Δὲ μποροῦσα ὅμως, παρὰ τέττα εὐκολονόητα παραδείγματα νὰ διαλέξω. Γιατὶ ὁ σκοπὸς μου, θὰ μποροῦσα νὰ εἰπῶ, εἶναι πῶς πολὺ διδαχτικός. Θέλησα μὲ τὴν «Εἰσαγωγή μου» αὐτὴ στὴν ψυχανάλυση νὰ παρουσιάσω, ὅσο μπορῶ εὐκολώτερα καὶ καθαρώτερα τὰ πορίσματα τῆς, ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν παρεξηγηθοῦν καὶ στὸν τόπο μας, ὅπως ἔγινε σ' ἄλλες χώρες, περισσότερο ἀπὸ μᾶς πολιτισμένες, οἱ βασικὲς ἐννοιες, οἱ σπουδαῖες καταχτήσεις καὶ οἱ διάφορες θεωρίες τῆς ψυχανάλυσης.

Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ μεταχειρίστηκα στὴ μελέτη μου αὐτὴ τὴ γενετικὴ μέθοδο. Προτίμησα, ἀντὶ νὰ παραθέσω συστηματικὰ καὶ δογματικὰ καὶ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν τεχνικὴ τῆς ψυχανάλυσης, νὰ παρουσιάσω ἱστορικά, ὅσο μποροῦσα συντομώτερα, πὼς πρωτογεννήθηκε, πὼς προὐδεδεψε καὶ ποιὲς καταχτήσεις ἔκαμε βῆμα βῆμα. Ὁ τρόπος ὅμως αὐτὸς ἔχει καὶ ἕνα σπουδαῖο ἐλάττωμα. Ἐναγκάζομαι κάποτε νὰ ἐπαναλαβαίνω τὰ ἴδια πράγματα, γιατί ἀφήνω νὰ γεννιῶνται ἐμπρὸς μας καὶ ἀνάλογα νὰ διορθώνωνται καὶ νὰ συμπληρώνωνται τὰ πορίσματα, ὅπου κάθε φορὰ καταλήγομε.

Μὰ εἶναι καιρὸς νὰ ξαναγυρίσωμε στὸ θέμα μας καὶ νὰ ἰδοῦμε ποιὰ γενικώτερα συμπεράσματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ μελέτη μας, ἐπάνω στὶς ἀποτυχημένες ἐνέργειες τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια).

**Ὁ λαὸς δὲ μορφώνεται μὲ τὴν καθαρεύουσα.
Ἐκατόχρονο ἄγονο πείραμα τὸ ἀπόδειξε. Ὅσοι
ἐξακολουθοῦν νὰ δίνουν αὐτὴν τὴν ὑπόσχεσι,
κοροϊδεύουν ἀδιάντροπα τὸ ἔθνος των.**

H. G. WELLS

Η ΖΩΗ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΕΝΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ

2

Στά 1880 βρούκομε τὸ Sanderson καθηγητὴ τῆς φυσικῆς στὸ κολλέγιο τοῦ Dulwich. Ἴσως ἀξίζει νὰ ἀφιερῶσω μερικὲς σελίδες γιὰ νὰ ἀναπολήσωμε τὸ ἠθικὸ καὶ διανοητικὸ ἐπίπεδο τῆς Ἀγγλίας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, πὸν ἡ βασίλισσα Βικτώρια γιόρταζε τὸ πρῶτο ἰωβηλαίον της. Ὁ Βρετανικὸς κόσμος θὰ φαινόταν τότε στὸν ἐπιτόλαιον παρατηρητὴ ἀπόλυτα σταθερός. Ἡ Βικτώρια βασίλευε ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια καὶ νόμιζε κανεὶς, πὸς θὰ βασιλεύῃ αἰῶνια. Τὸ οἰκονομικὸ σύστημα τῆς χώρας ἀφῆνε ἀπεριόριστη ἐλευθερία στὶς ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις. Καὶ εἶχαν σωριαστῆ τόσα πλούτη, ὅπου πολὺ λίγοι ὑποπεύανε μέσα σ' αὐτὴ τὴν καλοπέραση, πὸσο τὸ σύστημα τοῦτο ἐξαντιλοῦσε γρήγορα τὸ ἀπόθεμα ἀπὸ τὴν καλὴ θέληση τοῦ προλεταριακοῦ κόσμου.

Ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον ἡ παραγωγή μεγάλωνε, ὁ πληθυσμὸς αὔξαινε, ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις ἐρχόντανε ἢ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ μαζί μ' αὐτὲς ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ ἀνετη ζωὴ.

Βέβαια γινόντανε πάντα πόλεμοι. Μὰ ἦταν ἐν μόνον ἐκστρατεῖες ἀπομακρυσμένες, στὰ σύνορα τῆς ἀπέραντης Βρετανικῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτοὶ κεντροῦζαν καὶ ξυπνοῦσαν τὴν ἐθνικὴν ζωὴν.

Ἔστερα ἀπὸ τὸ πέσιμον τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα κανένας πόλεμος δὲν εἶχε βάλει σὲ κίντηνον τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἀγγλίας. Τὴ φαντασία τῶν ἄγγλων πολιτῶν δὲν εἶχε ταράξει οὔτε ἀπλὴ ἰδέα, πὸς μπορεῖ νὰ προσβληθῇ ἡ γῆ τους καὶ νὰ ταραχτῇ ἡ σιγουρεμένη ἄγγλικὴ ζωὴ.

Ὁ Ράσκιν καὶ ὁ Κάρλαϊλ εἶχαν ἐπικρίνει τὰ ἐγγλέζικα ἰδανικὰ καὶ εἶχαν ἀμφισβητήσῃ τὴν ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ εὐκρίνεια τῆς χώρας των. Μὰ τοὺς θεωροῦσαν γενικά γιὰ παράξενους καὶ ἀκατανόητους γκρινιαῶδες.

Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θρησκεία εἶχε ξεσπάσει. Μὰ γι' αὐτὴ μόνον οἱ διανοούμενοι εἶχαν ἐνδιαφέρο. Ὁ ἐμπορικὸς ἀνταγωνισμὸς μὲ τὶς Ἐνωμένους Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ μὲ μερικὲς χώρες τῆς Εὐρώπης εἶχε ἀρχίσει, μολαυτὰ δὲν ἦταν ἀκόμα παρὰ ἓνα ἐλαφρὸ ρυτίδωμα πάνω στὰ ἦσυχά νερὰ τῆς ἐθνικῆς ἀσφάλειας.

Ἐπῆρχε βέβαια κάποια σοσιαλιστικὴ κίνηση. Ἦταν ὅμως ἀκόμη τότε πολὺ περιορισμένη. Μιὰ κριτικὴ γαλήνια καὶ ἀόριστη ἐνάντια στοὺς βιομηχανοὺς καὶ τοὺς ἐμπόρους, κριτικὴ ἐμπνευσμένη ἀπὸ καλαισθητικὰ καὶ ἀνθρωπιστικὰ συναισθήματα. Οἱ πλούσιοι ἔπαιζαν μὲ τὸ σοσιαλισμὸ αὐτὸ τῆς Βικτωριανῆς ἐποχῆς, ὅπως παίζει κανεὶς μ' ἓνα νεογέννητο τιγρόπουλο.

Τὸ ἐργατικὸ κίνημα περιοριζόταν κι αὐτὸ νὰ ζητᾷ ν' ἀξῆθοῦν λίγο τὰ μεροκάματα καὶ νὰ λιγοστεῖσαν λίγο οἱ ὥρες τῆς δουλειᾶς. Δὲν εἶχε ἀνακαλύψει ἀκόμη τὸ σοσιαλισμὸ.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴ γαλήνη, τὰ ἐπιτόκια ὀλοένα κατέβαιναν καὶ τὸ ἐγγλέζικο κεφάλαιο ἀναζητοῦσε ὀλοένα περισσότερο κύκλους ἐνέργειας στὸ ἐξωτερικὸ, ἔτσι, πὸν ὅλη σχεδὸν ἡ γῆ κατάντησε νὰ εἶναι «φόρου ὑποτελῆς» στὴ Μεγάλῃ Βρετανία. Εἶχε κανεὶς τὴν ἐντύπωση, ὅτι ἡ ἱστορία δὲν εἶχε πιά τίποτε σπουδαῖο νὰ καταγράψῃ ἢ καθημερινὴν ἐφημερίδα μὲ τὰ μικρὰ της νέα ἀναπλήρωνε τὴν ἱστοριογραφία.

Τὸ τραγικὸ καὶ καταστροφικὸ στοιχεῖο εἶχε ὀλοένα χαθῆ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ὅταν ἄκουαν κάποτε νὰ γίνεται λόγος, πὸς πεινᾶνε στὶς Ἰνδίες ἢ πὸς σφάζονται στὴν Κίνα, παρηγοριόντανε λέγοντας, ὅτι οἱ κακόμοιροι αὐτοὶ λαοὶ σιγὰ σιγὰ σβήνουν. Ἄλλως τε τοὺς εἶχαμε στεῖλει κάμποσους ἱεραπόστολους γιὰ τὴν ψυχικὴ τους σωτηρία καὶ στρώναμε κάμποσες σιδηροδρομικὲς γραμμὲς γιὰ νὰ τοὺς «ἐκπολιτίσωμε».

Ἡ Σφίγγα τῆς Βρετανικῆς ζωῆς, πὸν ἀντίκριζεν ὁ Sanderson τὴν ἐποχὴ τοῦ Dulwich, ἦταν μιὰ σφίγγα γλυκεῖα καὶ στρογγυλὴ, μιὰ σφίγγα ἀμοιβοειδῆς, πὸν γυροτυλίγει τὸ θῦμα της καὶ τὸ ρουφάει σιγὰ σιγὰ, δὲν τὸ ξεσκίζει γιὰ νὰ τὸ καταφάγῃ.

Καὶ ὅμως κάτω ἀπὸ τὸ ἥρεμον αὐτὸ ἐξωτερικὸ πολλὰ σαράκια δούλευαν καὶ ἡ καθάρια καὶ ἀτάραχη ὄψη σκέπαζε μιὰ διαφθορά, πὸν ἀπλωνόταν ὀρυκτικὰ Ἡ πίστη, μισὸν αἰῶνα παλιά, πὸν στήριζε τὸ κοινωνικὸ οἰκοδόμημα—γιατὶ τὸ κάτω κάτω κάθε πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ οἰκοδόμημα στηρίζεται σὲ μιὰ πίστη—ἦταν σαρακοφαγωμένη. Ἐθροῦσε καὶ χανόταν.

Ἡ Μεγάλῃ Βρετανία ὑψωνόταν ἀκόμη, δυνατὴ καὶ ἀσειστη, μέσα στὸν κόσμον, γιατί οἱ περισσότεροὶ κρατικοὶ ὑπάλληλοι, βιομηχανοὶ, ἐλεύθεροὶ ἐπαγγελματίες καὶ ἐργάτες, πίστεθαν εὐλικρινά, ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις της ἦταν νόμιμες, οἱ ὑποσχέσεις της ἀληθινές, ἡ θρησκευτικὴ πίστη στὴν ἀξία τοῦ Κράτους ἀσυζήτητη, ἡ οἰκονομικὴ της ζωὴ τίμια, ἡ μοναρχία της ρομαντικὰ ἀξιόπρεπτη, οἱ σχέσεις της μὲ τοὺς ξένους λαοὺς καὶ μὲ τὶς φυλές, πὸν ἦταν ὑπόδουλες στὸ Βρετανικὸ κράτος, ἀληθινὰ καλόβουλες καὶ ἀπόλυτα εὐγενεῖς.

Μέσα στὸ φῶς ὅλης αὐτῆς τῆς βεβαιότητος, ἔκαμαν ὅλοι τὸ καθῆκον τους μὲ ἀπλότητα, μὲ ἀκρίβεια, ἐμποτισμένοι ἀπὸ αὐτοσεβασμὸ καὶ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη. Καὶ ἂν κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὀργανισμοὺς δὲν ἦταν τέλειοι, ὅλος σχεδὸν ὁ κόσμος πίστεθε, ὅτι τραβοῦν πρὸς τὴν τελειότητα.

Ἀπὸ τὰ μέσα ὅμως τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ ἐμπιστοσύνη, πὸν εἶχαν οἱ πλούσιοι Βρεταννοὶ πολῖτες γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀσφάλεια τοῦ κόσμου των, ἀρχίζει νὰ λιώνη σιγὰ σιγὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίμονη κριτικὴ, πὸν τῆς γίνεται. Ἡ κριτικὴ ξεκινώντας ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν διανοουμένων, σκορπιέται ὀλοένα πλατύτερα στὴν κοινὴ συνείδηση.

Ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν κάποιες χρονολογίες ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Sanderson. Γεννήθηκε στὰ 1857, δυὸ χρόνια πρὶν νὰ βγῇ τὸ περίφημον βιβλίον τοῦ Ντάρβιν γιὰ τὴ «Γένεση τῶν εἰδῶν». Στὴν ἐφηβικὴ του ἡλικία ἦταν, πὸν ἔγινε ἡ Νταρβίνα κριτικὴ ἀπάνω στὰ δόγματα τῆς κοινῆς θεολογίας ἢ ἀντιγνωμία ἐπιστήμης καὶ ὀρθοδοξίας ἔφτασε τότε στὸ κορυφώμα της. Ὁ Huxley στὰ 1863 δημοσίεψε ἓνα βιβλίον, πὸν ἦταν κιάλας γιὰ τοὺς θεολόγους ἓνας μπάτσος: «Ἡ θέση τοῦ ἀνθρώ-

που μέσα στη φύση». Ἀλλά στὰ 1871 ὁ Ντάρβιν μὲ τὸ ἔργο του γιὰ τὴν «Καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου» ἐξήγησε καθαρά τὴ νέα του θεωρία γιὰ τὴν καταγωγή τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους.

Ὁ Sanderson ἦταν τότε δεκατεσσάρων ἐτῶν. Ἦταν ἓνα ἔξυπνο παιδί, πολὺ προχωρημένο γιὰ τὴν ἡλικία του. Εἶναι πολὺ πιθανό, πὼς ἐνδιαφέρθηκε ἀπὸ τότε γι' αὐτὲς τὶς συζητήσεις, πὼς ἀγγίζανε δόγματα οὐσιαστικά, ὅπως νόμιζαν τότε, γιὰ τὴν ἀγνή χριστιανικὴ πίστι. Ἦτανε κιόλας σπουδαστής, ὅταν ἔγινε ἡ περίφημη συζήτηση ἀνάμεσα στὸν Huxley ἀπὸ τὴ μιὰ μερτὰ καὶ τὸ Γλάδστωνα καὶ τὸ δοῦκα Νταρζὺλ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀν ἡ κοσμογονικὴ καὶ βιογονικὴ διήγηση, πὼς ὑπάρχει στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς Γένεσης στὴν Παλιὰ Διαθήκη, ἀνιστοιχεῖ ἀληθινὰ μὲ τὴν πραγματικὴ πορεία τῆς ἐξέλιξης καὶ ἀν τὸ θᾶμα, ὅπου πνίγονται οἱ χοῖροι τῶν Γαδαρηνῶν, ἦταν ἡ δίκαιη τιμωρία γιὰ τοὺς χοιροβοσκούς.

Ὁ Sanderson σπούδαζε τότε στὸ Durham καὶ στὸ Cambridge. Ἀνάμεσα σαυτὲς τὶς σφοδρὲς ἀντιμαχίες εἶναι πάρα πολὺ πιθανό, πὼς οἱ θρησκευτικὲς δοξασίες τοῦ νέου ἔπαθαν τότες σημαντικώτατη ἀλλαγὴ. Προσαρμόστηκαν στὶς νέες ὑποθέσεις, πὼς μᾶς ἐξηγοῦν τὴν καταγωγή τῆς ἀνθρωπότητας καὶ στὶς νέες θεωρίες γιὰ τὰ πεπωμένα τοῦ ἀνθρώπου. Τότες ὁ Sanderson ἀποφάσισε νὰ μὴ γίνῃ παπᾶς, ἔμεινε ὅμως ὁπαδὸς τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας. Εἶναι φανερό, πὼς ἔξακολουθοῦσε νὰ βρῖσκη κάποιον νόημα στὴν ἱστορία γιὰ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα καὶ στὸ θεϊκὸ σχέδιο γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητας. Πολλοὶ ἄλλοι σύγχρονοι του, δασκάλου σὰν κι αὐτὸν μὲ πολὺ μέλλον, δὲ μπόρεσαν νὰ κρατήσουν οὔτε αὐτὲς τὶς δοξασίες. Ἀνθρωποὶ σπουδαῖοι, ὅπως ὁ Graham Wallas, στοχάστηκαν, ὅτι ἡ συνειδήσή τους τοὺς ὑποχρέωνε νὰ ἀφήσουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητῆ, ἀν καὶ εἶχαν ἀποφασίσει ν' ἀφιερωθοῦν σ' αὐτό. Ὁ Wallas βρῆκε στὴ Σχολὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας στὴ Λόντρα (London School of Economics) καλὴ ἀπασχόληση γιὰ τὰ ἀξιόλογα χαρίσματα πνευματικῆς ὁδηγητῆ, πὼς εἶχε. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τῶν νέων θεωριῶν χάθηκαν τότε γιὰ τὴν παιδεία.

Παράλληλα μὲ αὐτὴ τὴν κριτικὴ τῶν κοσμογονικῶν καὶ βιογονικῶν θεωριῶν τοῦ χριστιανισμοῦ γινότανε τότε καὶ ἡ κριτικὴ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης.

Ὅταν ὁ Sanderson ἦτανε τεσσάρων χρονῶν βγῆκε τὸ βιβλίο τοῦ Ruskin «Unto this Last». Ἐπειτα ἀπὸ τὰ 1870 ὡς τὸ 1885 βγῆκε ἡ σειρά ἀπὸ τὰ γράμματα μὲ τὸν τίτλο «Fors Clavigera». Λίγο ἀργότερα φάνηκαν τοῦ William Morris τὰ «Γράμματα ἀπὸ πούθενά» καὶ τὸ «Ὀνειρο τοῦ John Bull». Τὰ βιβλία αὐτὰ τὰ θεωροῦσαν τὸν καιρὸ, πὼς σπούδαζεν ὁ Sanderson, γιὰ πολὺ τολμηρὰ καὶ νεωτεριστικά.

Ὁ Marx ἦταν τότε πολὺ λίγο γνωστὸς στὴν Ἀγγλία. Ὁ Γερμανικὸς σοσιαλισμὸς εἶχε πάρει κιόλας πολλὴ δύναμη ἀπὸ τὶς θεωρίες του. Μὰ οἱ ἔγγλεξοὶ δὲν τὸν ἐγνώρισαν πρὶν ἀπὸ τὰ 1890. Ὅταν ὁ Sanderson συζητοῦσε μὲ τοὺς φίλους του στὸ Dulwich, μιλοῦσαν πολὺ περισσότερο γιὰ τὸ ρωμαντικὸ σοσιαλισμὸ τοῦ Ruskin καὶ τοῦ Morris, παρὰ γιὰ τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ τοῦ Marx.

Ἄν καὶ δὲν ἔχομε καμιὰ ἐξακριβωμένη πληροφορία γιὰ τὶς συζητήσεις, πὼς ἔκαμε τότε ὁ νεαρὸς καθηγητῆς, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι κανεὶς σπουδαῖος μάντις γιὰ καταλάβῃ, πὼς ἐκεῖνο, πὼς τὸν ἀπασχολοῦσε πρὸ πάντων, ἦταν ἡ κοι-

νωνικὴ ἀναδιοργάνωση καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ προσαρμοστῇ ἡ θρησκεία στὶς νέες θεωρίες.

Ὁ Sanderson ἦταν γεννημένος δάσκαλος. Ἡ πιὸ φλογερὴ του ἐπιθυμία ἦταν νὰ διδάσκῃ. Δὲν ἔμοιαζε καθόλου μὲ τοὺς δασκάλους ἐκείνους — καὶ εἶναι τόσο πολλοὶ παντοῦ, — πὼς ἀποφάσισαν νὰ γίνουν δασκάλου, ἐπειδὴ δὲ μπόρεσαν νὰ πραγματοποιήσουν ἀνώτερες φιλοδοξίες. Ὅπως ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ μορφωτές, εἶχε τὸ πάθος ὁλοένα νὰ διδάσκεται. Ὁ νοῦς του ἦταν ἀνοιχτὸς σὲ κάθε νέα ἰδέα, σὲ κάθε νέο ἐρεθισμὸ. Δὲν εἶχε μέσα του οὔτε στάλα ἀπὸ τὸ φαρμακερὸ ἐκεῖνο συντηρητικὸ πνεῦμα, πὼς εἶναι γνώρισμα τῶν ἀποτυχημένων ἀνθρώπων.

Ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ὁ νοῦς του διατήρησε τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξελισσεται. Θυμᾶμαι ἀκόμη τὸ ξάφνισμα καὶ τὴ χαρὰ μου, ὅταν στὴν πρώτη μου ἐπίσκεψη στὴν Οὐντλα βρῆκα μέσα στὴ βιβλιοθήκη του — περιμένοντας τὸ διευθυντὴ κοίταζα τὰ βιβλία, — μιὰ σειρά τόμους μὲ τὰ ἔργα τοῦ Nietzsche, (οἱ Ἀγγλοὶ γνώρισαν τὸ Nietzsche τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα), καθὼς καὶ τὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Bertrand Russel καὶ τοῦ Bernard Shaw. Δάσκαλος καὶ νὰ μὴν ἔχη τὴν ἰδέα, πὼς ὁ κόσμος σταμάτησε σ' ἐκεῖνα, πὼς αὐτὸς ἔμαθε στὰ νιάτα του! μοῦ φάνηκε ἀπίστευτο! Καὶ ὅμως ἦταν ἀληθινό! Ὁ Sanderson, ὅταν πεθάνει, ἦταν δέκα καὶ εἴκοσι χρόνια μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του.

Μὰ ἐχτὸς ἀπὸ τὴν πνευματικὴ κίνηση τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, εἶναι χρήσιμο νὰ ἰδοῦμε καὶ πὼς γενικὰ διαμορφώνονταν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο τὰ ἀνθρώπινα πράγματα.

Ὁλοένα πιὸ γοργὲς πολιτικὲς μεταβολὲς καὶ συνάμα πιὸ μεγάλη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς σφαιρας. Ἀπὸ τὰ 1850 ὡς τὰ 1870 οἱ σιδηρόδρομοι καὶ ὁ τηλεγράφος ἀπλώθηκαν στὴ γῆ ἀρκετά. Ἐτσι πῆραν ἀξία μέγιστες περιοχὲς παραγωγικῆς, πὼς ὡς τότες ἔμεναν ἀκαλλιέργητες. Στὴ ναυτιλία ἤρθεν ὁ ἔλικας καὶ ἀντικατάστησε τὶς ρόδες, πὼς εἶχαν τὰ πρῶτα πυρόσκαφα καὶ ἔφερε ἀληθινὴ ἐπανάσταση στὶς θαλασσινὲς μεταφορὲς. Ἡ μηχανικὴ καὶ ἡ γεωργία ὁλοένα γίνονταν τελειότερες.

Ὀνομάζουν ἀκόμη καὶ τώρα «Βικτωριανὴ» αὐτὴ τὴν περίοδο, πὼς ἔγινε τόση πρόοδος σὲ ὅλους τοὺς κλάδους. Μὰ οἱ ἱστορικοὶ τοῦ μέλλοντος, πὼς θὰ καταλαβαίνουν καλύτερα ἀπὸ μᾶς, πόσο ἡ ἀγαθὴ ἐκεῖνη Βικτώρια ἦταν ἀθῶα καὶ ἀνεύθυνη γιὰ κάθε τι, πὼς ἔγινε στὴ σφαῖρα τῶν ἀληθινῶν συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητας, θὰ τὴν ὀνομάσουν χωρὶς ἄλλο «Περίοδο τῶν νέων συγκοινωνιῶν». Τὰ νέα μεταφορικὰ μέσα ἐξαφανίζουν λίγο λίγο τὴν ἀπόσταση. Ὁ ἀνθρώπος καταχτάει τὸ χῶρο. Καὶ ὅσο ἀφανίζονται αἱ ἀποστάσεις, τόσο γίνεται ἀνάγκη νὰ ἀπλώνωνται τὰ σύνορα τῶν κρατῶν. Γίνεται ἀπαραίτητη νέα, ὁλοένα πλατύτερη πολιτικὴ σύνθεση. Τότε βέβαια πολὺ λίγοι κατανοοῦσαν αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, πὼς εἶναι σήμερα φανερὴ σὲ ὅλους. Οὔτε στὶς πολιτικὲς συζητήσεις, οὔτε στὰ βιβλία βρῖσκει κανεὶς σχετικὰ νοήματα πρὶν ἀπὸ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα. Καὶ ἐπειδὴ δὲν καταλάβαιναν τὶς νέες αὐτὲς δυνάμεις, πὼς ἔσπρωχναν τὰ σύνορα τῶν κρατῶν, τὶς ἐντύσανε μὲ φόρμα χυδαία καὶ βλαβερή, στὴν ἀρχὴ μὲ ἓνα συναισθηματικὸ ἐθνικισμὸ, ὕστερα μ' ἓνα ρωμαντικὸ ἱμπεριαλισμὸ.

Ὁ Sanderson, στὴν ἐφηβικὴ του ἡλικία εἶδε πρῶτα πρῶτα νὰ γίνονται μὲ τὰ νέα μέσα συγκοινωνίας πολὺ ἐντονότερες οἱ διαφορὲς τοῦ πολιτισμοῦ, πὼς χώριζαν τὶς Βόρειες ἀπὸ τὶς Νότιες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, ὕστερα ὅμως ἀπὸ τὸν τετράχρονο ἐμφύλιον πόλεμον, διαμορφώθηκε ἡ νέα πλατεῖα καὶ σταθερὴ σύνθεση, πὼς ὀνομάστηκε Ἐνωμέναις Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Σπρωγμένη ἀπὸ τὶς

Ίδιες συνθετικές δυνάμεις ή καταμοιρασμένη Ίταλία βρήκε την ένότητά της. Το έσωτερικό αυτό φούσκωμα, όταν έφτασε στο κορύφωμά του μέσα στα δυο μεγάλα ήπειρωτικά κράτη, Γαλλία και Γερμανία, τὰ έσπρωξε στο Γαλλογερμανικό πόλεμο του 1870.

Και όμως και οι νέες αυτές προσαρμογές δεν ήταν άρκετές. Οι μεγάλοι εξοπλισμοί στη στεριά και θάλασσα μαρτυρούσαν, πώς οι Μεγάλες Δυνάμεις πίεζαν ολοένα πότερο ή μία την άλλη. Όλες ώνειρευόνταν άπλωμα, καμιά δε ζητούσε φιλική συνεργασία και άμοιβαίο περιορισμό. Στη νεανική ηλικία του Sanderson το σημαντικότερο γεγονός ήταν το ανέβασμα της Γερμανίας. Η Γερμανία φτάνει σιγά σιγά στην πρώτη πολιτική και οικονομική θέση. Η γερμανική δραστηριότητα, συγκεντρωμένη στενόχωρα μέσα στα γεωγραφικά της σύνορα, καταγίνεται έντατικά και προοδευτικά με τις επιστήμες και με τις τέχνες. Μά ή όρμη ή του γερμανικού ήμπεριαλισμού, που πνίγεται μέσα στα στενά σύνορα, ξεσπάει σ' έναν άγριο μιλιταρισμό. Από τὰ 1880 ως τὰ 1900 ή Γερμανία και οι Ένωμένες Πολιτείες της Άμερικής φτάνουν να γίνουν οι ρυθμιστές της οικονομικής ζωής όλου του άλλου κόσμου.

Αυτό ήταν ή άφορμή να ξυπνήσουν με άγωνία και άγανάχτηση οι Έγγλέζοι βιομήχανοι — και οι γονείς των παιδιών — και ν' αναγκάσουν τὰ νυσταγμένα σχολεία της Μεγάλης Βρετανίας να αναγνωρίσουν, έστω και άθελα, την άξία των φυσικών επιστημών και των τεχνικών μαθημάτων. Περιορίστηκαν όμως στη μικρή αυτή μεταρρύθμιση. Δεν πήγαν στη βαθύτερη άνάλυση.

Ο νεαρός καθηγητής της φυσικής στο Κολλέγιο του Dulwich, θά συζητούσε βέβαια τόν καιρό εκείνο, όπως όλος ο κόσμος, για την εξέλιξη, για τὸ σοσιαλισμό, για τὰ δικαιώματα της εργασίας, για τή στροφή του βιομηχανικού κόσμου προς τις άρχές του Χριστιανισμού, για την πρόοδο της επιστήμης, για την άνησυχητική αύξηση των στρατιωτικών και ναυτικών εξόδων, όμως έξ άπαντος διατηρούσε στο βάθος της ψυχής του τή φανταχτερή πλάνη μιας άπέραντης καθολικής σταθερότητας του κόσμου. Για να γκρεμιστή και ν' άφανιστή αυτή ή πλανερή πίστη, δε χρειάστηκε μόνο ο φοβερός πόλεμος του 1914 ως τὰ 1918, μά άκόμη και τὰ άποκαλυπτικά έπακόλουθα του.

Οι πληροφορίες, που έχομε για την εργασία του Sanderson τότες, είναι κάπως άντιφατικές. Φαίνεται, πώς για κάποια στιγμή δοκίμασε άρκετές δυσκολίες στο ζήτημα της πειθαρχίας. Θέλοντας να εφαρμόση καινούργιες μέθοδες, αυτές, που άργότερα είχαν τόση έπιτυχία στην Ούντλα, πρόβαινε δοκιμαστικά και σκοντάφτοντας. Μά γενικά ή εργασία του στο Dulwich ήταν καλή. Του δημιούργησε άξιόλογη φήμη. Κι έτσι τὸ Διοικητικό Συμβούλιο της Ούντλας, που ζητούσε άνθρωπο δραστήριο και με δυνατό και σταθερό χαρακτήρα, ίκανό για να συγχρονίση τὸ σχολείο, διώρισε τὸ Sanderson διευθυντή.

(άκολουθεϊ συνέχεια)

Μετάφραση Δ. Γ.

: ΜΙΚΡΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ :

Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ

Η ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Κανείς δε μπορεί ν' άρνηθ ή πώς και ύστερ' από την Έπανάσταση του 1821, στο διάστημα των εκατό χρόνων που μεσολάβησαν, δεν έγιναν στην Ελλάδα κοπιαστικές πνευματικές προσπάθειες σε πολλές και διάφορες κατευθύνσεις: στα νομικά, στην αρχαιολογία, στην ιστορία, στις θετικές επιστήμες πραγματοποιήθηκε παντού από άντρες, που έδειξαν έντονη έγγρατεια και άφοσίωση, ένα έργο σοβαρό, που ίσως δεν ήρθε άκόμα ή κατάλληλη στιγμή για να εκτιμηθ ή με άνάλογη προοπτική στο συνολό του. Τὸ μόνο, που θάχαμε να πούμε τώρα με βεβαιότητα, είναι πώς αυτό τὸ έργο ήταν περισσότερο μια συσσώρευση από γνώσεις και κάθε λογής άλλο πνευματικό υλικό σύμφωνα με έμπνεύσεις τυχαίες ή άνάγκες έπιφανειακές, παρά ένα έργο συστηματικό, όπως θάπαιτούσε μια άνώτερη άνασύνθεση των έθνικών μας αξιών και μια οργανική άναγέννηση από τὰ μέσα προς τὰ έξω.

Άπό την άποψη αυτή στην άρχή μόνο ο Σολωμός, που στέκεται σαν άπομονωμένος πνευματικός γίγαντας άπάνω στα σύνορα των πρώτων δεκαετηρίδων του 19ου αιώνα, μόνο αυτός έδειξε, πώς είχε αντίληψη βαθιά και γόνιμη για την άνάγκη, που βρισκότανε τότε τὸ έθνος να πάρη ριζικές και συνθετικές αποφάσεις και κατευθύνσεις άπάνω στα προβλήματα του μέλλοντος του τή στιγμή, που ίσα ίσα έστρεφε τή γιγάντια στροφή και περνούσε από μια περίοδο σε άλλη.

Στους κατοπινούς χρόνους και άλλοι με στενώτερο θώρακα άγγίξανε τὸ ίδιο πρόβλημα με τή σειρά τους, καθένας και από μια ειδική πλευρά, τή γλωσσική, τή παιδαγωγική, τή έθνική—έννοω τήν προσπάθεια, που έγινε με τους τελευταίους έθνικούς μας πολέμους για να κερδίσωμε πλατύτερα σύνορα, γιατί αυτό κρίθηκε άπαραίτητο προηγούμενο για νάντι-χριστοῦν ύστερα εύκολότερα τὰ έσωτερικά θναγεννητικά προβλήματα του έθνους. Άκόμη τέλος στις μέρες μας τὸ ίδιο πρόβλημα πήρε μια νέα κατεύθυνση με την άνάδειξη της θεωρίας, που λέει, πώς βασική οικονομική και δμαδική άνασύνταξη της άγροτικής, ναυτικής και βιομηχανικής κοινότητας του λαού θά μās εύκολύνη πάρα πολύ να γνωρίσωμε σύντομα και σίγουρα προς ποιές γραμμές πρέπει να οδηγηθ ή ή άναγέννηση.

Έδω όμως δεν πρόκειται να μιλήσωμε παρά για ένα όλως διόλου ειδικό μόνο σημείο από αυτές τις πολύπλοκες παράλληλες ή και συγκρουόμενες προσπάθειες, για τὸν τρόπο δηλαδή, που είδαμε τὸ δημοτικό τραγούδι και τή θέση, που του δώσαμε μέσα στη δυναμική της νέας δράσης.

Τι είναι πραγματικά τὸ δημοτικό τραγούδι και ποιά ή δημιουργική άξία του, ή άνταντακλαστική και άναπλαστική δύναμη του για τὸ μέλλον; Με πολλές μέθοδες θά μπορούσε κανείς να φτάση σε μιάν άπάντηση άπάνω στο έρώτημα αυτό. Ίσως ή όλιγώτερο σαφερή θάταν να προσπαθήση κανείς να χαρακτηρίση τὸ δημοτικό τραγούδι σ' αυτή την ουσία του και στὸν τρόπο του, στους δρους, όπου άνθισε. Ένας παραλληλισμός αυτών των δρων με τους σημερινούς, θά μās εύκολύνη χωρίς άλλο να βγάλωμε συμπεράσματα. Θά προσπαθήσω να κάμω αυτή την εξέταση με τὸν πιό σύντομο τρόπο, που άναγκαστικά γι' αυτό θά είναι και πολύ λίγο άναλυτικός.

**

Ήταν μια στιγμή, μεγάλη άληθινά και τιμητική για μās, που άποβλέψαμε στο δημοτικό τραγούδι, στη διάθεση δηλαδή που τὸ κινεί και ζητήσαμε σαυτό την κεντρική ιδέα, τή ζύμη, τὸ πνευματικό και ψυχικό κύτταρο, που μās ήταν άπαραίτητο για την άναγέννηση.

Είναι όμως βέβαιο, ότι από καιρό έχουμε παρατήσει αυτή την επιχείρηση. Άλλα γιατί; Το δημοτικό τραγούδι, και πρὸ πάντων ἡ μελωδία του χαρακτηρίζεται σήμερα ἀπὸ τοὺς περισσότερους Ἑλληνες κλασιάρικη, μονότονη και ἀπαισιόδοξη. Αὐτὸ εἶναι ἓνα γεγονός. Τί έχουμε νὰ ποῦμε;

Λογικά, ἢ πρέπει νὰ πάρουμε τὸ σημερινὸ κριτήριό μας γιὰ πῶς σίγουρο και νὰ ἀποδώσουμε στὸ δημοτικὸ τραγούδι μιὰ διάθεση ἀρνητικὴ και παθητικὴ μπροστὰ στὴ ζωὴ; ἢ πρέπει νὰ μελετήσουμε τὸ πρᾶμα καλύτερα. Μὴ τυχὸν δηλαδὴ ὑπάρχουν ὠρισμένα αἷτια, πού μᾶς φέρνουν σὲ μιὰν ἀκαταληψία ὡς πρὸς τὸ φαινόμενο, πού ἀποτελεῖ τὸ δημοτικὸ τραγούδι αὐτό. Ἀκαταληψία, πού ἐξ αἰτίας τῆς ἐμποδιζόμεστε νὰ μποῦμε στὸ νόημα του και νὰ λυγίσουμε ἀπάνω στὶς λεπτομέρειες του, σὲ τρόπο, πού παρακολουθώντας το ἔτσι σὲ ὅλη τὴν τροχιά του νὰ νιώσουμε τὴ χαρὰ του, τὴν ποικιλία του και τὴν τόλμη του. Μπορεῖ τὸ φαινόμενο ἐκεῖνο νᾶναι πιά πάρα πολὺ δυσανάλογο μὲ τὴ σοβαρότητα, τὴν λεγόμενη ἐπισημονικότητα ἢ και γενικά μὲ τὸν τρόπο, πού βλέπομε ἑμεῖς τὴ ζωὴ και πού ἴσως δὲ μποροῦμε ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' αὐτὸν χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ ἐξαφανίσουμε αὐτὴ τὴ ἴδια τὴ σημερινή μας ὑπόσταση. Εἶναι πιθανὸ μάλιστα αὐτὴ ἡ τροπὴ νᾶναι σήμερα ἀκόμα και πῶς σύμφωνα μὲ τὸ ζωϊκὸ μας συμφέρο στὴ σημερινὴ στιγμὴ.

Ἐρωτῶ: Ἀληθινὰ μήπως τὸ νὰ νιώσουμε, τὸ νὰ αἰστανθοῦμε δηλαδὴ και νὰ ζήσουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἀποτελεῖ γιὰ μᾶς σήμερα ἓνα φανερὸ κίνδυνο ἡθικοῦ και αἰσθητικοῦ θανάτου; Ἡ ἀκαταληψία του εἶναι ὄρος τῆς ζωῆς μας; Πρόκειται γιὰ ἓναν κεραινὸ τόσο ἔντονου πόνου μαζί και χαρᾶς, ὥστε νὰ μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ δεχτοῦμε ἀπάνω μας τὸ χτύπημά του;

Τοποθετῶ ἔτσι τὸ ζήτημα, ἐπειδὴ μὲ τὰ μάτια μου ἔχω ἴδῃ πρὶν καιρὸ ἓνα πολὺ γερὸ βουνίσιο παλληκάρι, ἀγαθὸ και ἰσορροπημένο ρουμελιώτη, πού, ἀφοῦ σὲ ὦρα φιλικῆς ἐγκάρδιας συγκέντρωσης, τραγούδησε κι ἔκλαψεν, ἐπειτα ξαφνικά στὸ τέλος μὲ πρόσωπο ὀλοδροσο φωτεινὸ χαρούμενο, εἶπε μονολογώντας: «μὲ ζηλεύουν, ἐπειδὴ ἂν και φτωχός, εἶμαι περήφανος· μὰ ἐγὼ εἶμαι ὁ βασιλιάς τοῦ κόσμου! Δὲ θὰ βάλωμε τὸ βούτυρο σὲ τομάρι σκύλινο κι ἐγὼ δὲ σκέφτομαι νὰ γονατίσω σ' αὐτοὺς τοὺς κατατρεμούς, ἔχω τὰ πρόβατα μου, τὰ χέρια μου· θὰ δουλέψω νύχτα μέρα και θᾶμαι ἐλεύτερος, θὰ στέκωμαι ὄρθιος, ἔτσι! ὄρθιος!» Εἶπε αὐτά, ὕψωσε σεμνὰ τὸ ἀνάστημά του, ἐπειτα ἔκατσε κι ἐπῆρε σειρὰ σὲ ἄλλο τραγούδι. Τὸ γεγονός αὐτὸ σὲ μένα τουλάχιστο δείχνει, πὼς ἀπὸ τὸ ἴδιο τραγούδι, πού ἄλλοι τὸ βρίσκουν μελαγχολικὸ ὁ νέος ἐκεῖνος ἀντλήτε περηφάνεια και ἀρχοντικὴ διάθεση, αὐτοεπίγνωση και αὐτοπεποίθηση.

Βλέπει κανεὶς ἐδῶ μιὰ πλέρια διαμετρικὴ ἀντίθεση. Θὰ ἦταν ὁμως ἀδικο νὰ καταδικάσουμε τὸν ἓνα, πού σταματᾶ και πνίγεται στὸ μελαγχολικὸ τόνο τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ ἢ τὸν ἄλλο πού, ἀφοῦ ξεπεράσει τοὺς πένθιμους πρώτους τόνους, δείχνει τὴν ἀντοχὴ ν' ἀνεβῆ ὅλη τὴν κλίμακα τοῦ μεγάλου πάθους και νὰ φτάσει στὴν αἴθρια ἀποκαλυπτικὴ κορυφὴ του. Κάθε ἄτομο και κάθε ἐποχὴ ἔχει τὰ δικαιώματά της, ἔχει ὁποσδήποτε τὸ δικὸ της ὕψος. Δὲν μᾶς μένει παρὰ νὰ νιώσουμε καθαρά αὐτὲς τὶς διαφορὲς και τὶς ἀντιθέσεις.

Ἡ δημοτικὴ μελωδία και τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι χωρὶς ὑπερβολὴ συνθέσεις κατὰ φροντες ἀπὸ πόνου ἀληθινὸ, καταστάλαγμα ἀπὸ τραχύτατες δοκιμασίες, πού ὀλοφάνερα ἔχουν περάσει οἱ πληθυσμοὶ τῆς Ρούμελης, πού δημιούργησαν αὐτὸ τὸ ἔργο. Μὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι στὸ σύνολό του εἶναι ἴσα ἴσα κι ἓνα τρόπαιο νίκης ἐναντίον σ' αὐτὲς τὶς δοκιμασίες. Μιὰ γιγάντια δύναμη, κινεῖται ἄνετα, ρωμαλέα, αὐτοκυρίαρχα, ἀνάμεσα στοὺς στίχους του και στὴ μελωδία του, μιὰ δύναμη, πού μαλακώνει, εὐγενίζει, ἡμερώνει, πλάθει και ἑλληνοποιεῖ—ἴσως πῶς πολὺ ἀπὸ ὅ,τι ἔφτασε νὰ δώσει ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα—και σχεδὸν ἐξαυλώνει τὴν τραχειὰ και βάνουση γνώση τῆς πραγματικότητας, πού μᾶς ἐπιβάλλει ἡ ζωὴ και ἡ μοῖρα μὲ τὴν ἀδικία της και τὴν τυφλότητά της.

Ἐνας ἄλλος λαός, κάτω ἀπὸ παρόμοια πίεση, ἴσως θὰ οὐρλιαζε, δύσκολα ὁμως θάφτανε σὲ τέτοιο τραγούδι, πού χωρὶς νάχη τίποτα ἀπὸ τὶς γύφτικες σπασμωδικότητες τῆς Ἀνατολῆς, τίποτε ἀκόμη ἀπὸ τὴ βαρεὰ ἐπίδειξη δυνάμεις τῆς Δύσης, στέκεται ἀπάνω στὸ αἰσθητικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν πῶς βαθειὰ, τὴν πῶς λεπτή, τὴν πῶς διακριτικὴ ἐπίγνωση τῆς πληρότητας του.

Ὁ Ρουμελιώτης δέχτηκε τὴν πίεση τῆς ζωῆς σιωπηλά, μὰ χωρὶς νὰ τσακιστῆ κι ἀφοῦ μιὰ φορὰ γλύτωσε πέρα ἀπὸ τὴν τρομερὴ ταλάντευση τοῦ πεπρωμένου, στράφηκε πίσω ἀπὸ νίζοντας αὐτὴ τὴ σκληρὴ δοκιμασία ἀπὸ τὸ βουνό του, πού τριγυνοῦσε μονάχος, και μὲ μοναδικὴ ψυχραιμία και μὲ πιερόγλυκο χεῖλι τὴ μελέτησε βαθιὰ και σοβαρά. Καὶ αὐτὴ τὴν ἐντύπωση, πού ἀφήνει ἡ ζωὴ στὶς κρίσιμες στιγμὲς τῆς ἀπάνω στὶς δυνατὲς καρδιές, τὴν ἐκράτησε μὲ σίγουρο χέρι, μὲ τὴν πῶς αὐστηρὴ αἴσθησή τοῦ ἀληθινοῦ και τοῦ περιττοῦ κι ἔπειτα, χύνοντας τὴν στὴ θεῖα μήτρα τῆς ψυχῆς του τῆς θερμῆς και λεπτότατα ἀνθρώπινης και διακριτικῆς αἰσθητικότητας του και ἀποσταλάζοντας τὴν μέσα στὴ διάφανη νόηση του ἔπλασε ἀπ' αὐτὴν λαμπρές, ἄρτιες μορφές και μιὰ ὑπέροχη, καρτερικὴ, ὠραία κι ἐξαιρετικὴ σύνθετη, βαθειὰ, σὰν ποτάμι σιγαλό, βαθὺ και μεγάλο και ὑπέροχη μελωδία και τὴν τραγούδησε στὶς ὥρες τῆς συλλογῆς του, τῆς μοναξιάς και τῆς ἀνάτασης του. Καὶ ἔτσι τὴν κληροδότησε στὶς ἐρχόμενες γενιές σὰν ἓνα ζωογόνο καθαρὸ και σὰ μιὰ ὠραία διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς σκληρότητας τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ παίρνουν θάρρος ἴσα-ἴσα και ν' ἀντρίζονται ἀπ' αὐτὴν και ὄχι γιὰ νὰ μελαγχολοῦν.

Μ' ὄλα αὐτὰ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ γνωματίσει κανεὶς ἂν μποροῦμε και ἂν ἔχουμε κανένα αἰσθητικὸ συμφέρο μὲ τοὺς σημερινούς ὄρους τῆς ζωῆς μας, γιὰ νὰποβλέψουμε σ' ἓνα τόσο ψηλὸ και τόσο δραματικὸ θρίαμβο. Εἴμαστε πάρα πολὺ προφυλακτικὰ βολεμένοι σήμερα και ἡ λύπη ὅσο και ἡ χαρὰ πέρα ἀπὸ τὸ ὄριο τῆς ἀντοχῆς μας, θὰ καταντοῦσε γιὰ μᾶς ἀφανισμός.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι και ἐχτὸς ἀπὸ κείνους, πού δὲ νιώθουν παρὰ μόνο τὴν ἐνοχλητικὴ μουσικὴ μελαγχολία του και μένουν ψυχροὶ μπροστὰ στὶς ὑπερβολικὰ λιτὲς και ἄρτιες πλαστικὲς μορφές του, ἴσως και γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς πῶς δυνατούς, εἶναι προωρισμένο νὰπομείνῃ σὰν ἓνας ἀξεδιάλυτος μαγικὸς κόμπος αἰσθητικός, μιὰ δυσκολοῦπότατη και γιὰ τοῦτο ἄγωνα προσπάθεια ἐπάνω στὴ ζωὴ και γι' αὐτὸ ἄχρηστη στὴν ἀναγέννησή μας. Ἴσως νὰ πέρασε γιὰ πάντα. Ἴσως μάλιστα, ἐπειδὴ στὴν ψυχολογία ὁ χρόνος δὲν μετριέται μὲ τὰ ἡμερολόγια οὔτε ἡ ἀπόσταση μὲ τὰ μέτρα, νὰ εἶναι κάτι πολὺ πῶς περασμένο και πολὺ πῶς ψηλὸ, πολὺ πῶς μακρυνὸ γιὰ μᾶς ἀπὸ ὅσο εἶναι ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα και ἐκεῖνο, πού λέμε καθαρά ἑλληνικὴ παράδοση.

Χρειαζέται ἴσως νὰ τονίσω, ὅτι αὐτὴ ἡ τελευταία παρατήρηση εἶναι κάτι πάρα πάνω ἀπὸ ἓνα ἀπλὸ διαλεκτικὸ διαξιφισμό; Ἄν πρέπει νὰ σταματήσω γιὰ λίγο σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, θὰ ζητοῦσα νὰ προσέξω, ὅτι μέσα στὸ χρονικὸ κύκλο τοῦ ἀρχαίου κόσμου μπορεῖ κανεὶς εὐκόλο νὰ παρακολουθήσῃ τὸ αἰώνιο κοινωνικὸ πρόβλημα σ' ὅλες τὶς μεταπτώσεις του, μελετώντας το ἀπάνω στὴν παλιὰ ἐκείνη κοινωνία ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ, πού ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται ὡς τὴν ὑψηλὴ ἀνθήσῃ της και ὡς τὸν ὕστερο τελικὸ ξεπεσμό της. Στὴν ἐξέλιξη π.χ. τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν μποροῦμε νὰ μελετήσουμε μὲ τὸν πῶς πρότυπο τρόπο τὶς οικονομικὲς, κοινωνικὲς και πολιτικὲς κρίσεις, συνάμα δὲ και τὰ ἀντίστοιχα νομοθετικὰ και ὀργανωτικὰ μέτρα, πού ἀπηχοῦν τὶς βαθύτερες ἀλλαγές, τὸ πὼς δηλαδὴ ἐκεῖνη ἡ κοινωνία πέρασε ἀπὸ τὴν προγεωργικὴ στὴ γεωργικὴ τῆς περιόδου, ἔπειτα στὴ ναυτικὴ, στὴν ἐμπορικὴ και στὴν ἀποικιστικὴ. Ἐπίσης θὰ δοῦμε πὼς παρουσιάστηκαν ἐκεῖ τὰ προβλήματα τῆς πάλης τῶν τάξεων και πὼς ἀντιμετωπίστηκαν, πὼς σχηματίστηκαν τὰ μικρὰ ἐκεῖνα κράτη και πὼς, ἀπὸ ποιὲς ἀνάγκες και μὲ ποιὰ ἰδανικὰ διαμορφώθηκαν τὰ πολιτεύματα τους και πὼς αὐτὰ περάσανε ἀπὸ τοὺς τύπους τοὺς πῶς ὀλιγαρχικούς ὡς τοὺς πῶς δημοκρατικούς. Κι ἔπειτα θὰ δοῦμε και γενικώτερα, παρακολουθώντας τὴν ἐξέλιξη μὲ τὴν πῶς αὐστηρὴ ἀναλυτικὴ μέθοδο, πὼς οἱ ἀρχαῖοι πολῖτες συνειδητοποίησαν τὸν πῶς ὑψηλὸ και πῶς ἰσορροπὸ ἀνθρωπισμὸ, πού δημιούργησε ὁποδῆποτε τὸ ἀστικὸ καθεστὼς και πού συνοδικὰ γνώρισε ἡ ἱστορία. Ἀντίθετα οἱ γενιές τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, πού εἶχαν βγῆ στὸ κλαρί, ἔδρασαν μέσα σὲ μιὰ διαλυτικὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ κοινωνικὴ οικονομικὴ και πολιτικὴ ἀποψη και ὁ ἀνθρωπισμὸς των, ἂν και πραγματικὰ ἀνώτερος, παρουσιάζεται ὁμως σὰν ἓνα φαινόμενο ὑπερβολικὰ κουραστικὸ και περίπλοκο μ' ἐκεῖνη δὲ τὴν τόσο ἀτόφια ἀπλότητά του. Ἐνα φαινόμενο, πού εἶτε συνθετικὰ εἶτε ἀναλυτικὰ τὸ θεωρήσῃ κανεὶς, καταντᾶ σχεδὸν ἀπλησίαστο και γι' αὐτὸ ἄχρηστο στὴν προσπάθεια γιὰ νὰ παιδαγωγίσωμε

και μορφώσωμε τὸ ἄτομο καὶ τὴν κοινωνία. Ἐνῶ, ἂν προσέξωμε τὴ σημερινή κοινωνική κίνηση μέσα στὶς χωρικές κοινότητες μας κι ἀκόμα καὶ στὶς περισσότερες ἐπαρχιακές μισογεωργικές κωμοπόλεις μας, ὅπως π.χ. εἶναι τὰ Μέγαρα, ἡ Ἐπανωμή, ἡ Ἀμφισσα, ἡ Λειβαδειά, τὸ Κιλκίς, ἡ Φλώρινα, καθὼς καὶ σὲ ὅλες τὶς κοινότητες τῆς Τουρκοκρατίας, θὰ δοῦμε κι ἐδῶ νὰ ξαναπαρουσιάζονται τὰ ἴδια παλιὰ ἐκεῖνα προβλήματα, καὶ θὰ βροῦμε πολὺ εὐκόλα μιὰν δλοζώντανη παράλληλη γραμμὴ ἐξέλιξης ἀνάμεσα στὶς νεώτερες κοινότητες καὶ στὶς ἀρχαίες πολιτείες καὶ θάχουμε ἔτσι μπρὸς μας ἓνα πλατύτατο καὶ μοναδικὰ πραχτικὸ ἐπίπεδο γιὰ σύγκριση καὶ παραδειγματισμό.

Βέβαια ἐννοεῖ κανεὶς, πὼς, ὅταν μιῶν γιὰ τὴ σημασία, πού ἔχει τὸ φαινόμενο τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ μας γιὰ τὸ σημερινό, δὲν ἔχω στὸ νοῦ μου κατὰ τὸν τρόπο τῶν σχολαστικῶν τὴ μνημονική ὑποδούλωση μας στὶς αἰσθητικές καὶ ἰδεατὲς φόρμες, πού οἱ πρόγονοι μας πλάσανε, μὰ τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς, τὴ συνείδηση τῆς πείθαρχίας καὶ τὸν ὀργανικὸ ρυθμὸ, πού εἶναι εὐκόλο νὰ παρακολουθήσωμε μέσα στὴν παράδοση τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καὶ μάλιστα τῆς ἐποχῆς, πού προηγήθηκε ἀπ' αὐτὴν καὶ πού ἀποτελέσει ἓνα τεράστιο κύκλο ἀπὸ κοινωνικὲς ζυμώσεις, τὶς πιὸ φυσιολογικὲς καὶ πιὸ γόνιμες, ἀπ' ὅσες ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Καὶ τὴ βυζαντινὴ περίοδο πρέπει νὰ τὴν προσέξωμε μὲ μεγάλη δξύτητα, μὰ ἀπὸ πλευρὲς ὀλότελα διαφορετικὲς, πού εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ θέμα μας. Σημειῶνω μόνο, πὼς τὸ βυζαντινὸ καθεστῶς, ὅπου ἡ μέση ἐλεύτερη χωρική τάξη εἶχεν ἐξαφανιστῆ—σάν κάτι παρόμοιο μὲ τὴν ἀκρότατη κεφαλαιοκρατικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀστισμοῦ, ὅταν οἱ μικροαστοὶ καταπίνονται στὴ θάλασσα τῶν προλεταρίων—δὲν ἔμοιαζε καθόλου οὔτε μὲ τὸ ἀρχαίο, πού ἄνθισε ὁ κλασικὸς πολιτισμός, οὔτε καὶ μὲ τὴ σημερινὴ τάξη τῶν πραγμάτων, πού ἐπικρατεῖ στὴν Ἑλλάδα.

Καὶ σημειῶνω τέλος ἀνακεφαλαιωτικά, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παράδοση ἢ πραγματικὴ—ὄχι δηλαδὴ ἢ γραμματικὴ, μὰ ἡ οὐσιαστικὴ—ἐνῶ ἀπὸ ἄποψη πλαστικὴ εἶναι πιὸ πολὺ ἴσως ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι σταθερὰ διαμορφωμένη καὶ πειθαρχημένη, εἶναι ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενὸ τῆς λιγώτερο λεπτὴ ἀπὸ κείνο, λιγώτερο μουσικὴ, ὑλικώτερον, ἀδρότερον καὶ πραχτικώτερον, πρὸ πάντων εἶναι κοινωνικώτερον, ὀμαδικώτερον, εἶναι μὲ μιὰ λέξη τέτοια, πού μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐξαιρετικὰ ὀφέλιμη γιὰ ἓνα λαό, σάν τὸ δικό μας, πού ἔχει ἀνάγκη, ἀφοῦ ἡσυχάση κάπως τὴν εὐαισθησία του καὶ περιορίσῃ τὴν φαντασία του καὶ γιατρευτῆ ἀπὸ τοὺς ἐλώδεις του, νὰ πειθαρχήσῃ ὅσο μπορεῖ περισσότερο καιρὸ στὶς ὑλικώτερες ἀνάγκες τῆς σωματικῆς καὶ τεχνικῆς του διαμόρφωσης καὶ ἀνάπτυξης. Αὐτὸ θὰ τὸν κάμῃ εὐρωστότερον καὶ πιὸ ἱκανὸ γιὰ νὰ στραφῇ ἀργότερον μὲ τὸν καιρὸ σὲ θέματα ὑψηλότερα καὶ νὰ ξαναγυρίσῃ, ἀπολυτρωμένος ἀπὸ τὶς ἀπειρες ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς πιέσεις, πού τὸν πνίγουν σήμερον, μὲ δύναμη μεγαλύτερη στὴν ἀνώτερη διάθεση τοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδι, τοῦ ὑπερτατοῦ αὐτοῦ ἑλληνικοῦ φαινομένου.

Μόνο ὅποιος εἶναι πραγματικὰ πλούσιος ἀπὸ τὴ φύση καὶ δυναμωμένος ἀπὸ ἔντονον πειθαρχικὸ ρυθμὸ ζωῆς μπορεῖ νὰ καταπιαστῆ ἓναν ἀγῶνα σ' ἐπίπεδο ἀνώτερον καὶ νὰ νικήσῃ στὴ μεγάλη κρίση, πού προκαλεῖ ἡ ἀντρίκια δύναμη καὶ ὁ πόνος, ἢ ἀξίωση τῆς ἀρετῆς καὶ ἡ σκληρότητα τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ τρυγήσῃ ἐκεῖ δλοζώντανη τὴν ἀνώτερη αἰσθητικὴ πείρα καὶ τὸν καρπὸ τῶν λιτῶν καὶ ὀραίων ἔργων, πού δὲν ὀριμάζουν παρὰ μόνο πολὺ ἀργὰ καὶ μέσα σὲ σπάνιους ὀρους, ἐξαιρετικὰ εὐνοημένους ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πεπρωμένο.

⊞ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ ⊞

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

JOHN DEWEY: Τὰ σχολεῖα τῆς ἐργασίας. Μετάφρασις Μ. Γ. Μιχαηλίδη δ. φ. πρῶν Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Σμύρνης. Ἀθῆναι, 1924, Ἐκδοτικὴ Ἐταιρία «Ἀθηνᾶ» Α. Ι. Ράλλης καὶ Σ^α. Σελίδες 205.

Ὁ John Dewey, ὁ κορυφαῖος Ἀμερικανὸς παιδαγωγός, ὁ βαθυστόχαστος ἐρευνητὴς τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ πρωταθλητῆς στὴν παγκόσμια σύγχρονη ἐκπαιδευτικὴ κίνηση, εἶναι γνωστὸς στὸν τόπο μας καὶ ἀπὸ τοῦτο του τὸ ἔργο καὶ ἀπὸ τὸ πολὺ βαθύτερον, ριζοσπαστικώτερον καὶ φιλοσοφικώτερον σύγγραμμα του «Τὸ Σχολεῖο καὶ τὸ Παιδί», πού μετάφρασε ὁ κ. Κ. Δ. Σωτηρίου.

Ὅποιος θέλει νὰ ἰδῇ ὀλοκληρωτικὰ καὶ τὶς φιλοσοφικὲς ἰδέες τοῦ John Dewey καὶ τὸ παιδαγωγικὸν τοῦ σόφτημα καὶ ὀλη του τὴ δράση, τὸν παραλέμπω στὴν «Ἐἰσαγωγή» στὸ «Σχολεῖο καὶ Παιδί», γραμμὴν μὲ ἀξιοζήλευτη σαφήνεια ἀπὸ τὸν καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης, Ed. Claparède. Ἐκεῖ θὰ ἰδῇ ἐπάνω σὲ ποιὲς ἀκλόνητες ἀρχὲς θεμελιώνει τὴν παιδαγωγικὴν του. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ Dewey σ' ὀλη του τὴ δράση, καὶ στὴ θεωρητικὴ καὶ στὴν πραχτικὴ, εἶναι ἡ βαθειὰ του πεποίθηση, πὼς ἡ παιδαγωγικὴ ἔχει χρέος ν' ἀλλάξῃ τὸ δρόμον της καὶ νὰ βάλῃ γιὰ κέντρο της τὸ Παιδί. Καὶ Παιδί δὲ θὰ εἴπῃ ἓνα πλάσμα παθητικόν, χωρὶς δικὴν του βούληση, ἔτεροκίνητον, χωρὶς δικὴν του πρωτοβουλία, σκλάβον στὸ βιβλίον, στὸ θρανίον, στὸ δάσκαλον, προωρισμένον νὰ δέχεται παθητικὰ τὴ μάθησιν, πού ἐμεῖς οἱ ἐνήλικον θέλομε νὰ τοῦ παραχῶσωμε στὸ κεφάλι του, ὅσο κι ἂν ἡ μάθησιν αὐτὴ παραδεχτοῦμε γιὰ μιὰ στιγμὴν, πὼς εἶναι ὀφέλιμη. Οὔτε τὸ σχολεῖον ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι κάποια ἀπόμωρη καὶ ἀπόκοσμη γωνία, μακριὰ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν παιδικὴν δράσιν. Τὸ σημερινόν σχολεῖον, μᾶς λέει, ἐνδιαφέρεται καὶ εὐκολύνει τὸ δάσκαλον καὶ δὲ νοιάζεται διόλου γιὰ τὴν πλέρια φυσιολογικὴ βλάστησιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς· δὲν κάνει τὸ παιδί ἱκανόν νὰ δημιουργήσῃ καὶ, τὸ χειρότερον, μὲ τὴν παθητικὴν μάθησιν καὶ τὴν παθητικὴν πειθαρχία, νεκρώνει τὴν παιδικὴν ζωὴν καὶ σκοτώνει τὴ δημιουργικὴν τῆς ἐνεργητικότηταν. Ἀπεναντίας τὸ παιδί εἶναι ἓνας ξεχωριστὸς ζωντανὸς ὀργανισμὸς καὶ ὄχι ἓνας μικροενήλικος, ἔχει δικῆς του ἀνάγκες, δικὰ του καὶ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ ὀργανα καὶ δικόν του σκοπόν. Καὶ τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ εἶναι ὁ τόπος ἐκεῖνος, ὅπου τὸ παιδί νὰ βρῖσκῃ ὀλους τοὺς εὐνοϊκοὺς ὀρους γιὰ νὰ ἀνατραφῆ μόνον του ἀπὸ μέσα του, γιὰ νὰ αὐτοδιδασκῆ, γιὰ νὰ αὐτοεξελεχτῆ μέσα σὲ συνθήκες ἀληθινῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ πραγματικῆς αὐθόρμητης δράσης.

«Νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ;—Βεβαίῶτατα μὰ πρῶτα νὰ ζήσουν καὶ νὰ μάθουν μέσα στὴ ζωὴν καὶ μὲ τὴ ζωὴ».

Ἐτσι λοιπὸν τὸ σχολεῖον, γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ πραγματικὰ καὶ τὴ σωματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὶς ψυχικὲς λειτουργίας καὶ ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὸ κάμῃ ἱκανόν νὰ ζήσῃ στὴ σημερινὴ Κοινωνία πρέπει νὰ στηρικτῆ ἐπάνω στὶς δυὸ γνωστῆς καὶ σὲ μᾶς τουλάχιστον θεωρητικὰ ἀρχὲς, στὴν αὐτοδιοίκησιν καὶ στὴν ἄμεσιν, προσωπικὴν δράσιν τοῦ παιδιοῦ. Γιατὶ τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθῃ μὲ τὴν πράξιν καὶ μόνον μὲ τὴν πράξιν καὶ νὰ συνηθίσῃ νὰ κινῆται μέσα σὲ ἐλεύθερον κοινωνικὴν ζωὴν.

«Τὸ σημερινόν σχολεῖον μὲ τὴν παθητικὴν πειθαρχία πού ἐπιβάλλει στὸ παιδί, μὲ τὴν ἀπαίτησιν νὰ κἀνῃ τὸ παιδί κάτι, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ κάποιος ἀνώτερος τὸ διατάζει, ἀρμόζει γιὰ μιὰ κοινωνία, πού θὰ ζοῦσε κάτω ἀπὸ τὸν τυραννικώτερον ἀπολυταρχισμόν. Στὴ Δημοκρατία ὀμως, ὅπου τὴν εὐθύνην γιὰ τὴν ἄρμονικὴν λειτουργία καὶ τὴν εὐτυχία τῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ τὴν συμμαρίζωνται ὀλοι οἱ πολῖτες, ἢ ἀγωγήν πρέπει νὰ στηρίζεται ὄχι στὴν τυφλὴ ὑπακοήν, παρὰ ἐπάνω στὴν ἐμπιστοσύνην καὶ στὴν ἐλεύθερον ἐσωτερικὴν ἀνάπτυξιν, μ' ἄλλα λόγια τὴν αὐτοδιοίκησιν τοῦ παιδιοῦ μὲ τὶς σχολικὲς κοινότητες».

Αὐτῆς τῆς γενικῆς ἀρχῆς τὶς βλέπομε μέσα σ' ὀλες τὶς σελίδες τοῦ βιβλίου. «Τὰ σχολεῖα

της εργασίας». Ο τρόπος όμως, πού μεταχειρίζεται ο Dewey στο έργο του αυτό για να μάς παρουσιάσει είναι πολύ, παραπολύ ενδιαφερτικός και ιδιαίτερα για τον Έλληνα δάσκαλο και πιστεύω, πώς αν το βιβλίο αυτό διαβαστή με όση προσοχή πρέπει, θα βοηθήσει και το ελληνικό σχολείο, το τόσο καθυστερημένο, να αναμορφωθεί και να συγχρονιστεί.

Ο Dewey στα «Σχολεία της εργασίας» δέ μάς αναπτύσσει θεωρητικά την αρχή της εργασίας και της αυτοδιοίκησης στα σχολεία, παρά μάς περιγράφει με ζηλευτή χαρά, αριστοτεχνικά, τέτοιου είδους σχολεία στην Αμερική ιδρυμένα από φωτεινούς και ζωντανούς δασκάλους, και έτσι μάς αποδεικνύει πειραματικά «πού καταλήγουν οι θεωρίες αυτές, άμα εφαρμοστούν στην πράξη». Μάς φέρνει δηλαδή πρότυπα παραδείγματα παρμένα «από τη ζωντανή πραγματικότητα» για να μάς πείσει όχι μόνο, πώς μπορεί να εφαρμοσθή ή αρχή της εργασίας και της αυτοδιοίκησης, μα και το σπουδαιότερο πώς τα αποτελέσματα της εφαρμογής τους είναι τόσο ωφέλιμα και πρέπει να κάμουν τον κάθε δάσκαλο να ένθουσιασθή. Άς φυλλομετρήσει μόνο το 4ο κεφάλαιο «ή μεταρρύθμιση του προγράμματος»· θα ιδη έπάνω σε ζωντανά παραδείγματα, πόσο το έργο του σχολείου σήμερα είναι βλαβερό στο παιδί, θέ νοιώσει τη βαθιά του ευθύνη, και είμαι βέβαιος, πώς θ' αποφασίσει και ο ίδιος να αποτινάξει τον άγονο και ψυχοφθόρο σχολαστικισμό και θά προσπαθήσει να συγχρονιστή κι αυτός με τις απαιτήσεις της σύγχρονης παιδαγωγικής.

Η μετάφραση του βιβλίου έχει γίνει στην καθαρεύουσα. Κάπως βιαστική, με κάποια δόση ασάφειας γίνεται άφορη να μη διαβάζεται το βιβλίο τόσο ευχάριστα, όσο έπρεπε. Και είναι κρίμα. Γιατί ο κ. Μιχαηλίδης μάς απόδειξε με τη μετάφραση του έργου του W. Stark «Τά προβλήματα του Δασκάλου» πώς έχει την ικανότητα να μεταγλωττίσει στην ελληνική ξένα έργα. Να φταίη άραγε μόνο ή καθαρεύουσα;

K. N.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

ROB. WILBRANDT *Die Entwicklungslinie des Sozialismus (Η εξέλιξη του σοσιαλισμού)*. (Sammlung Wissenschaft und Bildung) Quelle und Meyer, Leipzig, 1925 σελ. 148.

Ύστερα από τις τελευταίες του μελέτες, πού δημοσίευσε στα 1918 για τα έκατόχρονα του Marx (Sozialismus, Sozialisierung, Kritik des Marxismus) ο γνωστός μαρξιστής Κοινωνιολόγος και Οικονομολόγος του Tübingen άσχολείται και πάλι στη νέα μελέτη του με το πρόβλημα του Σοσιαλισμού.

Στά δυό πρώτα εισαγωγικά κεφάλαια του έργου του μάς δείχνει ο συγγραφέας, ότι ο Σοσιαλισμός σά μιά νεότερη εμφάνιση, όπως τον καταλαβαίνει αυτός, πρέπει να θεωρηται άποτέλεσμα κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων, καθώς το ίδιο συμβαίνει και για την ιδέα της Κοινοκτημοσύνης και αυτήν άκόμη την ιδέα της *ομαδικής Οικονομίας*. Ύστερα χωρίζει το ρεαλιστικό έπιστημονικό Σοσιαλισμό από τον ουτοπιστικό, το Σοσιαλισμό των ονείρων. Τη διάκριση αυτή τη βγάζει από τα έργα του Marx και του Engels. Τον Μαρξιστικό, τον θεωρεί συνέπεια μιανής πλευράς του έπιστημονικού Σοσιαλισμού (Μαρξισμού), μόλο πού αναγκάστηκε να παραιτηθή από το να πραγματώσει το αρχικό οικονομικό πρόγραμμα του. (σ. 41-45). Ύστερα εκθέτει ο W. σύντομα, μα πολν καθαρά τις θεωρίες του Marx (σ. 55-66), πού κατά τη γνώμη του ύστερουν σε άρχιτεχτονική. Έξετάζει διεξοδικά τον οικονομικό-πρακτικό Σοσιαλισμό, πού αναπτύχθηκε από τους *Σκαπανείς της Ροχδάλης*· ίσαμε τους σημερινούς συνεταιρισμούς. (σ. 66-104). Έρευνάει άκόμη το πρόβλημα της *κοινωνικοποίησης* (Sozialisierung), ως προς τη δυνατότητα, τά όρια και τις προϋποθέσεις για την πραγματοποίησή της.

Το τέλος της μελέτης μάς δίνει μιά συγκεκριμένη έκθεση για τη σημασία του σοσιαλισμού στις διάφορες άποψεις του, πολιτική, οικονομική, εθνική, θρησκευτική, ήθικη (Kautzky, Lang, Cohen, Vorländer) Όλόκληρο το σύγγραμμα δείχνει πώς ο συγγραφέας είναι σοσιαλιστής χωρίς να άνήκει σε καμιά πολιτική όργάνωση και αυτό αποτελεί τη σοβαρότερη έγγύηση για το άπροκατάληπτο στις γνώμες του και την αντικειμενικότητα στις κρίσεις του.

Π. Ζήσης

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Aléxis Kivi. Les sept frèrres. (Άλ. Κίβι. Τά έφτά άδέρφια). Trad. Louis Perret. Librairie Stock, Paris.

Ένα δυνατόν άερα υγείας και καλωσύνης μάς φέρνουν από τη Φιλαντία τά «Έφτά άδέρφια» του Άλεξίς Κίβι. Είναι ή άπλή και ήρωική ιστορία, γραμμένη με κέφι κι άγάπη, έφτά παληκαριών της Γιούκολας, πού ζούνε δέκα χρόνια μέσα στα δάση και στα έλη μαζί με τις άρκουδες και τους λύκους, μακριά από νόμους κι άνθρώπους. Τά ίδια τ' άδέρφια δέν είναι λιγώτερο θεριά στη σωματική γερωσύνη και στην παληκαριά. Χωριάτης ο Κίβι (το άληθινό του όνομα Άλεξίς Στένβαλ) γιος άλκολικού πατέρα και μάνας θρησκοόληπτης, έζησε, σκέφτηκε κι έγραψε σά χωριάτης. Έτσι μάς έδωκε σε μεγαλόπρεπες τοιχογραφίες, σε πλάτος έπικό, τους άγροίκους χωριάτες του έσωτερικού της Φιλαντίας τέτοιους, πού είναι: «γεροί σάν άμόνια, άγράμματοι, δεισιδαίμονες, μπεκοήδες, καυγατζήδες, δύσπιστοι, αλλά καλές και τίμιες καρδιές στο βάθος. Τά έφτά άδέρφια άνάβουν εύκολο σάν πελεκούδια, πέφτουν σά βράχοι άπάνου στον αντίπαλο, όμως κλαίνε σάν παιδιά με το παραμικρό και φοβούνται το Θεό και τη μέλλουσα κρίση. «Κλαίω και δείχνω τη γροθιά μου.» Ο Κίβι λοιπόν «νατουραλιστής πρό του νατουραλισμού» δέν έγραψε την ιστορία έφτά... πνευμάτων ή ψυχών, αλλά έφτά τυφλών ένστίχτων, έφτά σκοτεινών στοιχείων της Φύσης σ' όλο τους τον άυτοματισμό και την έλευθερία. Η τόλμη του Κίβι να πη την άλήθεια για τους συμπατριώτες του καθώς κι ή ασέβεια του να γράψει στη *λαϊκή γλώσσα* έρέθηκε ενάντια του τους άκαδημαϊκούς της έποχής του, (κάθε έποχής!) και θεωρήθηκε έχθρός της Πατρίδας και της Τέχνης. Ένας μάλιστα καθηγητής του Πανεπιστήμιου του Έλσιγγφορς κατάφερε να έμποδίσει την κυκλοφορία των «Έφτά Άδερφιών» με κείνη τη στενοκεφαλιά και το μίσος των σπουδαίων κυριών, πού έχουν ύψηλήν έννοιαν του «Ωραίου» και τους πιάνει λύσσα, όταν ή άβίαστη και πηγαία ποίηση, όταν ή ολοζώντανη άλήθεια έκφρασμένη από μιá μεγάλη καρδιά, έρχεται να δώσει μιá δυνατή γροθιά στο γραφείο τους και να τινάξει στον άερα μελανοδοχεία. πέννες, άποτσιγάρα και ιδεαλιστικά παλιόχαρτα.

Ο Κίβι έσβησε σχεδόν άγνωστος στην ίδια του πατρίδα. Και τώρα μόλις βλέπουμε, πώς είχε περάσει άνάμεσα τους μιá μεγαλοφυΐα, μιá εθνική τους δόξα. Ο Κίβι, πού γεννήθηκε στα 1834 και πέθανε σχεδόν νέος, μόλις 38 χρονώ, στα 1872, είναι ένας από τους μεγαλύτερους συγγραφείς του 19ου αιώνα, πού πολλοί χωρίς υπερβολή βάζουνε στην ίδια γραμμή με το Θεοβάλτη, το Ραμπελαί και το Λανιήλ Φόε. Η άποτυχία των «Έφτά Άδερφιών» κλόνησε τελειωτικά την υγεία του, πού δέν ήτανε και περίφημη. Φτωχός, μποέμ, πεινασμένος άρρωστος πέθανε σάν ο τελευταίος των ανθρώπων, αυτός, πού ήτανε ο πρώτος της φυλής του, πού θέλησε ν' αναγεννήσει τη φυλή του.

Άλλά ποιά είναι ή άνώτερη άνάγκη, πού κάνει τά έφτά άδέρφια να φύγουνε στην έρημιά; Ούτε ή ρομαντική άγάπη των περιπετειών, —αίτια καθαρά φιλολογική— ούτε ή ρομαντική άγάπη της έλευθερίας στα όρη και στα δάση, όπως συμβαίνει με τους ήρωες της λαϊκής μυθολογίας και με τους κλέφτες, —αίτια άκόμη φιλολογικώτερη. Φεύγουν στην έρημιά τά έφτά άδέρφια, αυτή ή πούλια της ξεροκεφαλιάς και του πείσματος, γιατί δέ μπορούνε να μάθουνε... την άλφαβήτα! Ο ψάλτης του χωριού, πού έχτελει και χρέη δασκάλου για τους ένοριτες, τους σπάζει στο ξύλο και τους αφήνει νηστεία. Σπάζουνε λοιπόν κι αυτοί τά τζάμια του πρεσβυτερείου και το σκάζουν άπάνου σ' ένα λόφο, γιατί αυτό ήτανε το άπλούστερο, άντίς να μετρήσουνε τά παγίδια του ψάλτη, όπως ήτανε ή πρώτη τους άπόφαση. Άλλά ο άνατολίτης άναγνώστης, πού μεγάλωσε με τη βέργα της παλιάς παιδαγωγικής μεθόδου, δέ θα βρίσκη σοβαρή μιá τέτοια αίτια και θα τη χαρακτηρίσει (πολύ σωστά) κι αυτήν ως φιλολογική. Πρέπει λοιπόν να έξηγήσουμε το πράμα.

Στη Φιλαντία τότες ο πάστορας είχε τρομερή ήθικη και διανοητική δύναμη. Είχε το δικαίωμα εκείνους, πού δέ θέλανε να μάθουνε άνάγνωση και κατήχηση να τους βάζει τά πόδια στο φάλαγγα και να τους εκθέτη την Κυριακή, ρεντίκολα άντρών και κοριτσιών, μπροστά στην πόρτα της εκκλησιάς. 2) Δέν έδινε άδεια γάμου στους άγράμματος Άλλά τά έφτά θεριά της Γιούκολας δέν τους νοιάζει άκόμα για παντρεία. Όμως το ρεζιλίκι του

φάλαγγα με κανένα τρόπο δε μπορούσαν να δεχτούν. 'Αλλά τὰ πράματα είχανε μπλεχτή ακόμα περισσότερο. "Όταν τὴν ἄλλη μέρα ξαναγυρίζουνε στὸ σπίτι τους, οἱ χωριάτες τοὺς στήνουνε καρτέρι, γίνεται μιὰ ἥρωική μάχη με γροθιὲς καὶ ξύλα, πὺν θὰ τὴ ζήλευε κι ὁ "Όμηρος. Τσακωμένοι λοιπὸν με ὄλο τὸ χωριό, ὑποχρεωμένοι νὰ προσκυνήσουνε τὸν πάστορα, νὰ συρθοῦνε στὴν κοιλιὰ καὶ νὰ ζητήσουνε συχώρηση γιὰ τὸ τζάμι, ἀποφασίζουνε νὰ ἐγκαταλείψουνε τοὺς ἀνθρώπους. «Δὲν ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα ὁ ἀνθρώπος νὰ ζήσει εἰρηνικά καὶ κατὰ τὸ κέφι του μέσα στὰ ἴδια του χωράφια; Μὰ τὸ ξαναλέω ἄλλη μιὰ φορά: οἱ πάστορες κι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι με τὰ κιτάπια τους καὶ τὰ χαρτιά τους εἶναι δαιμόνοι καμωμένοι νὰ βασανίζουνε τὴν ἀνθρωπότητα». "Έτσι μιλά ὁ Ζουάνη ὁ πρωτότοκος, «ὁ ταῦρος τῆς Γιούκολας». Νοικιάζουνε λοιπὸν τὸ χτήμα τους γιὰ δέκα χρόνια «κι ἀρμενίζουνε μακρὰ ἀπὸ τίς θύελλες, νὰ χτίσουν ἕναν καινούργιο κόσμο» στὴν πλαγιά τῆς Ἰμπιβάρας. Νὰ τους! Ξεκινᾶνε τὴν ἀνοιξη με τὸ γέρικο τους ἄλογο, τὰ δυὸ σκυλιὰ τους, τὸ γάτο καὶ τὸν κόκκορα, τὸν πιὸ φωνακλάδικο τοῦ χωριοῦ καὶ τὸν πιὸ ταχτικό στις ὥρες του, γιὰ νὰ βαρῆ τὴ διὰνα στις ἐρημιὲς τῆς Ἰμπιβάρας, πήρανε τὰ τουφέκια τους στὸν ὄμο καὶ τὸ δισάκι τους, βάλανε στ' ἀμάξι δόκανα γιὰ λύκους κι ἀλεπούδες, ἕνα σακκὶ μπιζέλια, ἕνα τέντζερη, μιὰ χουλιὰρα τῆς σούπας, ἑπτὰ κουτάλια κι «ἐξέρχονται» με βιβλικὸ μεγαλεῖο γιὰ τὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας.

'Εκεὶ κόβουνε δέντρα, χτίζουνε μιὰ καλύβα, ἕνα στάβλο, ἕνα λουτρό κι ἀρχίζουνε νὰ ζοῦνε με τὰ κνήγια, γίγαντες κνηγοὶ ὄχι ἐναντίον Κυρίου, ἀλλὰ με τὸ φόβο τοῦ Κυρίου. Ἡ ζωὴ τους εἶναι ἀληθινὰ ἥρωική, χωρὶς... ἥρωϊσμούς, δηλ. ὑπερφυσικότητες, ὅπως ἐννοεῖ τὴ λέξη ἢ λαϊκὴ κι ἀκαδημαϊκὴ φαντασία. Παλαίβουνε στήθος με στήθος με τὴν ἄγρια φύση: τὰ χιόνια, τοὺς πάγους, τίς ἀρκοῦδες, τοὺς λύκους, τ' ἄγρια βόδια καὶ τὴν πείνα. Καὶ νικοῦνε. Νικοῦνε καὶ τοὺς ἠθικούς ὄχτρούς: τὰ μαλώματα, τὴ ρακὴ—καὶ τέλος καὶ τὴν ἀγραμματοσύνη των τὴν ἴδια, ὅπως θὰ ἴδουμε.

'Ο Ζουάνη, ὡς πρωτότοκος, ἀναγνωρίζεται ἀρχηγός. 'Ο Τουομάς, ὁ δυνατώτερος ἀπ' ὄλους, σωστός γίγαντας, βοηθεῖ ὡς ἐχτελεστικὸ ὄργανο τὴν πατριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ Ζουάνη. 'Ο Τίμο, ὁ συμβιβαστικός, συμπληρώνει τὴν τριανδρία τῆς ὄλικῆς δύναμης. 'Ο Σιμεόνη εἶναι θρησκόληπτος καὶ πίνει. 'Ο Λώρη, ἀγαπᾶ νὰ σκαλίζει ξύλα καὶ πάσχει ἀπὸ συχνούς ὀπτασιασμούς. 'Ο 'Αάπο ἔχει τὸ τάλαντο τῆς διηγηματικῆς ἐφευρετικότητος καὶ με τὰ παραμῦθια του κάνει γλυκύτερες τίς μακριὲς νύχτες τοῦ χειμῶνα πλάι στὸ τζάκι. Κι ὁ Βενιαμὶν τῶν ἀδερφῶν, ὁ Κοντορεβιθούλης 'Εέρο, εἶναι ὁ πιὸ πονηρός κι ὁ πιὸ ἐξυπνος ἀπ' ὄλους καὶ ἔχει τὸ ἐλάττωμα νὰ κοροϊδεύη τοὺς μεγαλυτέρους του—διὸ καὶ τὸν ξυλίζουν, ὅταν τὸ παρακάνη. Ποιὰ θᾶναι ἢ τιμωρία ἐκεينوῦ, πὺν δὲ με ἀκούει; ρωτᾶ ὁ Ζουάνη. Θὰ τὸν χῶνω μέσα σὲ κείνη τὴ σπηλιά, θὰ τὸνε σκεπάσω με πέτρες ὡς τὸ λαιμὸ καὶ θὰ τὸν ἀφήνω ἔτσι δυὸ μέρες καὶ δυὸ νύχτες! "Α! ὄχι, λένε οἱ ἄλλοι. Θὰ τὸν διώχνουμε ἀπὸ τὴ συντροφιά. Κι ἐπειδὴ ὁ Ζουάνη εἶναι καλὴ καρδιά, δέχεται αὐτὴν τὴν ἡμερώτερη ποινικὴ δικονομία.

**

Με τὰ χρόνια καὶ τὴν ἡλικία τὰ ἑπτὰ ἀδέρφια γίνονται φρονιμώτερα. Μεγαλώνουν τὴν καλύβα τους, ξεδασώνουνε τὴ γῆ; καὶ τὴν ὀργώνουν, ἀποξηραίνουνε τὸ πλαϊνὸ ἔλος, γιὰτι με τὴν ἀνοιξιὰτικὴ πάχνη του τοὺς ἔκαιγε τὴ σπορά. Προκόβουν. Σ' ὄλες αὐτὲς τίς δουλειές, εἶναι ὀρητικοὶ κι ἀκούραστοι σὰ θύελλες. "Υστερα κοιμοῦνται δυὸ μέρες καὶ δυὸ νύχτες σὰν πέτρες. "Όταν ρουχαλίζουνε, τρέμει ἢ σκεπὴ καὶ τὸ πάτωμα. "Όταν τραγουδοῦν, γκαρίζουν ὄλοι μαζί καὶ σειοῦνται τὰ βουνὰ καὶ τὰ δάση. "Όταν τρίζουνε τὰ δόντια τους, βγάζουνε σπίθες. "Όταν τρῶνε, κατεβάζουν δέκα λίτρες βοδινοῦ κρέας. Μιὰ φορά σκοτώσανε σαράντα ἄγρια βόδια, μιὰ ἀρκοῦδα, δυὸ ἀρκοῦδούπουλα καὶ τὰ φάγανε ὄλα οἱ ἀθεόφοβοι. Οἱ ὀμηρικοὶ ἥρωες δὲ θὰ βρῖσκανε καλύτερους ἀδερφούς.

'Αλλὰ τελευταία νοιώθουνε πόσο ἀπαραίτητη ἀνάγκη εἶναι νὰ μάθουνε γράμματα. 'Αλλιῶς, πῶς θὰ μπορούσανε νὰ ξαναγυρίσουν στὸ χωριὸ τους καὶ νὰ παντρευτοῦνε, ἂν ἄξαινα τοὺς ἔπιανε μιὰ τέτοια τρέλλα; Στέλνουνε λοιπὸν τὸ μικρὸν 'Εέρο, σὰν πιὸ ἐξυπνο, νὰ μάθῃ τὴν ἀνάγνωσι καὶ τὴν κατήχησι σ' ἕνα γείτονα κνηγό κι ὕστερα νὰ κάμῃ τὸ δάσκαλο στοὺς ἄλλους. Κι ὁ 'Εέρο με τὸ σακκὶ στὴ ράχη, τὸ δισάκι στὸν ὄμο καὶ τὸ ἀλφαβητάρι στὴν κορδιά «πῆρε τὸ δρόμο τῆς σπουδῆς». 'Απὸ τίς πιὸ χαρούμενες σελίδες τοῦ

βιβλίου εἶναι ἢ ἥρωικὴ ἀγωνία τῶν ἔξι νὰ μάθουνε ἀνάγνωσι. Ρίχνονται ἀπάνου στὸ ἀλφαβητάρι με τὴν ἴδια τυφλὴ δύναμη, πὺν ριχνόντανε στις ἀρκοῦδες. 'Ο πιὸ χοντροκέφαλος ἀπ' ὄλους εἶναι ὁ Ζουάνη καὶ συχνὰ κλαίει ἀπὸ τὸ πείσμα του. 'Αλλὰ κι ὁ 'Εέρο δὲ χάνει τὴν ἐξοχη αὐτὴ εὐκαιρία νὰ τοὺς κοροϊδεύη.

'Εέρο: Μάλιστα, τὸ Α εἶναι τὸ πρῶτο γράμμα τῆς 'Αλφαβήτας καὶ τὸ Ω τὸ τελευταῖο. Α καὶ Ω, ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, λέει κάπου ἢ Γραφή. Μὰ εἶδατε κι ἀκούσατε ποτὲς ὁ ἔσχατος νὰ μπαίνει στὴ θέση τοῦ πρώτου, τὸ Ω στὴ θέση τοῦ Α; Εἶναι πολὺ ἀστεῖο νὰ βλέπης αὐτὸ τὸ δυστυχημένο τελευταῖο νὰ γίνεται ξαφνικά ὁ πρῶτος κόκκορας ὄλωνῶνε...

Καὶ παρακάτου:

'Εέρο: «Α, Β, Γ... θὰ τίς φᾶς, Ζουάνη...»

Ζουάνη: «Νὰ ἴδουμε πῶς θὰ τὰ βγάλω πέρα. 'Ελάτε μιὰ στιγμὴ ἔξω σεῖς οἱ ἄλλοι, ἔχουμε κάτι σοβαρὸ νὰ συζητήσουμε».

«'Έτσι μίλησε, βγήκε στὴν αὐλὴ κι οἱ ἄλλοι τὸν ἀκολουθήσανε. 'Αόριστα ἀνήσυχος ὁ 'Εέρο ρωτοῦσε μέσα του τί πάει νὰ βγῆ ἀπ' αὐτὸ τὸ διαβούλιο. Οἱ ἀδερφοὶ του, συζητήσανε γιὰ τὸν καλύτερο τρόπο τιμωρίας τοῦ 'Εέρο, γιὰτι με τὸ πειραχτικὸ του πνεῦμα κοροϊδεύε ὄχι μονάχα αὐτοὺς, μὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸ Θεό, τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ¹⁾. Τὸν καταδικάσανε σ' ἕνα γενναῖο ξύλισμα. "Όταν ξαναμπήκανε στὴν καλύβα, ὁ ἀδερφός Ζουάνη ἀνέμιζε ἕνα χοντρὸ κλαρὶ σημύδας, πὺν ἔκαμε τὸ δάσκαλο 'Εέρο ν' ἀνατριχιάσει. 'Ο Τουομάς κι ὁ Σιμεόνη πιάσανε γερὰ τὸ πειραχτήρι κι ἢ βέργα τοῦ Ζουάνη ἔκαμε τὸ χρέος τῆς. 'Ο 'Εέρο ἄρχισε νὰ γκαρίζη, νὰ κλωτσᾶ, ν' ἀστράφτη, νὰ βροντᾶ...»

Ζουάνη: «'Αἱ τώρα, ξαναπάρε τὸ βιβλίο καὶ μάθαινε μας ἀνθρωπινὰ, θυμούμενος αὐτὸ τὸ καταχέριασμα κάθε φορά, πὺν ἢ παλιόγλωσσ' σουσα στὸ ἐξῆς θάθελε νὰ μᾶς δαγκάση...»

Τέλος περάσανε τὰ δέκα χρόνια καὶ τ' ἀδέρφια, προκομμένοι πιά ἄντρες, ἀποφασίζουνε νὰ ξανακατεβοῦνε στὸ χωριὸ τους καὶ νὰ ζήσουνε στὴ φέρμα τῆς Γιούκολας σὰν καλοὶ νοικοκύρηδες. Κατεβαίνουνε με τ' ἄλογα τους, με τὰ βόδια τους, τὰ σκυλιὰ τους, τὰμάξια τους με μεγαλοπρέπεια πάλε βιβλικὴ. Τόχουνε ἀποφασίσει, ὅποιον συναντοῦνε στὸ δρόμο, νὰ τὸν καλοῦνε στὸ γλέντι. πὺν θὰ κάμουνε γιὰ νὰ συμφιλιωθοῦνε με τοὺς χωριάτες. 'Ο πρῶτος, πὺν συναντοῦνε, εἶναι ὁ ψάλτης! Λίγο ἔλειψε με τὸν ἀπότομο τρόπο, πὺν τὸν καλοῦνε νὰ γίνῃ παρεξήγησι καὶ καυγᾶς! Μόλις φτάνουνε σὲ μιὰ κορυφὴ, ἀπ' ὄπου φαίνεται ἢ φέρμα τους τῆς Γιούκολας, γίνεται χαλασμός Κυρίου. Τ' ἀδέρφια ἀρχίζουν τὰ συμπάρα, τὰ σκυλιὰ γαυγίζουν, τ' ἄλογα χλιμνερίζουν, τὰ βόδια μουγκρίζουν, ὁ ἀλήτης ὁ Μίχιο παίζει βιολί... Κι ἔτσι κατηφορᾶνε ἀναστατώνοντας τὸν κόσμο...

Στὸ χωριὸ μοιράζονται τὰ χτήματα, παντρεύονται, ὁ πάστορας τοὺς συγχωρεῖ: ὁ Ζουάνη δικάζει, ὁ 'Εέρο γίνεται κομισάριος, γιὰτι ἤξερε πολλὰ γράμματα, «ἀφοῦ ἦτανε συνδρομητής σὲ μιὰ ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα». Ἡ καμπύλη τῆς ζωῆς τους ὑψώθηκε εἰρηνικά πρὸς τὸ μεσημεριῶτικο οὐρανὸ καὶ ξανακατέβηκε πρὸς τὴν ἀνάπαση τοῦ βραδιοῦ φωτισμένη ἀπὸ χιλιάδες χρυσοὺς ἡλιους.

**

Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο τὸ περισσότερο σὲ διαλογικὴ μορφή. "Έτσι ἔχει μιὰ δραματικὴ, ἐνεργητικὴ ζωντάνια ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος. Τὸ περιγραφικὸ μέρος εἶναι λιγώτερο, ἀλλ' ὄ,τι ἔχει νὰ δώσῃ καλύτερο ὁ πεζὸς λόγος ὡς ποίησι. Τὸ ὕφος δροσερὸ καὶ πλούσιο, οἱ εἰκόνες ὄλο φρεσκάδα καὶ νιᾶτα. Ἡ ὄλη ἱστορία ἔχει μιὰ γνήσια ἐπικὴ περπατησιά, ὡστε θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὴ χαρακτηρίσῃ ὡς μιὰν 'Οδύσεια, μιὰ Καλέβαλα στὸ πεζὸ καὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ ὄχι γιὰ ἔργο ἐνὸς ἀτόμου, μὰ ὀλόκληρου λαοῦ, ὅπως τὰ ὀμηρικὰ ἔπη, ὅπως τὰ μεσαιωνικὰ ρομάντζα, ὅπως τίς Γραφές κι ὅπως τοὺς ἥρωϊκούς γοθτικούς ναοὺς τῆς βορειοδυτικῆς Εὐρώπης. Κι αὐτὴ εἶναι ἢ μεγαλύτερη ἀξία τῶν «ἑπτὰ Ἀδερφῶν». «'Ο Τίμο προχωροῦσε καὶ τὸ ἀνοιχτὸ του στήθος ἔλαμπε ἀπὸ μακριὰ σὰν τὸ πάτο τοῦ καζανιοῦ». «Τὸ σπίτι τοῦ ψάλτη ὑψωνότανε μακρὰ σὰν τὸ λειψὶ τοῦ κοκόρου». «Ἡ τρεχάλα τους, (ὅταν τοὺς κνηγοῦσανε τὰ σαράντα βόδια θύμιζε τὴν τρεχάλα τοῦ φεγγαριοῦ στις γαλάζιες πεδιάδες τ' οὐρανοῦ) δὲν παραστρατίζει μπροστὰ στὸ σύννεφο, πὺν θέλει νὰ

¹⁾ Τὸ ἀλφαβητάρι εἶχε μέσα καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς Κατήχησης.

του κλείση τὸ δρόμο, μὰ τὸ διαπερνᾶ ἀτάραγο, ξαναφαίνεται λαμπερότερο ἀπὸ πρῶτα καὶ ξακολουθεῖ νὰ προβαίνει γαλήνια κι ἐπίσημα... » Ὅχι μονάχα οἱ εἰκόνες εἶναι ἐπικές, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρωτότυπες, ἄξιες γιὰ μιὰ λαϊκὴ φαντασία, ὅπως τῶν Φιλαντῶν, θρεμμένη ἀπὸ θρούλους ἡρωϊκούς καὶ γιὰ μιὰ γλῶσσα γεμάτη ποιητικὴ διάθεση.

Μὰ ἡ ιδιότητα, πὺ κάνει ὅλη τὴν ἱστορία σπασταριστὴ κι ἀνοιχτόκαρδη εἶναι τὸ ἀδιάπτωτο χιοῦμορ του. Καὶ τὸ χιοῦμορ αὐτὸ δὲν εἶναι φαρκάκι κακίας, ἀλλὰ ξέσπασμα ἀφθονῆς ζωῆς καὶ συμπάθειας, ἓνα εἶδος βαθύτερης ἀλληλεγγύης ἀνάμεσα στοὺς χωριάτες· καὶ στὸ συγγραφέα, ἀνάμεσα στὴν αὐτόμστη ζωὴ ἐκείνων καὶ τὴν ἐνσυνείδητη τὴ δική του. Γι' αὐτὸ τὸ χιοῦμορ παραλληλίσανε «τὰ ἑπτὰ Ἀδέρφια» μὲ τὸν Δὸν-Κιχῶτη, τὸ Γαργαντούα καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀνθρώπους τῶν σαιξπηρικῶν δραμάτων. Ἐξαφνα ἡ σκηνὴ τοῦ κυκλώμου τοὺς ἀπάνου σὲ μιὰ ψηλὴ πέτρα ἀπὸ τὰ ἄγρια βόδια εἶναι μνημειακὴ ἀπ' αὐτὴ, ὅπως κι ἀπὸ κάθε ἄλλη δημιουργικὴ ἀποψη. Νησιτικοί, παγωμένοι, ἀπελπισμένοι περιμένουν τὸ θάνατο τρεῖς μέρες καὶ δυὸ νύχτες. Ὁ Λώρη εἶχε κατορθώσει νὰ σώσῃ ἀπάνου στὴ φευγάλα τους, πὺ πετάξανε τὰ σακκιά τους, μιὰ μποτίλια ρακί. Μ' αὐτὴ κατεβάζουν ἀπὸ μιὰ γουλιὰ τ' ἀδέρφια κάπου-κάπου γιὰ νὰ ζεσταίνονται καὶ νὰ ξεγελοῦν τὴν πείνα τους. Μὰ ὁ Λώρη στὰ τελευταῖα πίνει ὅλη τὴν μποτίλια. Μεθυμένος στοὺς ἀρχίζει νὰ τραγουδᾷ καὶ νὰ χορεύῃ ἀπάνου στὴν πέτρα, ἀντίκρυ στὸ θάνατο καὶ νὰ βγάξῃ... λόγος. Μὲ τὸ λόγος του κοροϊδεύει τὸ ἀσυνάρτητο καὶ πομπικὸ ὕφος πολλῶν... παστόρων (Πολιτικῆς, Ἐκκλησίας, Λογοτεχνίας). Θυμίζει τὴ σάτυρα τοῦ μεγαλόστομου καὶ κούφιου ὕφους τῶν παλιῶν τραγικῶν ἀπὸ τὸ Σαίξπηρ στὸν «Ἄμλετ». Τέλος τὴν τρίτη μέρα... θυμοῦνται, πὺς ἔχουνε τὰ τουφέκια τους, καὶ τότες ὁ θάνατος χύνεται βροντερὸς σ' ὅλο τὸ δάσος.

Σημειῶνω ἀκόμα, πὺς μέσα σ' ὅλη τὴν ἱστορία δὲν ὑπάρχει οὔτε γυναίκα, ἐξὸν ἀπὸ κείνες, πὺ παντρεύονται στὸ τέλος, οὔτε «ἔρωτες». Ὅχι πὺς ὁ ἔρωτας εἶναι κατώτερη ποιητικὴ ὕλη, ἀλλὰ πολὺ κοινὴ καὶ βαρετὴ. Ἐτσι τὸ ἔπος τῶν ἑπτὰ ἀδερφίων εἶναι ἔπος ἀντρίκιο καὶ παληκαρίσιο, ἔπος ὀλότελα ἀρσενικό.

Μολονότι ὁ Κίβι ἦτανε θερμὸς θαυμαστὴς τοῦ Θεοβάντη καὶ τοῦ Σαίξπηρ, θὰ μπορούσε κανεὶς μὲ πιότερη ἐπιτυχία νὰ τὸν παραβάλῃ μὲ τὸν Γκόγκολ. Τὰ «ἑπτὰ ἀδέρφια» εἶναι ὁ «Ταράς Μπούλμπας» τῆς Φιλαντίας.

Κ. Βάρναλης

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

JEAN MOREAS: Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ποιητικὸ του ἔργο. *Les Syrtes. Les Cantilènes. Le Pèlerin Passionné. Poèmes et Sylves.* Μεταφραστὴς Τέλλος Ἄγρας. Ἐκδοτικὸς οἶκος Ζηκάκη. Ἀθήναι 1926. Σελ. 80. Δραχμ. 15.

Ὁ Jean Moreas διαβάστηκε καὶ διαβάζεται ἀπὸ τοὺς παλιότερους καὶ νεώτερους Ἑλληνες ποιητὲς ὅσο κανένας ἄλλος ποιητὴς τῆς Γαλλίας ἀπὸ κείνους, πὺ φανήκανε στὰ τελευταῖα 50 χρόνια. Ἴσως ἐξαιτίας τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς του ἴσως ἐπειδὴ στὴ Γαλλία τότε λογαριάζονε γιὰ τὸ μεγαλύτερο νεώτερο ποιητὴ τῆς. Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἑλληνο-φραντζέζου αὐτοῦ καλλιτέχνη τοῦ στίχου μὲ τὸ ξελαγαρισμένο ποιητικὸ ὕφος ἦτανε καὶ εἶναι μεγάλη στοὺς Ἑλληνες ποιητὲς τῆς νεώτερης γενιᾶς. Κανένας ἄλλος ξένος ποιητὴς δὲν ἔχει στὴν Ἑλλάδα τόσους μιμητὲς· μήτε κι ὁ Μπαίρον, μήτε κι ὁ Οὐγκώ κι ὁ Λαμαρτίνος κι ὁ Μυσσέ στὴν ἐποχὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ φρεντικου κι ἀρρωστιάρικου ρομαντισμοῦ. Βρῆκε πολλοὺς μιμητὲς ὁ Moreas κι ἔκαμε θύματα του παραπολλοὺς. Οἱ «Στροφές» του πιὸ πολὺ δημιουργήσανε μιὰ ἀξιοθρήνητη συνομοταξία μιμητῶν του στιχοπλόκων. Προσπαθῆσανε καὶ προσπαθοῦνε πολλοὶ Ἑλληνες στιχοῦργοι νὰ φτιάσουνε «Στροφές». Μὰ στείρα ἡ προσπάθεια κι ἀποκαρδιωτικὴ μὲ τὸ ἀποτελέσμα τῆς. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ Μωρείζοντες δὲ μπορούσανε νὰ νοιώσουνε βαθιά ὅσο χρειαζότανε, πὺ εἶναι τὸ μυστικὸ τῆς ὁμορφιάς τοῦ ποιητικοῦ τρόπου τοῦ Moreas. Κι ὅταν δὲ νοιώθῃ κανεὶς πὺ πρέπει νὰ ἰδῇ καὶ πὺς νὰ κάμῃ καὶ δική του τὴν ὁμορφιά τοῦ πρότυπου, ἡ μίμηση του θὰ εἶναι πάντα παραμόρφωση. Τὸ μυστικὸ αὐτὸ τῆς ὁμορφιάς ξεφεύγει κι ἀπὸ μερικοὺς, πὺ καταπιαστήκανε νὰ τὸνε μεταφράσουνε. Ἐχουμε στὴ γλῶσσά μας κάποια μεταφράσματα ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Moreas. Ἀποτυχία θλιβερὴ κι ἐδῶ. Ἐπειδὴ τὰ μεταφράσματα αὐτὰ δὲ δίνουνε μήτε τὴ μουσικότητα τοῦ στίχου, μήτε τὸ σοφὸ καὶ καλλιτεχνικὸ διάλεγμα τῆς λέξης, μήτε τὴν ἀπαλότητα μὰ καὶ τὴ δύναμη τῆς φράσης· πολλὲς φορὲς μήτε καὶ τὸ σωστὸ νόημα· συχνὰ μάλιστα τὸ νόημα παραμορφώ-

νεται τόσο, πὺ ὁ Moreas νὰ μᾶς παρουσιάζεται σὺν ποιητῆς ἀκατανόητος ἢ κι ἀνόητος, σὺν ἀδέξιος κι ἀκαλαιόσθητος στιχοπλόκος. Ὅποιος νομίση, ὅτι λέω ὑπερβολὲς ἄς πάρῃ στὸ πρωτότυπο ἓνα ποίημα κι ἄς τὸ συγκρίνῃ μὲ ἑλληνικὴ μεταφράση του Εἶμαι βέβαιος, ὅτι τότε δὲ θὰ μὲ εἰπῇ ὑπερβολικό.

Ὁ κ. Τέλλος Ἄγρας, πὺ ἄλλοτε κακομεταχειρίστηκε—ὅπως τὸ λέει κι ὁ ἴδιος στὸν πρόλογο τοῦ καινούργιου βιβλίου του—τὴν ποίηση τοῦ Moreas μὲ κάποια μεταφράση του, μᾶς δίνει τώρα μεταφρασμένη Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ποιητικὸ του ἔργο, τὸ παλιότερο καὶ νεώτερο. (Ἐχει στὴν Ἐκλογή καὶ μεταφράσματα ἀπὸ τὶς «Stances») Ἐτσι ὅποιοι δὲν ἔχουνε γνωρίσει στὸ πρωτότυπο ὅλο αὐτὸ τὸ πλούσιο ὅσο καὶ διαφορετικὸ σὲ μορφή κι οὐσία ποιητικὸ ἔργο, μπορούνε νὰ πάρουνε κάποια ἰδέα τοῦ ὄχι πλέρια βέβαια, μὰ πάντα ἰκανὴ νὰ τοὺς δείξῃ τὴν ποικιλία του. Ἡ ἰδέα ὅμως αὐτὴ θὰ εἶναι κι ἰκανοποιητικὴ ἀπὸ τὴ μεριά τῆς γνωριμίας μὲ τὴν ὁμορφιά τοῦ ποιητικοῦ τούτου ἔργου; Διστάζω πολὺ νὰ εἰπῶ τὸ ναί. Μὲ τὸν κάπως θαμπὸ στὸ νόημα καὶ στὴ φρασεολογία πρόλογο τοῦ κ. Ἄγρας θέλει νὰ ἐξηγήσῃ τὶ τὸν ἔσπρωξε νὰ μεταφράσῃ πάλι Moreas· μὰ αὐτὸ τὸ «τί» δὲν τὸν ὠδήγησε καὶ πὺς νὰ μεταφράσῃ γιὰ νὰ μὴ θυμίζῃ τὴν πρωτοτερινὴ μεταφραστικὴ ἁμαρτία του. Ὑπάρχουνε βέβαια μέσα στὴν Ἐκλογή στίχοι, πὺ μπορούνε νὰ σταθοῦνε ὅπωςδήποτε δίπλα στὸ πρωτότυπο, μὰ ὑπάρχουνε συχνὰ καὶ στίχοι, πὺ δὲ μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ εἶναι τοῦ Moreas. Τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ τὸ δείξω καὶ μὲ παραδείγματα γιὰ νὰ μὴ φανῇ, ὅτι τὸ λέω ἀπὸ προκατάληψη. Ἄς πύρουμε λοιπὸν ἓνα ὀποιοδήποτε ποίημα. Ἄξαφνα ἐκεῖνο, πὺ ὁ Moreas τοῦ ἔχει δώσει τὸν τίτλο «Accalmie» καὶ πὺ ὁ κ. Ἄγρας τότε μεταφράζει «Ἀπανεμιᾶ». Μὰ Accalmie θὰ εἰπῇ γαλήνη κι ὄχι ἀπανεμιᾶ, πὺ σημαίνει μέρος, πὺ δὲν τὸ πιάνει ὁ ἄνεμος, ὅπως λέμε κι ἀπανεμο λιμάνι. Τὸ νόημα βέβαια εἶναι κοντὰ-κοντὰ καὶ στὶς δυὸ ἑλληνικὲς λέξεις· μὰ ὅσο καὶ νάναί, ἄλλη εἰκόνα μᾶς δίνει κι ἄλλο αἶσθημα μᾶς ξυπνάει ἢ Accalmie=γαλήνη κι ἄλλο ἢ ἀπανεμιᾶ. Τὸν τίτλο τοῦ ποιήματος τοῦ ὁ Moreas τὸν ἔβγαλε κι ἀπὸ τὸ δεύτερο μέρος του, ὅπου δὲ γίνεται καθόλου λόγος γιὰ θαλασσινὴ τρικυμία, ἀλλὰ παρακαλεῖ ν' ἀφήσουν νὰ πεθάνῃ ἡ καρδιά του, πὺ ἀναπαύεται μέσα στὴν ἡσυχία τοῦ μετανιωμοῦ τῆς. Σ' ἓνα ποιητὴ ἀριστοτέχνη τοῦ ὕφους καὶ καλλιτέχνη στὴ γλῶσσα τὸ νόημα κάθε λέξης πὺ χρησιμοποιεῖ, ἔχει μεγάλη σημασία· ἐπειδὴ πρέπει ν' ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα καὶ στὸ νόημα ὅλου τοῦ ποιήματος. Μὰ ἄς ἔρθουμε στὸ πρῶτο τετράστιχο τῆς «Accalmie».

*Lorsque sous la rafale et dans la brume dense,
Autour d' un frêle esquif sans voile et sans rameurs,
On a senti mouler les flots pleins de rumeurs,
Et subi des ressacs l' étourdissante danse,*

γράφει ὁ Moreas κι ὁ κ. Ἄγρας μεταφράζει:

*Ὅταν, κάτω ἀπ' τὴν τρικυμία κι ἀπ' τὴν πνικτὴ τὴν πάχνη,
γύρω ἀπ' τὴ βάρκα τὴ φτενὴ, μὲ δίχως κωπηλάτη,
τὸ κῆμα, ἀναθρασμούς μεστὸ εἶχε νιώσει ν' ἀνεβαίνῃ,
κι ὑπόμεινες τὸ τίναγμα χοροῦ μεστοῦ ἀπὸ ζάλη*

Νὰ θυμῶ ὅτι ὁ Moreas θέλει νὰ εἰπῇ τοῦτα:

«Ὅταν κάτω ἀπὸ τὴν τρικυμία καὶ μὲς στὴν πηχτὴ καταχνιά, γύρω ἀπὸ εὐκολοσύντριφτο καίκι μὲ δίχως ἡνὰν καὶ κωπηλάτες, ἐνοιῶσα νὰ ὑψώνονται τὰ κύματα γεμάτα βουητά, καὶ δοκίμασα τοῦ πισωτραβηγμοῦ τους τὸ ζαλιστικὸ χορὸ.»

Ὁ ποιητὴς εἶπε on a senti = ἐνοιῶσα κι ὄχι «εἶχε νιώσει», ἐπειδὴ μιλάει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ δὲν τὰ λέει γιὰ κανέναν ἄλλο, πὺ τότε θὰ γινότανε σὰ διηγηματικὸς κι ἐπειδὴ τὸ «ὅταν ἐνοιῶσα τὸ κακὸ τῆς τρικυμίας» ἀνταποκρίνεται στὸ «il fait bon . . . s' endormir doucement sur la sable = ταιριάζει νὰ κοιμηθῶ γλυκὰ ἀπάνου στὸν ἄμμο κτλ.» τοῦ δευτέρου τετράστιχου. Χρησιμοποίησε τὴ λέξη brume = καταχνιά κι ὄχι πάχνη, ἐπειδὴ ἡ πάχνη, ἀποτέλεσμα δροσιάς, δὲν πέφτει ποτὲ ἀπάνου στὴ θάλασσα· τὸ plein δὲ σημαίνει μεστὸ· τέτοιο ἐπίθετο δὲ μπορούσε νὰ τὸ βάλλῃ στὸ κῆμα ὁ ποιητὴς, ἐπειδὴ δὲν τοῦ ταιριάζει τὸ subi ἐδῶ δὲ σημαίνει ὑπόμεινα (βάσταξα) ἀλλὰ ὑπόφερα, δοκίμασα, ἐπειδὴ τὸ νόημα τοῦ στίχου εἶναι, ὅτι ὁ ποιητὴς βασανίστηκε, ἔπαθε ἀπὸ τὸ ζαλιστικὸ χορὸ τοῦ πισωτραβηγμοῦ τῶν κυμάτων· τὸ étourdissante danse = ζαλιστικὸς χορὸς, δὲ σημαίνει χορὸς μεστός ἀπὸ ζάλη· ἀλλὰ πηγάζει σ' ἐκεῖνον, πὺ χορεύει ἢ τότε χορεύουν τὰ κύματα.

Τέτια παραδείγματα θὰ μπορούσα νὰ φέρω πολλὰ. Οἱ ἀκυρολεξίες αὐτὲς ζημιώνουν ἀρκετὰ

τή μετάφραση του κ. Άγρα. Μά η άκυρολεξία σήμερα είναι το γνώρισμα των περισσοτέρων νέων μας ποιητών και πεζογράφων. Περιφρονοῦνε τὴν κυριολεξία, ὅπως περιφρονοῦνε τὴ σωστή χρησιμοποίηση τοῦ ἐπίθετου, ὅπως περιφρονοῦνε τὴν προσοχή στὴ γραμματικὴ καὶ στὸ συνταχτικό· ποτὲ ἢ φιλολογικὴ μας γλῶσσα δὲ γράφηκε χειρότερα ἀπὸ ὅσο τήνε γράφουν οἱ σημερινοὶ νέοι λογοτέχνες· ἀναρχία σωστή καὶ στὸ λεξιλόγιο καὶ στὸ ὕφος. Ὁ κ. Άγρας στὴ μετάφρασή του δὲν ἔχει τὸ τελευταῖο αὐτὸ ψεγάδι· ἡ γλῶσσα του εἶναι ἀληθινὰ στρωτὴ, ὑποταγμένη στοὺς νόμους τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς, τοῦ συνταχτικοῦ καὶ τοῦ λεξιλόγιου. Κι αὐτὸ εἶναι κάτι ὄχι ἀσήμαντο καὶ μάλιστα γιὰ μιὰ μετάφραση. Κι ἔτσι πολλοὶ στίχοι εἶναι ὁμορφα καὶ πιστὰ μεταφρασμένοι. Κρίμα πὺ δὲν εἶναι ὅλοι τὸ ἴδιο.

Ἡλ. Βουτιερίδης

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ*

Ἔνα μάθημα Λατινικῶν

Ἡ σκηνὴ εἶναι κλασικὸ Γυμνάσιο τῆς Ἀθήνας.

Μόλις εἶχαν μπῆ μέσα τὰ παιδιά, πίσω τους ροβολάει ὁ γερωκαθηγητής. Ἡ τάξη ὅλη βυθίζεται σὲ σιωπὴ. Ἄξαφνα ἀκούγεται μιὰ ρινόφωνη κραυγὴ ἀπὸ τὴν ἔδρα:

«Κάτω τὰ ξερόχερα σου, ζῶν. Μπρὲ ἀκόμα κρατεῖς τὸ μολυβδοκόνδυλον; Θὰ σοῦ βγάλω μ' αὐτὸ τὰ μάτια. Πῶς εἶπον τὰς χεῖρας; Εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ θρανίου δεδεμένος».

Σ' ἕνα μαθητὴ: «Βγάλε σὺ ἕναν κληρο... Στάσου, στάσου μὴ βιάζεσαι, θὰ ἐκφωνήσω ἐγὼ ἕν ὄνομα ἀπὸ τὸν κατάλογον καὶ κατόπιν ἐσὺ βγάξεις δεύτερον».

Βγαίνουν τέσσερις μαθητές. Τὰ θρανία εἶναι τὰ παλαιὰ μὲ ἐφτὰ θέσεις. Γίνεται θαλασσοταραχὴ. Οἱ μαθητές ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ 4 σημεῖα τῆς τάξης γιὰ νὰ καθήσουν σὲ θρανίον χωριστό, πὺ εἶναι ἐπίτηδες ἐτοιμασμένο.

Καθηγ. «Ἐμπρός, λέγε ταχέως, λέγε, τί ἔχομεν σήμερον;»

Μαθητῆς μὲ φωνὴ σβυσμένη: «Τὰ ἀναγινωσκόμενα, κύριε, καὶ τὰ ἐπαναλαμβανόμενα».

Καθηγ. «Πῶς εἶπας; Ἄιντε χάσον ἀπὸ μπρὸς μου. Εἶπον, ζῶν, πρῶτα τὰ ἐπαναλαμβανόμενα θὰ λέγετε καὶ κατόπιν τὰ ἀναγινωσκόμενα. Ἀκόμα δὲν τόμαθες;

Ὁ πλαϊνὸς σηκώνει τὸ χέρι.

Καθηγ. «Λέγε σὺ ἀκαριαίως· τί ἔχομεν σήμερον;»

Μαθητῆς ἀπνευστί. «Ἐπαναλαμβανόμενα, κύριε, ἔχομεν ὅλα τὰ ῥήματα καὶ τὶς τέσσερις συζυγίες. Ἀναγινωσκόμενα τὰ παρεπόμενα τοῦ ῥήματος. Ὅριστικὴ ἀπο ἀμ ..

Καθηγ. Διάβολε, μπρὲ, τὰ παρεπόμενα τοῦ ῥήματος τὸ ἔχομεν ὀλόκληρον;

Μαθητ. Ὁχι, κύρ...

Καθηγ. Σκάσε, ἔχεις μούτρα καὶ μιλάς ἀκόμα! Ὁ ἄλλος, τί ἔχομεν σήμερον ἀναγινωσκόμενα. λέγε ταχέως, ἀπνευστί.

Μαθητ. Κύριε καθηγητά, ἔχομεν ἀναγινωσκόμενα τὰ παρεπόμενα τοῦ ῥήματος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς ἐκεῖ πὺ λέει τὸ ἀπαρέμφατον.

Καθηγ. Ὁρθῶς! λέγε τώρα γρήγορα, γρήγορα τὸ μάθημα.

* Σημ. «Ἀναγέννησης». Πρέπει νὰ δώσωμε μιὰ ἐξήγηση σχετικὰ μὲ τὶς «Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖά μας». Ὅπως καταλαβαίνει κάθε στοχαστικὸς ἀναγνώστης σκοπὸς τους δὲν εἶναι ὁ διασυρμός. Θέλομε νὰ προκαλέσωμε τὴν ἀγανάκτηση γιὰ ὅ,τι ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται καὶ μέσα στὴν Ἀθῆνα ἀκόμη, μπροστὰ στὰ μάτια ὄλων, Ὑπουργῶν, Ἐκπαιδευτικῶν Συμβούλων, Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν, Γυμνασιαρχῶν. Οὔτε σημαίνει, πὺς σὲ ὅλα τὰ σχολεῖα γίνονται τὰ ἴδια. Ἀπεναντίας εἶναι βέβαιο, πὺς καὶ στὴ Μέση Παιδεία γίνονται ἀπὸ πάρα πολλοὺς ἐργάτες τῆς φιλοτίμης καὶ γενναίας προσπάθειες. Μά τὸ κακὸ ὑπάρχει καὶ ὑπάρχει σὲ μεγάλη ἔχιαση. Ὅποιος τὸ κρύβει, ἐγκληματεῖ, ὅποιος τὸ ξεσκεπάζει εὐεργετεῖ. Ὅ,τι δημοσιεύουμε, εἶναι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένο. Ἐννοεῖται, ὅτι μὲ μεγάλη προθυμία θὰ δημοσιέψωμε καὶ τὴν ἀντίθετη ὄψη. Στὴ «Σχολικὴ Πράξη» θὰ δοθῆ σειρὰ ἀπὸ καλὲς ἐργασίες σὲ ὅλα τὰ εἶδη τῆς σχολικῆς ἐνέργειας παρμένες ἀπὸ τὴν πράξη.

Μαθητ. Τὰ παρεπόμενα τοῦ ῥήματος ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσ...

Καθηγ. Σκάσε, σκάσε, κτήνος! Ἀρχίζομεν ἐπαναλαμβάνω ἀπὸ τὰ ἐπαναλαμβανόμενα. Ποτὲ σας δὲν θὰ τὸ μάθετε; Καλὸν ἦτο νὰ μὴ ἠεχόμην ἐδῶ μέσα, ἀλλὰ τώρα θὰ βαδίσητε μαζί μου.

Μαθητ. Amo amas amat....

Καθηγ. Ἀκαριαίως! Ὁ ἄλλος τὴν β' συζυγίαν.

Deleo deles delet....

Ἐνῶ μηχανικὰ οἱ ἐξεταζόμενοι λένε ἀποστήθιση τὶς συζυγίες, ἄξαφνα.

Καθηγ. «Βρὲ σὺ γελᾷς, ἀντὶ νὰ κλαῖς; Ἄιντε ἔξω αὐτοστιγμαί.» Μέσα σὲ πνιχτὰ γέλια ξετροπῶνει ἕνας μαθητῆς ἀπὸ τὸ τελευταῖο θρανίον γιὰ νὰ πάη ἔξω. «Ἔτσι σὰς μάθανε οἱ μάννες σας νὰ κακανογελάτε. Εἶπα νὰ μὴν κινήσητε. Ἐμπρός, πὺ ἐμείναμεν;

Τάξη.....

Καθηγ. Κτήνη, δὲν ἀκούετε οὔτε τί λέτε; Ἄς εἶναι ἄς ἔλθωμεν εἰς τὰ ἀναγινωσκόμενα. Ἀνάγνωθι ταχέως.

Μαθητ. Τὰ παρεπόμενα τοῦ ῥήματος ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ... κ.τ.λ. διαβάζει ὡς 15 σειρές.

Καθηγ. «Ἐτερος ταχύτερον».

Διαβάζει δεύτερος τὸ ἴδιο μὲ γρηγορότερον ρυθμό.

Καθηγ. Ἐτερος, ἔτι ταχύτερον τὸ αὐτό.

Τὸ διαβάζει καὶ τρίτος.

Καθηγ. Ἀκαριαίως πλέον οἱ λοιποὶ.

Τὸ διαβάζουν ἄλλοι πέντε μαθητές.

Καθηγ. «Ἐχει καλῶς. Τὸ ἐννοήσατε; Θὰ τὸ μελετήσωμεν μὲ ταχύτερον ρυθμὸν ἐπὶ πέντε ἔτι μαθήματα, ὡς νὰ τὸ μάθετε ἀπὸ στήθους. Πρέπει νὰ γνωρίζετε, ὅτι οὐδέποτε θὰ παραλείψωμεν εἰς οὐδὲν μάθημα τὰ ἐπαναλαμβανόμενα καὶ τὰ ἀναγινωσκόμενα, ἐκτὸς ἐὰν ἔλθῃ ξένος τις, (βέβαια ὁ Ἐπιθεωρητής) τότε δὲν θὰ τὰ ἀναφέρωμεν ποσῶς... Τὶ ἄλλο ἔχομεν;

Μαθητ.....

Καθηγ. Τί ἐγινε τὸ μάθημα τῆς ἡμέρας;

Μαθητ. Δὲν εἶναι, κύριε, σήμερον Παρασκευὴ.

Καθηγ. Ἀπὸ σήμερον θὰ ἔχετε κάθε ἡμέραν τὸ μάθημα τῆς ἡμέρας. Τί ἔχομεν λοιπὸν ἀπὸ τὰ ὀνόματα;

Μαθητ. Τὰς ἐξαιρέσεις, κύριε, καὶ τῶν πέντε κλίσεων.

Καθηγ. Τί ἐστὶν ἐξαιρέσεις;

Μαθητ.....

Καθηγ. Προχώρει. (Ὁ μαθητῆς μηχανικὰ ἀρχίζει τὴν ἀτέλειωτην σειρὰ τῶν ἐξαιρέσεων σὲ ὅλες τὶς κλίσεις). Ἐχει καλῶς! Τώρα, ἀνοίξατε τὸ ἀναγνωστικὸν σας (Ἀνοίγουν τὸν Κορνήλιον Νέπωτα). Ἄς ἀναγνώσῃ εἰς μὲ ἀνδρικήν φωνήν.....

Τὴν ἴδια στιγμὴ χτυπάει τὸ κουδοῦνι.

Καθηγ. Ἄς εἶναι, ἄς μείνῃ τὴν ἐπομένην φορὰν ὁ συγγραφεύς.

Μαθητές. Κύριε, ἔχουμε νὰ κάνουμε ἕνα μῆνα κείμενο.....

Καθηγ. Ἐ, ἄμα μάθετε καλῶς τὴν Γραμματικὴν καὶ τὸ Συντακτικόν, τότε κατέχετε καὶ τοὺς συγγραφεῖς.....

Ὁ κ. Καθηγητῆς εἰς τὸ βιβλίον ὕλης ἔγραψε: «Ἐδίδαξα ἐκ τοῦ Κορνήλιου Νέπωτος... καὶ ἐκ τῆς Γραμματικῆς, τὰ παρεπόμενα τοῦ ῥήματος!»

Ὅτι πιστὸν ἀντίγραφον
ἐκ τοῦ φυσικοῦ
Ι. Γ.

ΜΙΚΡΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΛΛΑΔΑ — **Εκπαιδευτικό Συμβούλιο**: Διορίστηκαν εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι οι κ.κ. 'Ι. Βαχαβιόλος, Γ. Καψάλης, Δ. Λάμπας, (από το παλαιό συμβούλιο του 1914) και οι κ.κ. 'Ι. Ρωμανός, γενικός επιθεωρητής των μαθηματικών, Δ. Τσαμισφύρος, γενικός επιθεωρητής των φυσικών, Δ. Σάρρος, γυμνασιάρχης και Θ. Παρασκευόπουλος, καθηγητής παιδαγωγός. Ο κ. Λάμπας δέχτηκε τη θέση, γι' αυτό Σύμβουλος διορίστηκε ο κ. Ν. Καραχρίστος, διευθυντής του διδασκαλείου θηλέων Θεσσαλονίκης. Το συμβούλιο θά συμπληρωθῆ με τέσσαρα μέλη, που θά ἐκλέξουν οι λειτουργοί της παιδείας, δυό οι δημοδιδάσκαλοι και δυό οι καθηγητές.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Σύμφωνα με τη γνωμοδότηση της επιτροπής των καθηγητών κ.κ. Χ. Τσουντα, Σ. Μενάρδου, Π. Λορεντζάτου Σ. Κουγέα και Κ. Κεραμόπουλου, το Υπουργικό Συμβούλιο διώρισε στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης ταχτικούς καθηγητές: τους κ.κ. **Γ. Γρατσιάτο**, της κλασικής φιλολογίας, **Ν. Παπαδάκη**, της κλασικής φιλολογίας, **Χ. Χαριτωνίδη**, της κλασικής φιλολογίας, **Μ. Τριανταφυλλίδη** της Γλωσσολογίας, **Γ. Αποστολάκη**, της νεοελληνικής λογοτεχνίας, **Στίλπωνα Κυριακίδη**, της αρχαίας θρησκείας, ιδιωτικού βίου των αρχαίων και λαογραφίας, **Χ. Θεοδορίδη**, της ιστορίας της φιλοσοφίας, **Γ. Βογιατζίδη**, της ιστορίας, **Π. Κοντογιάννη**, της Ιστορίας και **Γ. Παπαδόπουλο** της Βυζαντινής φιλολογίας. Έκτακτοι καθηγητές διορίστηκαν οι κ.κ. Μ. Λάσκαρης, της ιστορίας των Βαλκανικών λαών και Α. Σιγάλας, της παλαιογραφίας και πατυρολογίας.

Το Υπουργικό Συμβούλιο σύμφωνα με το δικαίωμα, που είχε από το Νόμο, διώρισε ακόμη τρεις ταχτικούς καθηγητές από τους ομότιμους του Πανεπιστημίου Αθηνών τον κ. Χ. Τσουντα της ιστορίας της αρχαίας τέχνης, τον κ. Γ. Σωτηριάδη, της γενικής ιστορίας και τον κ. Γ. Χατζιδάκη, της γλωσσολογίας. Πρώτανις του Πανεπιστημίου διορίστηκε ο κ. Χ. Τσουντας.

ΕΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ. — Η Διοικητική Επιτροπή του «Εθνικού Συμβουλίου προς αποφυγή του πολέμου» ὠργάνωσε διεθνή διαγωνισμό ανάμεσα στους μαθητές των σχολείων της μέσης και δημοτικής παιδείας ὅλου του κόσμου, για να υποδείξουν 12 πρόσωπα, διαλεγμένα από την παγκόσμια ιστορία, άντρες ή γυναίκες, που να μπορούν να θεωρηθούν τα πιο αξια να αντιπροσωπεύουν τον τύπο του Μεγάλου Ἡρώα. Βραβεῖα από 1.000 δολάρια θά δοθούν στις καλύτερες ἐκθεσεις. Τρία σημεία πρέπει κυρίως να ἐξάρουν. 1) Εὐγένεια του χαρακτήρα. 2) Θαρραλέα ἀφοσίωση, που φτάνει ὡς τὴ θυσία για ἓνα μεγάλο σκοπό. 3) Ὑψηρεσία που προσφέρθηκε στην ἀνθρωπότητα με πράξεις, που προκάλεσαν μιὰ πρόοδο συνεχῆ.

Ἐξαιρούνται από το διαγωνισμό 1 οι ἰδρυτές θρησκευμάτων, που θεωρούνται θεῖοι από τους ὀπαδούς τους, και 2 Πρόσωπα ζωντανά.

Οἱ δάσκαλοι μπορούν να στείλουν μόνο τον κατάλογο τῶν 12 προσώπων. Μπορούν να στείλουν και τις ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν για τὰ 12 πρόσωπα, που ἀναφέρουν, ἀρκεί κάθε ἐκθεση να μὴν ὑπερβαίνει τις 200 λέξεις.

ΙΤΑΛΙΑ. — Από τις 16 ὡς τις 21 του Ἀπρίλη ἔγινε στη Ρώμη τὸ IV Λιθινὸ Συνέδριο της Ἡθικῆς Ἀγωγῆς. Ἡ ἰταλικὴ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ ἔκαμε κάθε προσπάθεια για τὴν ἐπιτυχία του. Ἀποτάθηκε σὲ ὅλους τοὺς παιδαγωγούς και φιλοσόφους του κόσμου ζητώντας να λάβουν μέρος σὲ τὸ συνέδριο και να συζητήσουν τὰ διάφορα προβλήματα της ἠθικῆς ἀγωγῆς. Τὰ δυὸ κύρια θέματα του συνεδρίου ἔχουν ὀριστῆ.

1) Δυνατότητα ἑνὸς παγκόσμιου κώδικα ἠθικῆς, που να χρησιμεύει για βάση της ἀγωγῆς — Εἰσηγητὲς οἱ Ἀμπτούλλα Γουσσούφ Ἀλῆς και Φραγκίσκος Ὁρεστάνο.

2) Ἡ προσωπικότητα: Μέσα για να ἀναπτυχθῆ στην οἰκογένεια, σὲ σχολεῖο και στην κοινωνία. — Εἰσηγητὲς Felix Adler και Gustave Bèlot.

ΓΑΛΛΙΑ. — Τὰ διανοητικὰ και τὰ ἐπαγγελματικὰ κριτήρια (test) εἶναι σήμερα πολὺ κοινὰ: δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο με τὰ ἠθικὰ test, δηλαδή τὰ πειράματα, που θά μᾶς γνωρίσουν τὴ δύναμη και τὴν κατεύθυνση, που ἔχουν οἱ βαθύτερες τάσεις και οἱ δυνατότητες της θέλησης. Οἱ L. Barbedette, γραμματέας της Πανεπιστημιακῆς Ἀδελφότητος, ζήτησε να

λύσει τὰ προβλήματα, που γεννᾶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν τῶν test. Με σειρά δλόκληρη ἀπὸ πειράματα δείχνει, πὼς ἡ ἐφαρμογὴ των εἶναι δυνατὴ: ἀπομένει τώρα να κατασταθῆ εὐκολότερος ὁ χειρισμὸς των για τοὺς παιδαγωγούς.

ΑΓΓΛΙΑ. — **Τὸ συνέδριο τῆς «Ἐθνικῆς ἔνωσης τῶν δασκάλων»**. Στὸ Portsmouth, ἡ μεγάλη ὀργάνωση τῶν βρεταντῶν δασκάλων National of Teachers ἔκαμε τὸ χρονιατικὸ της συνέδριο ἀπὸ τις 4 ὡς τις 7 του Ἀπρίλη. Πῆγαν 1700 ἀντιπρόσωποι, ἀντιπροσωπεύοντας 116,931 μέλη.

Ὁ νέος Πρόεδρος διαμαρτυρήθηκε σὲ τὸν λόγο του για τὴ σημερινὴ πολιτικὴ, που ἐλάττωνει τις ἐκπαιδευτικὲς πιστώσεις και που θά πληγῶσι τόσο σκληρὰ τὴ δημόσια παιδεία.

Ἐνα Ἔθνος, εἶπε, που ἔοδεύει 615 λίρες στερλίνες τὸ χρόνο για κάθε νέο ἀξιωματικὸ ἀεροπόρο, βέβαια δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα να λυπηθῆ τις 11 λίρες 5 σελ. και 9 π. που πλήρωσε τὸν περασμένο χρόνο για να μορφώσῃ κάθε μαθητὴ του δημοτικῶν σχολείων. (*) Ἐπειτα σὲ τὸν λόγο του ζήτησε ἀπὸ τὴ μεγάλη βιομηχανικὴ ἐργοδοτικὴ ἔνωση να τὸ καταλάβῃ πὼς ὁ ἐργάτης δὲν πρέπει να ἀφήνῃ για πάντα ἀπὸ 14 χρονῶν τὸ σχολεῖο και κήρυξε πὼς ἡ «Ἐθνικὴ Ἐνωση τῶν δασκάλων» θέλει να συναντηθῆ με τὴ συνομοσπονδία της βρετανικῆς βιομηχανίας ἢ και με ὁποιαδήποτε ἄλλη ὀργάνωση ἀπὸ ἐργοδοτὲς ἢ ἐργάτες για να συζητήσῃ τὰ προβλήματα της παιδείας.

Τὸ συνέδριο πῆρε πολλὲς ἀποφάσεις. Μιὰ λέει:

«Τὸ συνέδριο νομίζει, πὼς καμιά τάξη σὲ δημοτικὸ δὲν πρέπει να ἔχη περισσότερους ἀπὸ 40 μαθητὲς».

Ψήφισε κι ἄλλες προτάσεις για τὴν καλύτερη της διαμονῆς τῶν παιδιῶν, για τὴν παράταση της σχολικῆς ζωῆς ὡς τὰ 15 χρόνια, για τὴ σχολικὴ ὑγιεινὴ κ.τ.λ.

ΡΩΣΣΙΑ. — Ἡ συνδικαλιστικὴ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση στὴ Ρωσία.

Οἱ Ρῶσοι δάσκαλοι ἄρχισαν να ὀργανώνονται συνδικαλιστικὰ ἀπὸ τὰ 1860. Οἱ σταθμοὶ της ἐξέλιξης αὐτῆς της κίνησης ἀνταποκρίνονται ὀλότελα σὲ τὸς σταθμοὺς της οἰκονομικῆς ἐξέλιξης της χώρας. Οἱ πρώτες προσπάθειες για τέτοια ὀργάνωση εἶναι συνδεμένες με τὰ τοπικὰ συνέδρια τὰ παιδαγωγικὰ, που προκαλοῦσε ἡ διοίκηση σὲ τὰ παύσεις. Οἱ προσπάθειες αὐτὲς — και πρέπει να σημειώσουμε, πὼς τὸ προσωπικὸ που δίδασκε στὰ λύκεια και τὰ κολλέγια ἔμεινε ξένο — ἀνησύχησαν τὴν Κυβέρνηση τόσο, που τὸ 1871 ἀποφάσισε να τις καταπνίξῃ.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἡ ὕλικὴ και ἠθικὴ κατάσταση τῶν δασκάλων ἦταν τρισάθλια. Ὁ τοτίνος Ρούσσιος τύπος ἀναφέρει πολλὲς και πειστικὲς μαρτυρίες. Γι' αὐτὸ ἰδρύθηκαν οἱ σύλλογοι της ἀλληλοβοήθειας. Αὐτοὶ οἱ σύλλογοι ποτὲ δὲν εἶχαν ἀρκετοὺς πόρους, οὔτε προσπάθησαν να καλύτερέσουν τὴ θέση τῶν μελῶν τους: κι ἀκόμα ποτὲ δὲ μπόρεσαν να ἐνωθοῦν σὲ μιὰ ὁμοσπονδία ἐθνικὴ. Μολαταῦτα ἡ Τσαρική Κυβέρνηση φοβόταν αὐτὲς τις πρώτες κινήσεις για ἀλληλεγγύη του δασκαλικῶν κόσμου και φέρνει δυσκολίες στην ἀνάπτυξή τους.

Οἱ σύλλογοι ὅμως αὐτοὶ ἰδρυμένοι τὸ 1864 σιγὰ σιγὰ δυναμώνουν, μάλιστα σὲ τὴν περίοδο της πολιτικῆς ἀντίδρασης ἀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1890.

Ἀπὸ τὸ 1891 μερικὲς ὀμάδες δασκαλικῆς ἐπιμένουν, πὼς εἶναι ἀνάγκη να χτυπήσουν τὸν Τσαρισμὸ. Παράλληλα μ' αὐτὴ τὴν κίνηση ἀξοβαίνουν τὰ σχολεῖα και ὡς συνέπεια γίνεται ζωηρότερη μέσα σὲ τὸς δασκάλους ἡ προσπάθεια να ἐνωθοῦν σὲ μιὰ ὀργάνωση. Τὰ μέλη σ' αὐτοὺς τοὺς συλλόγους της ἀλληλοβοήθειας ἀξοβαίνουν πολὺ γρήγορα.

Ἡ Κυβέρνηση βλέποντας πάλι κίνδυνο σ' αὐτὲς τις ὀργανώσεις δημοσίεψε τὸ 1894 τύπο καταστατικῶν γι' αὐτοὺς τοὺς συλλόγους. Μοναδικὸς σκοπὸς τους σύμφωνα με τὸ καταστατικὸ αὐτὸ ἦταν ἡ χρηματικὴ ἀλληλοβοήθεια. Κι ἦταν ὑποχρεωτικὸ τὸ συμβούλιο κάθε συλλόγου να διορίζεται ἀπὸ τὴ Διοίκηση.

Μὲ τὴν ἐπανάσταση του 1905 οἱ δάσκαλοι σιγὰ σιγὰ παντοῦ ἐνώνονται σὲ συνδικάτα. Τὸν Ἰούνιο του 1905 τὰ χωριστὰ αὐτὰ συνδικάτα ἀπέτελεσαν τὴν «Πανρωσικὴ δασκαλικὴ ἔνωση», ὀργάνωση που ἦταν μαζί και πολιτικὴ και συνδικαλιστικὴ. Πάλι οἱ δάσκαλοι που δίδασκαν στὰ κολλέγια και τὰ Πανεπιστήμια ἔκαμαν χωριστὲς ἐνώσεις.

(*) Ἡ Ἑλλάδα ἔοδεύει 1 λίρα και 5 σελίνια τὸ χρόνο για κάθε μαθητὴ (!)

Ἡ Πανρωσική Δασκαλική Ἐνωση στηρίζεται στή φιλελεύθερη ἀντιπολίτευση καί ζητάει νά ἀτονήσῃ τήν ἐπιρροή, πού ἀσκοῦσαν οἱ σοσιαλ-δημοκρατικές δασκαλικές ομάδες. Οἱ ἀρχηγοί της ἢ εἶναι συνταγματικοί δημοκράτες ἢ σοσιαλιστές. Τό Σεπτέμβρη τοῦ 1905 δημοσιεύει μιὰ ἔντονη ἐκκλήση, πού ζητάει τήν ὑποστήριξη ἀπό τὰ δημοτικά συμβούλια. Μαζί βάζει γιά σκοπό τίς δασκαλικές ὀργανώσεις «τὴν καλύτερη τῆς θέσης τῶν δασκάλων, ὕλική, ἠθική». Πρώτη φορά ὀργάνωση ρώσων δασκάλων κηρύχνει, πὼς «ἡ Τσαρική Κυβέρνηση εἶναι ἀνίκανη νά θεραπεύσῃ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ καί νά φέρῃ τὴ γαλήνη καί τὴν τάξη στή Ρωσία καί πὼς δλόκληρη ἡ κοινωνία πρέπει νά χτυπήσῃ τὴν κρατική γραφειοκρατία».

Τό 1909 ἡ Πανρωσική Δασκαλική Ἐνωση διαλύεται ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση. Οἱ δάσκαλοι ξανασυσταίνονται τοὺς συλλόγους ἀλληλοβοήθειας.

Τό 1913 ὅταν ξαναρχίξῃ ἡ πάλι μὲ τὸν τσαρισμὸ ξαναϊδρύεται νέα πανρωσική ὀργάνωση ἢ «*Παιδαγωγική Ἐταιρεία*». Ἡ ὀργάνωση αὐτὴ συνεργάζεται μὲ ἄλλες ὀργανώσεις ἔχοντας σκοπὸ νά πάρῃ τὴν ἐξουσία στὰ χέρια της ἢ φιλελεύθερη ἀστική τάξη. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη τὸ 1917 ξαναγεννιέται ἡ «*Πανρωσική Δασκαλική Ἐνωση*» καί βάζει γιά κύριο σκοπὸ της τὴν ὀργάνωση τῆς δημόσιας παιδείας. Οἱ πολιτικές της βάζεις φαίνονται καθαρές στή δὴλωσή της, πού θέλει «νά ὑποστηρίξῃ τὴν προσωρινὴ Κυβέρνηση, νά προπαρασκευάσῃ τίς ἐκλογές γιά νά ἐξασφαλίσῃ μέσα στὴν Συνταχτική συνέλευση τὴν πλειοψηφία γιά τοὺς ρεπουβλικάνους καί τοὺς δημοκρατικούς».

Ὅλο τὸ καλοκαίρι τοῦ 1917 γίνονται πολλὰ συνδικάτα. Στὸ συνέδριο τοῦ Αὐγούστου ἔρχονται ἀντιπρόσωποι ἀπὸ 339 ὀργανώσεις ὀργανώσεις, πού ἀντιπροσώπευαν 60.000 μέλη. Μόλες τίς ἐνέργειες καί ἀπόπειρες οἱ καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου (Ἀκαδημαϊκὴ Ἐνωση) δὲν ἔγιναν μέλη στὴν Πανρωσική Δασκαλική Ἐνωση. Ὅταν τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1917 ἔγινε ἡ σοβιετικὴ ἐπανάσταση, ἡ Πανρωσική Δασκαλική Ἐνωση παίρνει ἐπιθετικὴ στάση. Δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἐπανάσταση τῶν Σοβιέτ καί προσκολλεῖται στὸ Κομιτάτο τὸ ἀντεπαναστατικὸ γιά τὴ σωτηρία τῆς Πατρίδας. Αὐτὴ ἦταν ἡ πολιτικὴ της.

Ἀπὸ ἀποψη παιδαγωγικὴ τάχτηκε «ὑπὲρ τῆς οὐδέτερης παιδείας» μὲ βάση ἐθνικὴ καὶ ἀκόμα δέχτηκε νά μὴν εἶναι ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ὑποχρεωτικὴ, ὅμως νά ἔχῃ θέση μέσα στὸ σχολεῖο.

**Ἐνας λαός, μιὰ γλῶσσα.
Θέλουμε τὴ δημοτικὴ γλῶσσα ὄργανο πνευματικὸ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸ Νηπιαγωγεῖο ὡς τὸ Πανεπιστήμιο. Καί θὰ γίνῃ.**

1. *Ἐνα μεγάλο «εὐχαριστῶ».* Ἡ «Ἀναγέννηση» αἰσθάνεται βαθύτατη τὴν ἀνάγκη νά εὐχαριστήσῃ τὸ κοινὸ τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων, πού τόσο θερμὰ τὴν ὑποδέχτηκε. Ἰδιαίτερα ὅμως αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νά πῇ ἕνα μεγάλο καί ἐγκάρδιο «εὐχαριστῶ» στὸ δασκαλικὸ κόσμο τῆς Ἑλλάδας. Κατὰ δεκάδες ἔρχονται κάθε μέρα στὰ γραφεῖα μας τὰ γράμματα τῶν δασκάλων ἀπὸ τίς πιδ ἀπόμακρες γωνιές, γράμματα γεμάτα λαχτάρια γιά φῶς, γεμάτα ἀπὸ τὸν πόθο τῆς πνευματικῆς ἀπολύτρωσης. Ἡ ἀνεπιφύλακτη αὐτὴ καί τόσο δυνατὴ ὑποστήριξη τοῦ περιοδικοῦ ἀπὸ τὸ δασκαλικὸ κόσμο τῆς Ἑλλάδας ὄχι μόνον μᾶς γεμίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ συγκίνηση καί χαρὰ, γιὰ τὴν μᾶς δείχνει πόση ζωτικότητα κλείνει μέσα του ὁ μορφωτὴς τοῦ λαοῦ, μὰ καί μᾶς ὑψώνει μπροστὰ στὰ μάτια μας τὴ συνείδηση τῆς εὐθύνης, πού ἔχομε νά φανοῦμε ἀντάξιοι αὐτῆς τῆς ὑποστήριξης. Καί μαζί μὲ τὸ εὐχαριστῶ μας ξαναδίνομε στοὺς συναδέλφους μας τὴν ὑπόσχεση μας, πὼς θάφιερῶσθε ὅλη μας τὴ δύναμη στὴν ὑπηρεσία τῶν μεγάλων σκοπῶν, πού ὅλοι μαζί ἐπιδιώκομε.

2. *Ἡ «Σχολικὴ Πράξη».* Μαζί μὲ τὸ φυλλάδιο τοῦ Γενάρη θὰ κυκλοφορήσῃ ἡ «Σχολικὴ Πράξη». Ὅπως δηλώσαμε, σκοπὸς τῆς «Σχολικῆς Πράξης» εἶναι νά ὑποβοηθήσῃ τὸν Ἕλληνα δάσκαλο ἀμεσώτερα στὸ ἔργο του, συμπληρώνοντας τὸ γενικὸ ἰδεολογικὸ προσανατολισμὸ καί τὴν ἀνώτερη φιλοσοφικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ αισθητικὴ καὶ παιδαγωγικὴ μόρφωση, πού θέλει νά τοῦ δίνη ἡ «Ἀναγέννηση». Σύμφωνα λοιπὸν μαὺτὸ τὸ σκοπὸ, ἡ «Σχολικὴ Πράξη» θὰ προσφέρῃ ὕλικὸ παρμένο μέσα ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Τὸ ὕλικὸ αὐτὸ θὰ εἶναι παρατηρήσεις ἐπάνω σὲ ὅλες τίς μορφές τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου, δείγματα ἀπὸ διδασκαλίες, ὁδηγίες καί ὑποδείξεις, συμβουλές πραχτικές καί θεωρητικὲς ἀναπτύξεις, ὅπου εἶναι ἀνάγκη. Ὅλα τὰ προβλήματα, πού σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὸ παιδαγωγικὸ ἔργο, προβλήματα πού ἀφοροῦν τὴν ὀργάνωση, τὰ προγράμματα, τὸ δάσκαλο, τὸ μαθητὴ, προβλήματα τῆς ἀγωγῆς, τῆς διδασκαλίας ὅλων τῶν μαθημάτων, τῶν διδαχτικῶν καί βοηθητικῶν βιβλίων καί τῶν ἐποπτικῶν μέσων, προβλήματα πού ἀφοροῦν τὸ σχολικὸ χτίριο, τὸ σχολικὸ κῆπο καί ὅλα τὰ ἐξαρτήματα τοῦ σχολείου, προβλήματα, πού ἀφοροῦν τίς περισχολικὲς ὀργανώσεις, μαθητικὰ συσσίτια, ἀναγνωστήρια, βιβλιοθήκες, λουτρά, παιδικὲς ἐξοχές, ὑπαίθρια σχολεῖα, παιδοκομεῖα, τάξεις καθυστερημένων παιδιῶν, ὅλα ἔχουν τὴ θέση τους στὴ «Σχολικὴ Πράξη».

Πηγές γιά τὴν ὕλη τῆς «Σχολικῆς Πράξης» θὰ μᾶς χρησιμεύουν βέβαια καί ὅλα ὅσα γίνονται σχετικὰ μὲ τὰ προβλήματα αὐτὰ στὸν ἔξω κόσμον. Μὰ αὐτὰ μόνον ὑποδεικτικὴ ἀξία πρέπει νάχουν γιά μᾶς. Ἐκεῖνο, πού πρὸ πάντων μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, ἡ ἑλληνικὴ σχολικὴ πράξη, τὰ προβλήματα, πού παρουσιάζονται στὸν Ἕλληνα δάσκαλο καί ὁ τρόπος, πού μπορεῖ καί πρέπει νά ταυτιζοῦν. Γι' αὐτὸ ἡ «Σχολικὴ Πράξη» ἐπιθυμεῖ πρὸ πάντων νά στηριχθῇ σὲ ἑλληνικὴ πείρα, σὲ προσπάθειες, πού γίνεται μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς ὄρους. Γι' αὐτὸ καλοῦμε σὲ συνεργασία ὅλους, ὅσοι δουλεύουν στοχαστικὰ καί μὲ διάθεση καί πρόθεση δημιουργικὴ μέσα στὴν Ἑλλάδα, παδαγωγούς, δασκάλους τῶν Προτύπων στὰ Διδασκαλεῖα, δασκάλους κάθε βαθμοῦ ἀπὸ τὰ νηπιαγωγεῖα καί τὰ μονοτάξια σχολεῖα (σημαντικώτατο πεδίο γιά παρατηρήσεις καί σκέψη παιδαγωγικὴ) ὡς τὰ ἀνώτατα σχολικὰ ἰδρύματα. Θέλομε συνεργάτη μας κάθε ζωντανὸ δάσκαλο. Γι' αὐτὸ παρακαλοῦμε ὅλους, ὅσοι ἔχουν συγκεντρωμένες ὡς τώρα παρατηρήσεις (ἔστω καί μιὰ σύντομη παρατήρηση) γιά τὰ προβλήματα, πού ἀναφέραμε, ὅλους ὅσοι ἔχουν νά δώσουν δείγματα δουλειᾶς μὲ τάποτελέσματα της, νά μᾶς στείλουν τίς μελέτες των. Τὸ κάθε τι ἔχει ἀξία, ὅταν εἶναι βγαλμένο ἀπὸ μιὰ προσεχτικὴ παρατήρηση καί μιὰ εὐκρινῆ διάθεση. Πρὸ πάντων χρειάζεται ἀπόλυτη ἀντικειμενικότητα, εὐκρινεία, σαφήνεια καί συντομία. Τὸ νά παρατηρήσῃ κανεὶς τὴν ἔλλειψη καί τὴν ἀδυναμία εἶναι πολλὲς φορές σημαντικώτερο ἀπὸ τὸ νά ἐπιδείξῃ μιὰν ἐπιτυχία. Ἡ «Σχολικὴ Πράξη» καλεῖ σὲ συνεργασία ὅλους. Καί περιμένει μὲ τὴν πεποίθηση, ὅτι οἱ καρποὶ θὰ εἶναι πλούσιοι. Οἱ μελέτες καί οἱ παρατηρήσεις πρέπει νά στέλνονται στὸν κ. Δημ. Γληνό. Ἀθήνα, ὁδὸς Εὐριπίδου 6.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

[Ἡ «Ἀναγέννηση» τυπώνεται σὲ 500 ἀντίτυπα καὶ κυκλοφορεῖ πλατύτατα σὲ ὅλο τὸ μορφωμένο κόσμον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερα στὸν ἐκπαιδευτικόν. Ἀναγράφει κάθε βιβλίον, πού τῆς στέλνεται ἓνα ἀντίτυπον εἰς τὴν διεύθυνσιν, Κον. Δημ. Γληνόν, ὁδὸς Λέκα 4. Ἀθήνας. Ἡ «Ἀναγέννηση» ἐπιθυμεῖ νὰ δῖνῃ μὲ τὸ βιβλιογραφικὸν τῆς δελτίον, ἂν εἶναι δυνατόν, μιὰ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς μας κίνησεως. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ θερμὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας τὰ τῆς στέλνουν νὰ ἔργα των].

Α'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

- ΙΟΥΛΙΑΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗ: *Ὁ Μῆτρος* (μυθιστόρημα) τομ. 2. Ἀθήνα (Ράλλης) 1926. Σχ. 8^ο μ. σελ. 263+248. Δρ. 60.
- ΛΕΥΤΕΡΗ ΑΛΕΞΙΟΥ: *Ἡ Γένεση* (Οἱ δεκαπεντασύλλαβοι. Ἀπὸ ἓνα ἔπος, πού δὲ θὰ τελειώσῃ). Ἡράκλειο Κρήτης, 1926. Σχ. 4^ο φύλλα 24. Δρ. 20.
- ΓΡΗΓ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ: *Ὁ τρεῖς μὲ τοὺς κόκκινους κρίνους* (μυθιστόρημα) Ἀλεξάνδρεια (Α. Κασσιγόνης) 1926. Σχ. 8^ο μ. σελ. 87. Γρ. Δ. 8.
- ΠΑΝΑΓ. ΜΑΥΡΕΑ: *Ἐλεγμοί*. (Σειρὰ Β'.) Ἀθήνα (Τυπογρ. Κ. Παπαδογιάννη) 1926 Σχ. 8^ο μ. σελ. 20. Δρ. 7,50.
- ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΒΟΥΤΥΡΑ: *Στὴ χώρα τῶν σοφῶν καὶ τῶν ἀγρίων* (διηγήματα) Ἀθήνα (Ράλλης) 1927. Σχ. 8^ο μ. σελ. 71. Δρ. 12,50.
- (ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ): *Διαλεχτὲς ἱστορίαι* (Συλλογὴ ἀπὸ διηγήματα Ξενοπούλου, Δάφνη, Βουτυρᾶ, κ.τ.λ.) Ἀθήνα (Ράλλης) 1926. Σχ. 8^ο μ. σελ. 138 Δρ. 20.

Β'. ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

- ΣΤΕΛΙΟΥ ΣΠΕΡΑΝΤΖΑ: *Ὁ Ἰκαρος* (παιδικὸ δραματικὸ ὄνειρον σὲ μιὰ πράξιν. Μουσικὴ Λαυράγκα) Ἀθήνα, (Ράλλης) 1926. Σχ. 8^ο μ. σελ. 31. Δρ. 12,50.

Γ'. ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

- ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ: *Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη. Σκῆρος*. Ἀθήνα (τυπογρ. Π. Γ. Μακρῆ) 1925. Σχ. 4^ο Σελ. 200. Δρ. ; ;

Δ'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

- Α. ΠΑΠΑΔΗΜΑ ΚΑΙ Μ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ: *Ἱστορία τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως*. (Ἐπιτομὴ κατὰ τὰ ἔργα τῶν Mignet καὶ Mathiez). Ἀθήνα (Ράλλης) 1926. Σχ. 8^ο μ. Τόμ. 2 σελ. 312+410. Δρ. 40+50.
- ΜΙΧ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ: *Αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*. (Ἡ ἐκπαιδευτικὴ Ἐπανάστασις). Ἀθήνα (Π. Δ. Σακελλάριος) 1926. Σχ. 8^ο Μ. σελ. 78 Δρ. ; ;
- ΔΗΜ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ: *Λατῖνοι Ἐπίσκοποι Ἀνδρου (1203-1710)*. Ἀθήνα (τυπογρ. Ἐστία) 1927. Σχ. 8^ο Μ. σελ. 27. Δρ. 25.
- ΣΠΥΡ. Β. ΚΟΥΓΕΑ: *Λόγος εἰς τὴν ἑκατονταετηρίδα τοῦ Μεσολογγίου (23 Ἀπριλίου 1926)*. Ἀθήνα 1926. Σχ. 8^ο Μ. σελ. 24.

Ε'. ΝΟΜΙΚΑ

- Κ. ΚΛΑΔΑΚΗ: *Περίληψις δικαίου*. (Τεύχος Α'). Ἀθήνα (Ράλλης) 1926. Σχ. 8^ο μ. σελ. 378. Δρ. 60.
- ΧΑΡ. Ν. ΤΖΩΡΤΖΟΠΟΥΛΟΥ: *Νομικοὶ ὄροι* (Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ ποινικοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου) Ἀθήνα (Ράλλης) 1927. Σχ. 8^ο Μ. σελ. 23. Δρ. 15.

Ζ'. ΣΧΟΛΙΚΑ

- ΑΡΣ. ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΡ. ΡΑΛΛΗ: *Ἐθνικὴ Ἀγωγή* (Θρησκεία, Οἰκογένεια, Πατρις) Ἀθήνα (Ράλλης) 1926. Σχ. 8^ο μ. σελ. 279

Ζ'. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- ΠΑΝΑΙΓΥΗΤΙΑ. Εἰκονογραφημένον περιοδικὸν γιὰ παιδιὰ. Βγαίνει κάθε Σάββατον ἀπὸ τὰ «Γράμματα» Διευθυντῆς Στέφανος Πάργας. Ἀλεξάνδρεια. (B. P. 1146). Συνδρομὴ Σελίνια 12. [Βγήκαν οἱ τέσσαρις πρῶτοι ἀριθμοὶ μὲ ὕλη καλὴ. Κάπου, κάπου εἶδαμε δημοσιεύματα εἰς τὴν καθαρεύουσα. Αὐτὸ σὲ παιδικὸν περιοδικὸν δὲ στέκεται πιά καθόλου. Πρέπει νὰ μορφώσωμε τὴν νέα γενιὰ σὲ γλωσσικὴν πειθαρχίαν καὶ ἐνότητα].
- ΥΓΕΙΑ. Μηνιαῖον εἰκονογραφημένον περιοδικὸν πρακτικῆς ὑγιεινῆς. Διευθύνται Β. Κελεμένης, Μ. Μωῦσειδης, Ἰ. Βεγκλίδης. Ἀθήνα Ἔτος Γ. 1926. Συνδρομὴ δρ. 50.
- HELLAS. Organ der Deutsch-griechischen Gesellschaft Hamburg (διμηνιαῖον) Διευθυντῆς Dr. E. Ziebarth 1926. Ἔτος 6ον. Συνδρομὴ δρ. 150. Ἀντιπρόσωπος Βιβλιοπωλεῖον Βασιλείου Ὀδὸς Σταδίου 42. [Ἵπηρετεῖ μὲ ἀξιόλογον ἐνημερότητα τὶς οικονομικὰς καὶ ἐκπολιτιστικὰς σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Γερμανίας]
- ΦΙΛΟΤΕΧΝΟΣ. Φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐπιθεώρησις. Τεύχος Γ'. Ὀκτώβριος 1926. Βόλος.
- ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ. Μηνιαῖον λογοτεχνικὸν περιοδικὸν. Διευθυντῆς Γιάννης Μουρέλλος. Βιβλίον Δεύτερον. Νοέμβριος 1926. Ἡράκλειο Κρήτης. Συνδρομὴ δρ. 120
- ΑΓΩΓΗ. Παιδαγωγικὸν καὶ Φιλολογικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα. Διευθυντῆς Χ. Παπαδόπουλος. Λευκωσία Κύπρου. Ἔτος Β'. 1926 Τεύχ. 37-38. Συνδρομὴ 6 σελίνια.
- ΕΛΛΗΝΙΣ. Μηνιαῖον περιοδικὸν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἑλληνίδων. Ἀθήνα, ἔτος 6ον, τεύχος 10. Ὀκτώβριος 1926. Συνδρομὴ Δρ. 60
- ΝΕΟΙ ΡΥΘΜΟΙ. Δεκαπενθήμερον φύλλον. Χρόνος Α'. Δράμα 1926. Συνδρομὴ Δρ. 50.
- ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ. Μηνιαῖον καλλιτεχνικὸν περιοδικὸν. Διευθυντῆς Δ. Ι. Καλογερόπουλος. Ἔτος 25ον Τεύχος 289-290. Ἀθήνα Συνδρομὴ δρ. 20.
- Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ. Μηνιαῖον Δελτίον τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς Γυναίκος. Ἀθήνα (ὁδὸς Ἀκαδημίας 75α) Χρονιὰ Γ'. 1926. Συνδρομὴ δρ. 40.
- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. Ν.Χ. Τορνάρη. Λεμεσὸς - Κύπρος, Νοέμβριος 1926. Βγαίνει κάθε μῆνα. Μοιράζεται δωρεάν.
- ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ
- ΕΡΕΥΝΑ. Μηνιαῖον Περιοδικὸν. Διευθυντῆς Ἄγγελος Κασσιγόνης. Ἀλεξάνδρεια. (Κάθε τεύχος θάποτελῇ ἰδιαίτερον βιβλίον.) Συνδρομὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα Δρ. 100.
- ΕΡΜΗΣ. Μηνιαῖον Περιοδικὸν. Διευθυντῆς Α. Μαρσέλος. Ἀλεξάνδρεια. Ἐκδοτικὸν Κατάστημα «Νέα Ζωή».

[Σχ. 8^ο Μ.—Σχῆμα ὄγδοον μέγα, Σχῆμα 8^ο μ.—Σχῆμα ὄγδοον μικρό. Ὁ ἐκθέτης δίπλα εἰς τὴν χρονολογίαν σημειώνει τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐκδόσεως].

Ὁρθογραφία. Ἡ «Ἀναγέννηση» προσπαθεῖ νὰ τηρῇ ὁμοιόμορφον ὀρθογραφίαν, περὶ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς, περιμένοντας νὰ γίνῃ ἕνας ἐπίσημος κανονισμὸς, πού θὰ ἀπλοποιήσῃ, καθὼς ἐλπίζομε, πολὺ τὴν σημερινὴν ὀρθογραφίαν. Παρακαλεῖ λοιπόν, ὄσους γράφουν, νὰ συμμορφώνωνται ὅσο μποροῦν μὲ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ περιοδικοῦ.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΜΑΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Με τὴν ἐλπίδα, πὼς ἔχει κάποια, ἔστω καὶ θεωρητική, σημασία νὰ καθοριστῇ μιὰ ἀληθινὰ **δημοκρατικὴ** ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ, τώρα ποὺ τυπικὰ τουλάχιστον ἄρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἢ Ἀναγέννηση δημοσιεύει τὸ ἐκπαιδευτικὸ της πρόγραμμα στὴ γενικὴ του διατύπωση. Τὸ πρόγραμμα περιέχει δυὸ μέρη, ἀρχές καὶ αἰτήματα ἀμεσώτερα. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ προγράμματος αὐτοῦ, ἢ συζήτησις του, ἢ κατανόηση του ἀπὸ ὅλους, καὶ ἢ πραγμάτωσις του ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τοὺς κυριώτερους σκοποὺς, ποὺ ἐπιδιώκει ἡ «Ἀναγέννηση».

Α' ΑΡΧΕΣ.

1) Ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία πρέπει νὰ καλλιεργῇ καὶ νὰ ἐξυψώσῃ τὴ ζωὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ὁλόκληρου, δίνοντας του τὴν ἰκανότητα νὰ χρησιμοποιῇ ὁλοένα σκοπιμώτερα καὶ γονιμώτερα τὶς ὕλικές, πνευματικὲς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις του γιὰ νὰ ζῇ ἐλεύθερος καὶ πολιτισμένος, δημιουργικὸς συντελεστής μαζί με τοὺς ἄλλους πολιτισμένους λαοὺς στὴν καθολικὴ πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας.

2) Ἄμεσος σκοπὸς τῆς παιδείας εἶναι νὰ μορφώσῃ τὸ δημιουργικὰ ἐργαζόμενο μέλος τῆς κοινωνίας, τὴν ἠθικὴν, αὐτὴν ὑπαρχτικὴν καὶ συνάμα κοινωνικὴν προσωπικότητα καὶ τὴ δημιουργικὰ ἐργαζόμενη ἠθικὴν ὁλότητα. Γι' αὐτὸ ὅλο τὸ μορφωτικὸ ἔργο πρέπει νὰ κυριαρχῆται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας καὶ τὰ προγράμματα καὶ ἡ μέθοδος ὅλων τῶν σχολειῶν νὰ ἐμπνέονται ἀπ' αὐτήν.

3) Ἀνώτατο ἰδανικὸ τῆς παιδείας ὁ καθολικὸς ἀνθρωπισμὸς. Γι' αὐτὸ ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία πρέπει νὰ εἶναι ἀνθρωπιστικὴ καὶ εἰρημιστικὴ, στηριγμένη στὴν ἀγάπην καὶ στὴν ἄμιλλαν καὶ ὄχι στὸ μῖσος, νὰ προσάγῃ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν στὴ συνεργασία με τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ στὴν καθολικὴ ἀλληλεγγύην τῶν πολιτισμένων ἀνθρώπων.

4) Ἡ παιδεία πρέπει νὰ εἶναι δημοκρατικὴ, δηλαδὴ α') ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, πρέπει νὰ μορφώνονται γιὰ νὰ γίνουν συνειδητοὶ καὶ ἄξιοι πολῖτες μᾶς ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ ἐλεύθεροι καὶ δίκαιοι καὶ ἰσόνομοι Δημοκρατίας. β) ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν θέσιν τους, πρέπει νὰ ἔχουν τὰ μέσα νὰ μορφωθοῦν ἀνάλογα με τὴν ἐσωτερικὴν τους δυναμικότητα ἔτσι, ποὺ καὶ ὁ καθένας νὰ τεῖνῃ στὴν τέλειαν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητός του καὶ τὸ σύνολο νὰ ὑψώνεται ἀπὸ τὴν ἁρμονικὴν συνεργασίαν ὅλων τῶν ἰκανοτήτων πρὸς τὸν ἰδανικὸν σκοπὸν νὰ δημιουργηθῇ ὁλοένα ἀνώτερος πολιτισμὸς καὶ γ) ἡ παιδεία ἀπὸ ταξικὴν, ποὺ εἶναι σήμερον, ὑπηρετώντας τὸ

συμφέρον τῆς ὀλιγαρχίας, πρέπει νὰ γίνῃ κοινωνικὴ καὶ ἀληθινὰ ἔθνικὴ, δηλαδὴ ὑπηρετικὴ ὅλου τοῦ ἔθνους.

5) Ἡ παιδεία πρέπει νὰ στηρίζεται στὰ πραγματικά, ζωντανὰ καὶ γόνιμα στοιχεῖα, ποὺ ἔχει καὶ τὸ παιδί μέσα του καὶ ὅλος ὁ γύρω του πολιτισμὸς.

Ἄρα ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ποὺ εἶναι τὸ ἀληθινὸ ἐκφραστικὸ ὄργανο τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληγόπουλου, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ζωντανὰ καὶ ἐξελέγιστα στοιχεῖα πολιτισμοῦ, ποὺ δημιούργησεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς στὴν ἱστορικὴν του σταδιοδρομίαν, πρέπει νὰ εἶναι ἡ βάση καὶ ἡ ἀφετηρία γιὰ τὴν μόρφωσιν τῶν Ἑλλήνων.

6) Ἐπειδὴ ἡ ζωὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὁ πολιτισμὸς του εἶναι ἀναπόσπαστα ἐνωμένα με τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν ἄλλων πολιτισμένων λαῶν, ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία πρέπει νὰ κάμῃ τὸν Ἕλληνα ἰκανὸν νὰ πλουτίζεται με κάθε ἀληθινὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν κατάκτησιν τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας, νὰ τὸν κάμῃ συγχρονισμένον, μὰ ὄχι τυφλὰ μιμητικόν.

7) Ἡ παιδεία πρέπει νὰ σέβεται τὴν ἀτομικότητα τοῦ παιδιοῦ. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μελετᾷ τὸ παιδί, νὰ τὸ προσέχῃ καὶ νὰ τὸ χειραγωγῇ χωρὶς βιασμὸν καὶ στρέβλωσιν, σύμφωνα με τὴν ψυχολογίαν του, τὰ ἐνδιαφέροντα του καὶ τὴν δυναμικότητα του.

Β' ΑΙΤΗΜΑΤΑ

Ὡδηγημένοι ἀπ' αὐτὰς τὶς γενικὰς ἀρχὰς ζητοῦμε:

1) Νὰ γίνῃ νέα διάρθρωσις τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας. Ὅλα τὰ παιδιά, ἀγόρια καὶ κορίτσια, πρέπει νὰ μορφώνονται ὑποχρεωτικὰ ὡς τὰ 18 τουλάχιστον χρόνια τῆς ζωῆς των στὸ κοινὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὰ μετέπειτα γενικὰ ἢ τὰ εἰδικὰ ἐπαγγελματικὰ ἢ συμπληρωματικὰ σχολεῖα, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὀργανωθοῦν ἀμέσως ἀπὸ τὸ κράτος. Ἡ ὀργάνωσις τῶν σχολείων πρέπει νὰ βασίζεται στὴν ψυχικὴν ἐξέλιξιν τῶν παιδιῶν, στὶς διάφορας ψυχοσυντάσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα των, καθὼς καὶ στὶς ἀνάγκας τῶν ἐπαγγελμάτων. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἰκανῶν καὶ τῶν εἰδικὰ προικισμένων παιδιῶν πρέπει νὰ γίνῃ τὸ μόνον κριτήριον γιὰ τὴν κατάταξιν τους στὰ διάφορα εἶδη τῶν σχολείων. Τὸ κράτος πρέπει νὰ παρέχῃ ὅλα τὰ μέσα στοὺς ἰκανοὺς, γιὰ νὰ σπουδάσουν.

2) Νὰ δημιουργηθῇ ἐνότητα καὶ παράδοσις στὴν πρόνοιαν τῆς Πολιτείας γιὰ τὴν Παιδείαν. Ἡ σημερινὴ διάσπασσις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου, ποὺ διενεργεῖται ἀπὸ πολλὰ Ὑπουργεῖα χωρὶς καμιά συνεννόησιν ἀναμεταξύ τους καὶ καμιά ἐνιαία γραμμὴν, πρέπει νὰ λείψῃ.

3) Νὰ γίνῃ νέα διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Ἡ διακινῆσις τῶν σχολείων με τὸ σύστημα τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τῆς ἀποκέντρωσις πρέπει νὰ θέτῃ ὁλοένα περισσότερον τὰ σχολικὰ ζητήματα στὸ κέντρο τοῦ λαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ νὰ τονώσῃ τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης γιὰ τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν καὶ τοῦ ἔθνους καὶ στοὺς πολῖτας καὶ στοὺς ἐργάτας τῆς παιδείας.

4) Νὰ γίνονται νέα σχολικὰ προγράμματα, ὄχι μόνον ἀντίστοιχα πρὸς τοὺς σκοποὺς τῶν σχολείων, μὰ καὶ με περιεχόμενον σύμφωνον πρὸς τὶς γενικὰς ἀρχὰς, ποὺ ὠρίσαμε παραπάνω, δηλαδὴ τὶς ἀξίαι τοῦ σύγχρονου καὶ γενικὰ τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, με τάσιν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν κατανόησιν καὶ κυριώτερησιν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, με τὰ ζωντανὰ, ἀληθινὰ καὶ γόνιμα στοιχεῖα

τῆς νεοελληνικῆς πραγματικότητας, μὲ γλωσσικὸ ὄργανο γιὰ ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς παιδείας τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, μὲ πολυμέρεια ἀντίστοιχη πρὸς τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν παιδιῶν καὶ τὸν καταμερισμὸ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας, μὲ ἀνάπτυξη ὄλων τῶν μορφῶν τῆς ἀγωγῆς καὶ μὲ ὀργάνωση πλούσιας σχολικῆς ζωῆς.

5) **Νὰ ἀλλάξη ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας καὶ γενικὰ τῆς ἀγωγῆς.** Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς δὲν εἶναι ἡ γνώση, ἀλλὰ ἡ δράση, ὄχι ἡ λέξι οὔτε ἡ ἀπλὴ ἐποπτεία τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ ἡ κίνηση τοῦ παιδιοῦ μέσα στὰ πράγματα, ἡ ἐνεργητικὴ κατάχτηση τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν μέσων τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ παιδί. Κέντρο τῆς σχολικῆς ἐργασίας τὸ παιδί καὶ ὁ δάσκαλος βοηθὸς τοῦ παιδιοῦ στὸ δρόμο του. **Ἡ σχολικὴ κοινότητα** θὰ τὸ προετοιμάσῃ γιὰ τὴν πραγματικὴ κοινωνικὴ ζωὴ.

6) **Νὰ δοθῇ ἡ πρεπούμενη σημασία στὸν κυριώτατο ἐργάτη τῆς Παιδείας, τὸ δάσκαλο.** Ὅχι μόνον ἡ μόρφωση του γιὰ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς Παιδείας πρέπει νὰ εἶναι βαθεῖα, πλούσια καὶ ἐπιστημονικὴ, μὰ καὶ ἡ θέση του μέσα στὸν κύκλο τῶν λειτουργῶν τῆς πολιτείας ἀντάξια μὲ τὸ προσφερόμενο ὑψηλότατο ἔργο, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ καμιά κατ' ἀρχὴν διάκριση ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες τῆς κατώτερης καὶ τῆς ἀνώτερης παιδείας.

7) **Νὰ ὀργανωθῇ ἡ μόρφωση τῶν δασκάλων μὲ βάση τὸν ἐπιστημονικὸ τους καταρτισμὸ.** Νὰ λάβῃ ἄμεση πρόνοια τὸ Κράτος γιὰ νὰ πυκνώσῃ τὰ ἀραιότατα ἐπιστημονικὰ στελέχη τῆς ἀνώτερης παιδείας καὶ νὰ ἐπισχύσῃ μὲ κάθε μέσο τὴν καθυστερημένη ἀκαδημαϊκὴ μόρφωση τῶν δασκάλων. Πρὸς τὸ σκοπὸν αὐτὸ πρέπει νὰ γίνοντι ἄμέσως ἐπαρκεῖς ἐπιστημονικὲς ἀποστολὲς στὰ Εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια.

8) **Νὰ δοθοῦν στὴν Παιδεία ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ὑλικά μέσα γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς.** Ἡ κρατικὴ πρόνοια συνδυασμένη μὲ τὴ φροντίδα τοῦ κάθε πολίτη γιὰ τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ προικίσῃ τὴν παιδεία μὲ τὰ κατάλληλα σχολικὰ χεῖρια, αὐλές, γυμναστήρια, κήπους, ὄργανα διδασκαλίας, ἐπιπλα, σκευὴ, βιβλιοθήκες γιὰ τοὺς δασκάλους καὶ τὰ παιδιά, μαθητικὰ ἀναγνωστήρια, συσσίτια, ὑποτροφίες, παροχὴ βιβλίων καὶ γραφικῆς ὕλης δωρεὰν στὰ φτωχὰ παιδιά καὶ κάθε ἄλλο συντελεστικὸ γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τοῦ παιδευτικοῦ ἔργου.

9) **Νὰ λάβῃ πρόνοια τὸ Κράτος γιὰ τὰ ἀπαραίτητα περισχολικά ἰδρύματα,** νηπιοτροφεῖα, παιδοκομεῖα, ἐξοχικὰ σχολεῖα, παιδικὰ ἐξοχές, παιδικὰ σανατόρια, τάξεις γιὰ καθυστερημένα παιδιά, σχολικὰ λουτρά, κ. τ. λ.

10) **Νὰ ὀργανωθῇ ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ τὴν κοινωνία λαϊκὴ μετεκπαίδευση σὲ πλατύτατο κύκλο ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν ἀναλφαβήτων σὲ νυκτερινὰ καὶ Κυριακὰ σχολεῖα καὶ στὸ στρατῶνα, ὡς τὴν ἴδρυση λαϊκῶν πανεπιστημίων, γιὰ νὰ ὑψωθῇ τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ βρισκεται τώρα τόσο χαμηλά.**

Σημ. «Ἀναγέννησης». Εἶναι σωστὸ νὰ τονίσωμε ὅτι τὸ πρόγραμμα, ποὺ δημοσιεύομε παραπάνω, στὴ σημερινή του διατύπωση ἀντιπροσωπεύει μόνον τὶς ἰδέες τῆς «Ἀναγέννησης» καὶ αὐτὴ ἔχει τὴν ἀποκλειστικὴ εὐθύνη γι' αὐτό.